

Tartalom

MÉCSÉS A TE IGÉD

DEMÉNÉ SMIDÉLIUSZ KATALIN / Úton a szív nyugalmáig 41

TANULMÁNYOK

JÖRG OHLEMACHER / Vallási nevelés Európában és az európai oktatáspolitikai III. 42

BALLA PÉTER / Bevezetési jegyzetek az Apostolok cselekedeteihez 45

JOÓB MÁTÉ / Az Egyház mint Lucifer 51

FIGYELŐ

INGO BALDERMANN / A gyerekek felfedezik magukat a zsoltárokbán 57

SZABÓ LAJOS / A lelkipásztor lelkigondozása 60

WELTLER REZSŐ / A virtuális valóság hatása a hittanos korsztályra 65

SZENTPÉTERY PÉTER / A múltban a jövőért 70

BUDAY BARNABÁS / Egyházunk 2002. évi legnagyobb közösségi megmozdulásáról 71

IV. „Szélrózsa” Evangélikus Ifjúsági Találkozó 72

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

BENCZE ANDRÁS / Böjt 1. vasárnapja 73

FERENCZY ANDREA / Böjt 2. vasárnapja 74

FŰKE SZABOLCS / Böjt 3. vasárnapja 76

IHÁSZ BEATRIX / Böjt 4. vasárnapja 77

BENCZE ANDRÁS / Aki meg akarja tartani életét, elveszti azt, aki elveszti életét énértem, megtalálja azt 79

Felvétel az Evangélikus Hittudományi Egyetemre a 2002–2003-as tanévre 80

DEMÉNÉ SMIDÉLIUSZ KATALIN

Úton a szív nyugalmáig

Íme, Isten az én szabadítóm, bízom, és nem rettegek
(Ézs 12,2a)

Egy dunántúli mesegyűjteményben esik szó a szegény ember fiáról. Nagy gondja volt szüleinek a mesebeli legénykével, mert semmitől sem tudott félni, sem megijedni.

Nincs veszélyérzete még a gyermeknek, mondanánk pszichológiai szaknyelven. Manapság bennünket, felnőtteket, igehallgatókat és igehirdetőket egyaránt nem éppen ez jellemez. Erőszakos cselekedetek, erőszakos, akarnok alpmagatartás rémitenek bennünket. Sokszor tekintünk a jövő felé is aggodalommal. Kétségeskedünk: milyen világ, körülmények munkalehetőség, életér, környezet, veszi körül majd gyermekeinket, unokáinkat a jövőben? Milyen lesz a jövő egyháza? Elfogyunk, vagy megfogyva bár, de élő hittel, tevékeny szeretettel s bátor reménységgel fordulunk mások felé, s hordozzuk egymás terhét is? S így talán még gyarapszunk is a sokszor csüggesztő realitások ellenére? Mi gerjesztheti bennünk erőteljesen a félelmet és rettegést? Az, ha önmagunkra, erőtlenségeinkre, gyarlóságainkra, kudarcainkra nézünk? Az, ha csak az elvilágiasodás veszélyeire mered a tekintetünk? S szinte gyökeret ver a lábunk, s odavész minden lendületünk... (Nem mintha az apostolok nem találkoztak volna ilyen gondokkal, lásd Pál, vagy János leveleit). Néha még az új megszólítási formákat kereső stílus térhódításától, a Krisztus szeretetében elmélyült meditációtól is félünk. Van, aki emberektől fél, van, akinek a választások közeledtével elszabaduló indulatokra gondolva rándul görcsbe a gyomra. S még szó sem esett azokról, akik közt szolgálunk. Akik fölöslegessé váltak a munkahelyen, vagy épp olyan helyen dolgoznak, ahol megszakadni lehet, de megélni alig, ahol a másik ember tisztelete, megértése hiánycikk.

Legtöbbünk találkozott már betegséggel, alattomosan reánk törő veszéllyel, a szerettinktől való megválás fájdalomával. Az egyszer mindegyikünk számára kikerülhetetlen halál is újra látómezőnkbe kerül. Van, aki annyira reménytelennek tartja a küzdelmet félelmeinkkel, hogy kijelenti: a rettegés feloldásának egyetlen módja a menekülés. A munka feszültségébe, az élvezetekbe, az élet mohó habzsolásába, a megállás, a csend nélküli szakadatlan tevékenység világába. Sokan állítják, a legmegfelelőbb ellenszer a vásárlási láz, vagy a hatásos nyugtatók.

Bibliában sok jelző van. Igei üzenettel intők és biztatók, de másfélék is. Színpompás virágokkal egy köszöntés Dániából, egy másikon a Lipcse melletti Kieritzsch templomából egy medaillon Katharina von Boráról. Markáns gazdaasszonyi vonások s lány anyaiak egyaránt, s éber figyelő szempár a különös képen. A legkedvesebb mégis egy anyáknapi meglepetés, nagylányom ajándéka. Bár nem ige van rajta, s a tulipánok sem pompázatosak, de az egyszerű mondat sokszor megörvendezett: „Ha adhatnék valamit, az a szív nyugalma lenne, melyet az élet minden pillanatában megőrizhetsz, bármi történjék is veled”. A mondat szép, de kérdezhetné valaki: hol van itt szó Istenről, Jézusról? Miben, kit s hogyan segít az év indulásakor ez a mondat? Nem Jézus szavain, személyén, a teljes Szentírásón kell tájékozódunk? Ézsaiás próféta szoltár jellegű hálaéneke mellé hogyan kerül ez a mondat? Talán éppen azért, hogy amikor olvassuk, végiggondoljuk: én hogyan tehetek szert a szív nyugalmára? Vagy azért, hogy visszaemlékezzünk az örök rohanás, sietés közepette ajándékba kapott pillanatokra. Ahol a Szabadító Úrban, a bűn és halál bilincseit leoldó Jézusban való bizalom megszületik, erősödik, kiteljesedik, ott a szív nyugalma nem költői, fennkölt gondolat marad, hanem naponként átélt valóság.

A 2002-es évben is megállunk majd betegágyak, vigasztalásra szorulókkal, vagy mi leszünk azok. Belépünk családi otthonokba, ahol örömök, de súrlódások is adódnak, vagy netán viharok is dúlnak. Reménység szerint találkozunk őszintén kérdező és hiteles válaszokat váró fiatalokkal, a mindennapok terhei alatt roskadókkal, magányosokkal és reményvesztettekkel. Isten kegyelméből, szüleik által igazi derűs gyermekkorral megajándékozottakkal, vagy koravénsségre kárhozottak, sebzett szívű gyermekekkel. Segítsen bennünket Szabadítónk, Lelke járjon át, hogy a magunkat föltétlenül Krisztusra bízó, hívó szív nyugalmával lépjunk a reánk bízottak mellé. Leljük meg zaklatott, nyugtalan körünkben Istennél a szívünk nyugalmát, s tudjunk szívetet kínálni mások számára is. Igazi, segítő útítárrá lehetünk, ha így megyünk együtt az úton a cél felé, az Isten Országá felé, ahol beteljesedik az igazság, békesség és a Szentlélek által való öröm. (Róm 14,17)

JÖRG OHLEMACHER

Vallási nevelés Európában és az európai oktatáspolitikai III.*

Az európai oktatáspolitikai pozitív irányú váltása

A KSZE (Konferenz für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa) záró állapotából eredő intenciók, az ICCS (Intereuropan Commission on Church and School) és a rokon intézmények lobbitevékenysége, a német kultuszminiszteri konferencia kezdeményezése és különösen a néhai keleti blokk országaiból származó tapasztalatok folyamánya az „Empfehlung des Europarats 1202” (az Európa Tanács ajánlása) 1993-ból, mely először taglalta offenzíven a vallás témát és tematizálta kifejezetten a vallás és képzés közötti összefüggést.

„TÁRGY: VALLÁSI TOLERANCIA A DEMOKRATIKUS TÁRSADALOMBAN

1. A gyűlés már sok, a témával összefüggő szöveget fogadott el, melyek kapcsolatban állnak a fent nevezett témával. Többek között utal a 963-as ajánlására (1983) az erőszak leépítésének kulturális és nevelési lehetőségeiről, 885-ös ajánlására (1987) a zsidó kultúra hozzájárulásáról az európai kultúrához, az 1086-os ajánlásra (1988) az egyház helyzetéről és a vallásszabadságról Kelet-Európában, az 1162-es ajánlására (1991) pedig az iszlám civilizáció európai kultúrára tett hatásairól, és az új 1178-as ajánlásra (1992), mely a szektákat és a különféle vallási mozgalmakat tárgyalja.

2. Utalni kell még a kultúráért és nevelésért felelős bizottság Jeruzsálemben, 1992. március 17–18-án a »vallási tolerancia« témájában rendezett meghallgatására, valamint a zsidó menekültek Törökországba érkezésének 500. évfordulójára rendezett kollokviumra, melyet 1992. szeptember 17-én rendeztek meg Isztambulban.

3. A vallás az embernek viselkedése gazdagodását jelentő önmagával és Istenével kapcsolatban csakúgy, mint a külvilág és a társadalom felé, melyben él.

4. Az Európán belüli mobilitás és az Európába való bevándorlás oda vezetett, hogy az emberek különböző világnézetekkel, vallási felekezetekkel, de a legkülönbözőbb életmódokkal is találkoznak.

5. A különböző vallások egymásra találása elvezethet

egymás kölcsönös ismeretére és gazdagítására, de az elhatárolódási folyamatok felerősödésére és a fundamentalizmus felbátorodására is.

6. Nyugat-Európa kifejlesztette a szekuláris (vallásilag neutrális) demokrácia modelljét, mely – elméletileg – a vallási világnézetek sokféleségét tűri meg. A történelem azonban megmutatta, hogy az efféle vallási tolerancia teokratikus kormány esetében is lehetséges (pl.: az arabok Spanyolországban és az Ottomán Birodalom).

7. Aggodalommal kell megállapítanunk, hogy sok országban ismét teret nyert az idegengyűlölet, a rasszizmus és a vallási intolerancia.

8. Vallási indítékok gyakran nemzetközi, társadalmi és nemzeti kisebbségi konfliktussá éleződnek ki, vagy legalábbis felhasználják őket erre.

9. Ma Európában határozottan fennáll az értékek ütközésének (sőt az értékvesztés) problémája. A kizárólag piacra orientált társadalom épp oly kevéssé mutatkozik szolgálatkészségre az egyes ember jobbá léételén, vagy a társadalmi felelősségűdát kérdésében, mint a kommunizmus. Ám a valláshoz mint alternatívához való visszanyúlást össze kell hangolni a demokráciával és az emberi jogokkal.

10. Figyelembe véve a jelenkori és jövőbeli társadalmi trendeket és a multikulturális társadalmak egyre növekedő nyomását, eddig nem fordult kellő figyelem a vallási toleranciára való készítésre.

11. A három nagy monoteista vallásban megtalálhatóak a tolerancia, a mások és nemhívők elfogadásának alapjai. Minden embert Isten teremtményének tekintenek, és ezért – világnézeti hovatartozásától függetlenül – ugyanazt a méltóságot és jogokat kapja.

12. A tolerancia kérdését a vallások között egyre fontosabbá kell tenni. A három monoteista vallást bátorítani kellene arra, hogy nagyobb nyomatékkal álljanak ki alapvető morális értékeik mellett, melyek alapvetően nagyon hasonlítanak és kölcsönös toleranciáról tesznek tanúságot.

13. Európa történelme arra tanít, hogy a zsidó, a keresztény és az iszlám kultúra együttélése, ha kölcsönös toleranciára és elfogadásra épült, nagy mértékben hozzájárult az államok jólétéhez.

* A tanulmány második részét ld.: Lp. 2002/1.

14. A vallásszabadság egész világra kiterjedő értelmének – ahogyan azt az általános emberi jogok 18. cikkében lefektették, és az európai emberi jogi egyezményének 9. cikkelye garantálja – jogerőre kell jutni. Ez a fajta szabadság az emberi méltóságban gyökerezik, megvalósítása magában foglalja egy szabad, demokratikus társadalom kibontakozását.

15. A szekuláris (világnézetében neutrális) államnak semmiféle vallási kötelezettséget nem szabad polgáira erőltetni. Minden elismert vallási közösség elfogadását bátorítania kellene és a társadalom egészére vonatkozó előnyeikben támogatni.

16. A gyűlés ajánlja a miniszteri küldöttségnek, a tagállamok kormányainak, az európai közösségnek, valamint felszólítja a felelős helyeket és szervezeteket, tekintettel a *törvényi garanciákra és annak megtartására*:

I. Hogy biztosítsák a vallásszabadságot, a lelkiismeret és a vallási felekezetek szabadságáért, különös tekintettel a gyűlés (1988) 1086-os ajánlásának 10. pontjában említett jogokra,

II. A különféle vallási szokásokhoz (pl. az öltözködés, vagy az ünnepnapok étkezési szokásaihoz) való alkalmazkodás flexibilis gyakorlására.

Képzés és párbeszéd

III. Biztosítsák a képzést és párbeszédet abból a célból, hogy a vallás- és etikaoktatás az általános oktatás része legyen, valamint a vallások a tankönyvekben (történelemkönyvekben is) differenciált és gondos módon kerüljenek bemutatásra, ahogyan az oktatásban is, ezzel teremtve meg a más vallások jobb és mélyebb megértésének lehetőségét.

IV. Kiemelve, hogy a saját vallásról, illetve etikai alapvetésekről szóló alapos háttérismeret előfeltétele lehet a valódi toleranciának és védelem a közömbösség és az előítéletek ellen.

V. Rendezzenek konferenciát vallástörténeti témában a tankönyvekről, melyen neves teológusok, történészek és filozófusok vesznek részt, és amely kidolgozza az alapszövegeket, dokumentumokat és kommentárokat az iskolai munka számára.

VI. Tegyük lehetővé, hogy a fiataloknak bemutassák különböző vallási hovatartozású emberek tetteit és gondolatait, példaképpül a megélt vallások közti toleranciára.

VII. A fennálló találkozási és csereprogramok keretein belül könyítsék meg a tanulóknak, hallgatóknak és más fiataloknak a más hívőkkel való találkozást és párbeszédet.

VIII. Támogassanak vallásközi találkozásokat és szervezeteket és készítsék őket arra, hogy szolgálják a vallások közti megértést és ezzel a békét és az emberi jogok figyelembe vételét.

IX. Kezdeményezzék, hogy a megfelelő intézmények kétszintűbe helyezését arra, hogy figyelembe vegyék minden elismert vallás vallásoktatási intézményeit.

Az információ és a tudatosság előremozdítása

X. Biztosítsák vallási szövegek és könyvek lefordítását és közkönyvtárakban elérhetővé tételét.

XI. Kulturális programok keretein belül szervezzenek vallási témákról szóló projekteket.

Képzés

XII. Támogassák európai kutatóintézet-hálózat kiépítését, amely a vallási tolerancia kérdéséről szóló szakirodalmat gyűjti, analizálja és értékeli, ezekből az anyagokból minőségi válogatást készít, és információs szolgálatban rendelkezésre bocsátja, lebonyolít munka- és kutatási napokat a vallási tolerancia kérdésében, szakértő és értő módon informálja a nyilvánosságot.

XIII. Indítványozzák, hogy az európai egyetemeken tudományos munkákat (szemináriumi, diploma- és vizsgadolgozatokat, disszertációkat) készítsenek, melyek a vallási tolerancia kérdését járják körül.³⁴

AZ EURÓPAI VALLÁSOKTATÁS JÖVŐBELI KIHÍVÁSAI

A valláspedagógia nézőpontjából csak pozitíven értékelhetjük azt a változást, mely vallási kérdésekben az európai egyesülés kezdeteire jellemző *tartózkodásból*, mintegy negyven éves fejlődési folyamaton keresztül a képzésben játszott szerepének *pozitív méltatása* felé történt. Az Európa Tanács 1202-es ajánlásában leírt követelések új fórumokat nyitnak meg, melyek e módon még egyes nyugati országok kisebbségei között nem váltak gyakorlattá, illetve a keletieknek segítséget nyújthatnak oktatáspolitikai döntések meghozatalában. Az Európa Tanács ezidőszent 47 tagállama kötelezett arra, hogy az ajánláshoz tartsa magát. Bár az ajánlások egyébként sem érkeznek légüres térbe, hiszen kevés kivétellel minden tagállam megszervezte már a *felekezeti felelősségű vallásoktatást* az általános oktatásban.³⁵

³⁴ Ld.: P. Schreiner-H. Spinder-F. Vos: *Education in Europe / Képzés Európában*. Münster, Utrecht. 1995. 39–41. old. Az angol szöveg tartalmazza még: *The Rights of the Child. A European perspective*. Strasbourg. (Council of Europe Publishing) 1996. 374–376. old. A vallási témában legutóbb megjelent ajánlás (*Religion and Democracy, Recommendation 1396/1999*) a „vallást” az Európa Tanács egy tisztázatlan evidenciaként, mint „essentially humanistic” nevezi meg, és csak „education about religion”-ról beszél. Az ajánlatot az Európa Tanács kulturális bizottságában készítették elő.

³⁵ A „felekezeti felelősségű” fogalom azt jelenti, hogy az egyházak és vallási közösségek mértékadóan kivették a részüket a Curriculum (nemzeti alaptanterv) kidolgozásából. Ld.: a 3. megjegyzésben jelölt címet. Hogy az individuálpszichológiából kölcsönzött „identitásképzés a plurális Európában” utáni kérdés teológiai és oktatásméleti szempontból megfelelő hozzáférést nyújt-e a témához, az kérdéses. A „történelem” faktort, mely az európai egyesülési folyamatban döntő jelentőségű, az identitáselméletek egyszerűen megkerülik. Ld.: i. m. (2. megj.) szerk: P. Schreiner/H. Spinder.

A szabályozások részletei különbözőek, ami a tantervek létrejöttét, az órarendek kivitelezését, a tanárképzés standardjait, az állam, az egyházak és vallási közösségek együttműködését és a kisebbségek igényeinek figyelembevételét illeti. A felekezeti meg határozott vallásoktatás alapvető struktúrája egészen a KSZE és az Európa Tanács határozatainak vonalán fekszik, amely állam és egyház, illetve vallási közösségek és az egyház elválasztásából indul ki, ugyanakkor az állam pozitív felelősséget hordoz a vallásszabadság biztosításában (ld.: 1202. ajánlás, 15. cikkely).

Anélkül, hogy idézném az egyes említett és idézett dokumentumokat, végül össze kívánom foglalni azokat a témaköröket, melyek kihívást jelentenek a vallásoktatás számára, s mely magában foglalja a vezető kérdésselvetéseket Európában is.

1. Az előtt az átfogó kihívás előtt állnak a vallási közösségek, hogy együttes felelősséggel alkossák meg a vallásoktatást, tehát hogy minden lehetséges témáért és curriculumért *teológiai* – a vallási közösségek részéről evidenciaként – és *oktatásméleti szinten* felelősek legyenek. Amennyiben a vallási közösségek nem vesznek tudomást erről a felelőségről, úgy egy nehezen megszerzett beleszólási területet játszanak el, és abba a veszélybe kerülnek, hogy már csak az állami etikai nevelés cinkosáivá válnak. Ezzel együtt feladatként áll a felekezetek és vallási közösségek előtt a megértetés is.³⁶

2. A vallásoktatás ilyen rögzítése az egyházak, felekezetek, vallási közösségek mindenkor konkrét állapotának, tanításának, történetének és más vallási közösségekkel való kapcsolatának tisztázására kötelez.³⁷ Sok kortársunk rossz érzése az egyházakkal kapcsolatban sokszor sokkal inkább előítéletekből, mint ismeretekből ered. A történelem ebben ismételt fontos szerepet játszik.³⁸

3. Átfogó témaként jelennek meg az emberi jogok, mely Európában a pozitív vallásszabadság létrehozásának mo-

torja. Ha az ember ennek dominanciáját szemléli az európai okmányokban, kísértést érez, hogy a „nemzetállamok Európája” mintájára az „emberi jogok Európájáról” beszéljen. Elhamarkodottnak tűnhet ez a mondat, de az emberi jogoknak mindenképp ideál szerepük van.³⁹ A felekezeti vallásoktatás keretein belül ezt az eszményképet több szempontból is kritikai vizsgálódás tárgyává kell tenni. *Történetileg:* az egyházak és vallások szerepe megfogalmazásánál és keresztvitelénél; *szisztematikusan:* hogyan válaszolhatóak meg ezek a mondatok teológiailag?; *gyakorlatilag:* hogyan lesznek ezek az irányelvek használhatóak az egyház/vallás keretein belül?; *jogilag:* a vétkők ellen milyen szankciókat kell foganatosítani? Hogyan kell a bűnnel bánni?

4. A „vallási *tolerancia*” a demokratikus társadalom kialakításának központi értékeként jelenik meg. Ehhez a fogalmi képződményhez ugyanazokat a gondolati törekvéseket kell társítani, melyekről az „*emberi jogoknál*” már említést tettünk.

A tolerancia fogalma azok közé tartozik, melyeket a legtöbbször értelmeztek félre, és amelyek a legtöbbféleképp értelmezhetők Európa történelmében.

5. A *multikulturalitás* egy további kulcsfogalom, mely minden európai államban előfordul. A különféle indítékből és okokból eredő migráció emberek, kultúrák, vallások és népcsoportok új együtteséhez vezet. Az európai országok tapasztalatai nem oldhatóak meg egyetlen nekirugaszkodással. Ám a multikulturális pedagógia keretein belüli valálasközi nevelés kidolgozása is éppen egy primér teológiai feladat, melyet nem egyszerű megalkotni már csak a valálás fogalom végtelen volta miatt sem.⁴⁰

A vallástanárásképzés területén vallástudományos oktatás szükséges ahhoz, hogy az előttünk álló feladatokat egyáltalán megfelelő módon átláthassuk.⁴¹

³⁶ Ld.: W. Brändle: *Christlicher Religionsunterricht ohne Konfession?* In: *Religionsunterricht – Auftrag und Funktion*. Szerk.: J. Ohlemacher. Loccum. 1995. 15–35. old. A vallási-kooperatív vallásoktatáshoz ld.: pl. *Religionsunterricht in Niedersachsen. Zum Organisationserfolg Religionsunterricht-Werte und Normen. Dokumentation und Erläuterungen*. Konföderation Evangelischer Kirchen und den katholischen Bistümern in Niedersachsen. Hannover. 1998.

³⁷ Amikor Svédországban lemondtak erről a rögzítésről, annak könnyen lehet következménye a vallás témájának elillanása: „RE does not take place in many schools and classes. A reason for that can be named as »away-integration« – a form of co-operation between a group of subjects, where the RE perspectives drop out slowly.” R. Larsson, Svédország, in: i. m. (3. megj.) szerk.: P. Schreiner, 164. old.

³⁸ Az EU bővítésével a történelem figyelembevétele is felerősödik. Amit pl. Lengyelország és a balti államok megtapasztaltak és elszenvetnek Németországtól, ma is jelenvaló. A kiengesztelődést, bűnvallást és bűnbocsánatot, mely a vallási közösségek ősi sajátja, ki kell mondani, mert ebbe a kontextusba tartozik. Vagy a shoá kitorólhetetlen tapasztalata, mely nem csak a történelmi emlékezésnek része, de a túlélők és gyermekeik egzisztenciájának is, és él az európai országok antiszemitizmusában és rasszizmusában is. Ld.: *Schoa. Schweigen ist unmöglich. Erinnern. Lernen. Gedenken*. Szerk.: A. Löhrbächer. Stuttgart. 1999. Főként az 1. rész: „Die Notwendigkeit der Erinnerung” 17–119. old.

³⁹ A gyermekek jogaira való kiélezettség, melynek saját súlypontja van, teológiailag is releváns. Ld.: az idevágó szövegeket in: *The rights of the child. A European perspective*. Strasbourg. 1996. Az ott felsorolt „United Nations Convention on the Rights of the Child” (1998)-dal vitatkozik R. A. Lorz: *Der Schutz von Kindern durch die UN-Kinderkonvention*. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung das Parlament*. B 17–18. 2000. 30–38. Kiemelten az iszlám országok ellenvetései a 14. cikkelyben megfogalmazott vallásszabadsággal szemben (35).

⁴⁰ Ld.: J. Lähnemann: *Evangelische Religionspädagogik*. In: *Interreligiöser Perspektive*. Göttingen. 1998. Nagy súllyal esnek a latba Németországban Anglia tapasztalatai; ld.: W. Haussmann: *Dialog mit pädagogischen Konsequenzen? Perspektiven der Begegnung von Christentum und Islam für die schulische Arbeit*. Ein Vergleich der Entwicklungen in England und der Bundesrepublik Deutschland. (Pädagogische Beiträge zur Kulturbewegung, 13. kötet) Hamburg. 1993. A kérdésfelvetés kiélezéséhez v. ö.: A. Brown: *The Multi-Faith Church School*. London. 1992. A jogi helyzetről informál az iszlám példáján az átfogó német érdekeltség okán S. Koriath: *Islamischer Religionsunterricht und Art. 7 GG: Zu den Voraussetzungen religiöser Vielfalt in der öffentlichen Pflichtschule*, in: *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht* 16. évf. 1997. 1041–1049. old.

⁴¹ A vallástudomány és filozófia viszonyához v. ö.: G. Löhr: *In or out? The Relationship between Religion, Philosophie, and the Science of Religions*. In: *Method and Theory in the Study of Religion*. 11. 1999. 395–400. old. Ld.: még 33. megj.

6. Az emberi jogokkal kapcsolatban, de azokon túl is, normákat és értékeket keresnek, melyek konszenzusképesek az európai társadalmakban, képesek összekötni azt, aminek össze kell nőni.⁴² A kísértés, hogy a felekezetek ill. egyházak „értékszállítóként” működjenek, ezzel bizonyítván társadalmi hasznosságukat, általános jelenkori csapda. Az adott közösség saját teológiájából származóan etikai orientációkról beszélni, pl. a 10 parancsolatot egészét szerepeltetni a játékba és a Hegyi Beszéd üzenetét kontextusától nem izoláltan megfogalmazni olyan lehetőség, mely, bár kritikusán, de összeköthető a *konciliáris folyamattal* és a *világethosszal*.⁴³

7. Az *igazságosság* kérdése az európai államokban a különbségek szükséges kiegyenlítése által különösképpen is áll. A keresztény-zsidó igazság-értelmezés, mely nem elválasztható az egy Igaztól, és amely az igazságot sola gratia adja, kivezethetne a követelés és ellenkövetelésen alapuló igazság-értelmezés zsákutcájából.⁴⁴

Bizonyos, hogy a felsorolt hét témakörrel még messze nincs leírva minden, ami napirenden van. Európa globá-

⁴² Ld.: B. Tibi: *Multikultureller Werte-Relativismus und Werte-Verlust. Demokratie zwischen Werte-Beliebigkeit und pluralistischem Werte-Konsens*. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung das Parlament*. B 52–53/1996. Még mindig fontos: *Die Tyrannei der Werte*. Szerk.: S. Schelz. Hamburg. 1979. (C. Schmitt, E. Jünger és S. Schelz írásaival).

⁴³ A kritikai folyamathoz vezet K. E. Nipkow, i. m. (28. megj.) 522–534. old.

⁴⁴ Ld.: W. Huber: *Partei nehmen für Gerechtigkeit. Was heißt Öffentlichkeit für die Kirche?* In: U. A. *Folgen christlicher Freiheit. Ethik und Theorie der Kirche im Horizont der Barmer Theologischen Erklärung*. Neukirchner Beitr. zur Syst. Theologie 4. kötet. Neukirchen-Vluyn. 1993. 239–248. old.

lis felelőssége, háború és béke, gazdagság és szegénység – többek között – korántsem csekélyebb jelentőséggel bíró témák, de az azokra a témákra való szorítókozás, melyek az egyesülési folyamatból következnek, épp elég kihívás elé állítanak, melyeket a teoretikus áttörés, a tanárképzésben beálló következmények, a tantervekben és keretirányvonalakban valamint a tankönyvek és oktatási modellek megváltoztatásában – nem csupán nemzeti, de európai szemszögből is – fel kell dolgozni.

Ha ezáltal egy-egy nemzeti kedvenc téma a háttérbe szorul, az az Európában szükséges megértetés értelmében még nyereség is lehet.

KIVONAT

Az európai oktatáspolitikai majd három évtizedig kizárta kezdeményezései sorából a vallás/vallásoktatás kérdését, hogy ezzel elkerülje a járulékos nehézségeket, melyek az európai egyesülési folyamattal járnak. A 3. KSZE konferencia *vallásszabadságról* hozott döntései óta (1989 Bécs) hátrázott változás észlelhető ezen politika területén. Egy pozitív vallásértelmezés okán tematizálnak olyan kérdéseket és problémaköröket, mint az emberi jogok, multikulturalitás, értékre nevelés és igazságosság a képzés területén. A valláspedagógia az előtt a kihívás előtt áll, hogy ezeket a témákat teológiailag, szakdidaktikailag és oktatásméleti szempontból európai szemszögből vizsgálja.

Fordította: Körmeny Petra

BALLA PÉTER

Bevezetéstani jegyzetek az Apostolok cselekedeteihez*

Különös tekintettel a történelmi megbízhatóság kérdésére

A bevezetéstani kérdések szorosan összefüggnek a mű történelmi megbízhatóságának a kérdésével. Két fő irányzat vitája jellemzi az elmúlt két évszázadot: Az Apostolok cselekedetei (ApCsel) nem a történelmi megbízhatóság igényével született, hanem egy *tendencia* jellemzi: kibékíteni a Pál által képviselt pogánykereszténység és a Péter apostol által képviselt zsidókereszténység irányzat közötti ellentétet (19. sz. közepe: F. C. Baur: *Tendenzkritik*). A 20. sz. közepétől újra erősödő nézetre jellemző példa Hans Conzelmann, aki szerint a mű a parúzia késése problémájának

teológiai megoldása: alapvetően teológiai mű. Haenchen-nél is a mű teológiai jellege a történelmi érték rovására lett hangsúlyozva.

A kutatás-történetben a bauri felfogásra a 19. sz. végétől a történelmi megbízhatóság melletti érvelés válasza jelentkezett, pl. Ramsay földrajzi kutatásai alapján, majd a 20. sz. közepi kritikára az elmúlt húsz esztendőben egyre nőtt az ApCsel történelmi értéke felmutatásának szakirodalma (pl. Martin Hengel, Colin Hemer és a hatkötetes tanulmánygyűjtemény: *The Book of Acts in Its First Century Setting*).

Előadásomban úgy szeretném ismertetni a főbb érveket e két álláspont mellett és ellen, hogy a saját véleményemet is megosztom a hallgatókkal, de előre jelzem, hogy a bevezetés-

* Habilitációs előadás az Evangélikus Hittudományi Egyetemen, 2001. október 15-én.

tanban sokszor az dönti el, hogy egyes kérdésekben hogyan foglalunk állást, hogy mekkora súlyt tulajdonítunk egyes érveknek. Az egyéni véleményalkotás e tárgyban minden tanár és diák feladata, így kedves hallgatónak is maguknak kell kialakítani bevezetési álláspontjukat. Ezen előadás szeretne támpontokat adni az önálló gondolkodáshoz.

AZ APCSEL MŰFAJA ÉS CÉLJA

Ez a két témakör szorosan összefügg, hiszen azért írta meg a szerző művét épp olyan formában, amilyenben előttünk áll, mert ezt tartotta a legalkalmasabbnak célja elérésére.

Az ApCsel valószínűleg egy kétkötetes mű második része. Erre utal a Lukács eleje, valamint az ApCsel eleje közötti kapcsolat: mindkét művet Theofilosznak címzi a szerző (talán egy gazdag patrónusnak, aki anyagilag is segít a mű kiadásában); és a Lukács vége, valamint az ApCsel eleje közötti kapcsolat: Jézus mennybemenetelének kétszeri elbeszélése Lk 24,50–51-ben ill. ApCsel 1,9–11-ben. (Vö. *Josephus: Contra Apionem* 2,1; ahol egy kétkötetes mű második részének bevezetése nagyon hasonlít ApCsel elejéhez: „E művem első kötetében, nagyra becsült Epaphroditusom, a mi fajunk régi voltát bizonyítottam... Cáfoltam Manetho, Chaeremon és mások állításait. Most folytatom azzal, hogy cáfolom a többi olyan szerzőt, aki támadott bennünket.”)

A szakirodalom ezért gyakran használja a „Luke-Acts” kettős-egy kifejezést (pl. 1954-ben *The Interpreter's Bible*, vol. 9., 3. old.). A két mű együtt a leghosszabb irat az Újszövetségben egyetlen szerzőtől, s az Újszövetség több mint egynegyedét teszi ki. A kettős mű mindkét részének van történeti jellege, de mégis más és más műfajúak: mind a négy evangélium – s közöttük Lukács is – úgy beszél el Jézus életét, hogy teológiai vallomást, bizonyosságot is tesz eközben, az ősegyház kezdeti történetét leíró ApCsel pedig egyetlen mű az Újszövetségben a maga műfajában.

Az ApCsel megértésében nem lehet figyelmen kívül hagyni a kérdést: miért írt Lukács folytatást az evangéliumához. ApCsel-t ne önmagában próbáljuk meg megérteni, hanem Lukács evangéliumával összefüggésben! Vitatott kérdés, hogy Lukács prológusa (1,1–4) mennyiben mérvadó az ApCsel olvasásakor. Egyesek szerint csak az evangéliumhoz írt előszó, mások viszont azt hangsúlyozzák, hogy a kettős mű bevezetése is egyben. Az előbbi nézetet vallóknak is el kell ismerniük, hogy a szerző munkamódszerébe bepillantást engedő prológus egyes elemei az ApCsel megírásánál is jellemezheték az író, pl. hogy szorgalmasan utánajárt a hagyományoknak.

ApCsel-nek eredetileg talán nem volt külön címe – hanem csak akkor nevezték el, amikor a két kötet különvált –, mert a 2. sz.-ban többféle címe volt: Tertullianus: „Lukács memoranduma”; „Lukács kommentárja” (*On Fasting* 10). Muratori kánon-töredék: *acta omnium apostolorum* („az összes apostol cselekedetei”).

Mai címe először az *Anti-marcionita prológus* Lukács-hoz írt részletében (2. sz. vége?) és talán Irenaeus *Adversus Haereses* 3.13.3-ban (*Lucae de apostolis testificatio*) fordul elő.

A *Praxeisz* („cselekedetek”) ókori műfaj híres emberek teiről vagy városok eseményeiről, pl. Kalliszthenész műve Nagy Sándor cselekedeteiről (Kalliszthenész Nagy Sándor kortársa volt), Polybius (1.1.1), Diodorus Siculus (1.1.1). Azonban ez az ókorban nem volt egy pontosan körülírt, egységes műfaj. A feliratbeli kifejezés tehát nem sokat segít a mű műfajának meghatározásában. A legtöbb kutató elismeri, hogy történeti cél vezette az író, de sokan hozzáteszik, hogy az ókori történetírás főbb példáitól mégis eltér. Az ApCsel-beli beszédek kapcsán pedig mindjárt látni fogjuk, hogy a kutatók eltérnek a tekintetben, hogy Thuküdidész kicsit lazább vagy Polybius szigorúbb felfogását tekintjük párhuzamnak abból a szempontból, hogy mennyire szabad a történész egyes idézett beszédek megfogalmazásában.

A mű azonban nem szól minden apostolról, hanem csak kettőről részletesebben, de róluk sem életrajzi részletességgel (1–12 főként Péterről, 13–28 főként Pálról), és még kettő másikat említ név szerint: Jánost és Jakabot, az Úr testvérét. (Ezek közül is csak Péter és János volt ott a tizenkettő között.)

A szerző inkább Jézus szavai és tettei folytatása elbeszélésének tekintette művét, ApCsel 1,1 szerint (a revidált Károli fordítás itt jobb, mint az új fordítás): Jézus folytatja szavait és tetteit a Szentlélek által, emberi szolgálk igénybe vételével (ld. pl. Mauerhofer 1995, 253. old.).

ApCsel 1,8 a könyv földrajzi vázának tekinthető: az evangélium hogyan terjed el a világon, Jeruzsálemtől az akkor ismert világ központjáiig, Rómáig.

A kutatók általában a mű megírása egy-egy konkrét célját nevezik meg, viszont e javaslatok mindegyike túl sarkított. Szerintem valami igazság elem mindegyikben van. A főbb célmegjelölések a következők:

Apológia, védekezés a római fennhatóság előtt: a keresztény mozgalom a korai szakaszában a Birodalom nem tekintette ellenségének (Pált sem üldözték, ld. pl. Filippiben, ApCsel 16,38–39; Korinthusban, 18,12–17; valamint Agripa felmentő szándékát, 26,31–32). E nézet előnye az, hogy megmagyarázza Pál elfogatása, Rómába kerülése részletes leírását, viszont ezen apologetikus elem nem ilyen nyilvánvaló a mű első részében, a jeruzsálemi gyülekezet leírásában.

Amint már láttuk, egy másik nézet szerint a mű célja az őskereszténységben belüli ellentétek elsímítása. Kérdés azonban, hogy igaz-e Baur tétele, mely szerint kis, felszíni feszültségek a mélyben rejlő nagy ellentétek maradványai. Pl. Gerd Theissen (in: *FS M. Hengel*, 1996) számomra meggyőzően mutatja meg, hogy az ApCsel 6 elején nem Baur által feltételezett két tábor csap össze, hanem egy zsidókereszténységben belüli vita tanúi vagyunk: a görögül beszélő, diaszpóraeredetű és az arámul („héberül”) beszélő, szentföldi származású zsidókereszténynek között volt a feszültség.

Igaz azonban, a mű azt is bemutatja, hogy Péter missziója is eljut Kornéliuszhoz, míg Pál ismételen a zsinagógában kezdi misszióját. Ez talán nem tendencia, hanem történeti életszerűség: munkásságuk nem volt kizárólagos, hanem hangsúlyukban tért el.

Az egyház építése: ezt támasztja alá az ismétlődő summa, mely a gyülekezet ill. a hit terjedését deklarálja (6,7; 9,31; 12,24; 16,5; 19,20). Több szerzővel együtt (pl. Carson – Moo – Morris) én is úgy látom, hogy a Lukács evangélium elején levő célmeghatározás az ApCsel-re is érvényes: *...magam is jónak láttam, hogy miután eleitől kezdve mindennek pontosan utánajártam, sorjában megírtam azokat neked, nagyrabecsült Teofilus, hogy azokról a dolgokról, amelyekről tanítást kaptál, megtudd a kétségtelen valóságot.* (Lk 1,3–4)

A SZERZŐ

A könyv maga nem nevezi meg a szerzőjét. A hagyomány a 2. sz.-tól egységesen Lukácsot tartotta szerzőnek. A főbb ógyházi forrásaink: Muratori kánon-töredék (rossz latin-sággal maradt fenn, nehezen fordítható):

2–8. sorok: „A harmadik evangélium-könyv a Lukács szerinti. Lukács, az orvos, Krisztus mennybemenetele után, miután Pál maga mellé vette mint jogtudóst (egyesek kijavítják: mint útítársat), a maga nevében írta meg, a maga véleménye szerint (esetleg: tiszteletből, *ex opinione*). Ő sem látta az Urat testben, hanem ahogyan meg tudta állapítani, úgy kezdte el történetét a János születésétől...”

34–39. sorok: „Az összes apostol cselekedete egy könyvben van megírva. A »legkiválóbb Theofilusnak« Lukács foglalta össze azt a néhány dolgot, ami az ő jelenlétében történt, amint azt nyilvánvalóvá is teszi a Péter szenvedésének kihagyásával, és annak (kihagyásával), hogy Pál elindult a városból Spanyolországba...”. További forrásaink: Irenaeus *Adv. Haer.* 3.1 és 3.14.1–4; Anti-marcionita prólógus; Alexandriai Kelemen *Sztrómateisz* 5.12; Tertulianus *Adversus Marcionem* 4.2.4. Eusebius H.E. 3.4 (vö. még: 3.24.15) a legrészletesebb: 3.4.4–6 (Ványó 4/97): „Mindamellett Lukács is megemlíti a Cselekedetekben (Pál) tanítványait, és név szerint felsorolja őket. Elmondja, hogy Timóteus kapta elsőként az efezusi egyház püspöki tisztét, amint Titusz is a krétai egyházakét. Lukács, aki antióchiái származású volt, foglalkozására nézve pedig orvos, és többnyire együtt volt Pállal, de a többi apostollal sem állt felületes kapcsolatban, két, Istentől ihletett könyvében annak a lelki gyógyításnak nyújtotta példáját, amit tőlük tanult el: az evangéliumban, amelyről biztosítja, hogy aszerint alkotta meg, amint rá hagyták azok, akik kezdettől fogva szemtanúi és hirdetői voltak az igének, és azt mondja még, hogy ezeknek elejétől fogva a végére járt, és az Apostolok Cselekedeteiben, amit nem hallás alapján állított össze, hanem saját szemével látta azt, amit leírt.” (Megjegyzendő, hogy bár Marcion az evangéliumok közül

csak Lukácsot használta, mégsem vette át ApCsel-t a maga – eretnek – kánonába.)

Martin Dibelius érve figyelemre méltó: a könyv a szöveg előtt (feliratban) vagy után (utóiratban) feltűntethette a szerzőt, mert ha van címzett, akkor logikus, hogy ismert kellett legyen a feladó is.

Egy másik érv Lukács mellett: nem valószínű, hogy egy anonim iratnak éppen őt – aki nem volt apostol, s nem is volt híres személyiség – találták volna ki szerzőül az ógyházban (bár megjegyzendő, hogy pl. Pesch az EKK-kommentárban azt állítja, hogy az ógyház a páli levelek alapján kereste és „találta meg” – azaz találta ki – ezt a szerzőt).

Ha elfogadjuk Lukácsot szerzőnek, akkor ezzel azt is kimondjuk, hogy az ApCsel valószínűleg ugyanúgy „utánajárás” után született, mint az evangélium (vö. Lk 1,1–4).

Lukács Pál útítársa volt (2Tim 4,11 szerint ott volt vele Rómában), orvos – és valószínűleg az Újszövetség egyetlen nem-zsidó szerzője (Kol 4,10–14 alapján). Hieronymus *De viris illustribus* 7 (és Eus. H.E. 3.4.6) szerint antiókhiai származású. Az ún. „mi-elbeszéléssel” (négy hosszabb szakasz az ApCsel 16. részétől) összhangban van a 2Tim 4, azaz hogy Lukács ott van Pállal Rómában. A többes szám első személyű szakaszokat a kutatástörténet során próbálták a szerző által használt forrásnak tekinteni (pl. Kümmel is), de már Harnack meggyőzően érvel amellett (s azóta többen is), hogy a mi-szakaszok stílusa nem tér el a könyv többi része stílusától, így az a valószínűbb, hogy itt is maga a szerző szólal meg, esetleg saját korábbi feljegyzései felhasználásával.

A szerző antiókhiai származása tézisének erősítheti meg a D-kódex, melyben az ApCsel 11-ben, Antióchiánál is „mi-szakasz” található, azaz többes szám első személy.

A hagyományos szerzőség-nézet ellen felhozott főbb érvek: Az ApCsel nem harmonizálható a páli levelek egyes részleteivel.

a) Pál jeruzsálemi útjainak száma: ApCsel-ben 5, a levelekben 3. A számbeli eltérés önmagában nem ellentmondás, hiszen más a művek célja, tehát Páltól nem kell elvárjuk, hogy minden útját megemlítsse leveleiben. A fő kérdés inkább az, hogy a levelekben említett utak az ApCsel-ben mely utaknak felelnek meg. Galata 1,18 – az első út Pál megtérése után három évvel – megfelelhet ApCsel 9,26-nak. Azonban a második levélbeli út, Gal 2,1 (tizennégy évvel később) a legtöbb kommentátor szerint az ApCsel-ben található harmadik út, azaz az apostoli zsinat alkalmá ApCsel 15-ben. Ezzel kapcsolatban hadd említsem meg, hogy a Gal 2 szövege nem csak az ApCsel 15-nek felel meg, hanem megfelelhet az ApCsel-beli második jeruzsálemi útnak, melyre ApCsel 11,27–30 szerint egy éhínség miatti segítségnyújtás adott alkalmat. Ezen az úton is ott van Pállal Barnabás, ami megfelel Gal 2-nek. Tudom, hogy ez ma egy kisebbségi nézet, de én is erre hajlok, mert különben megmagyarázhatatlannak tartom, hogy miért nem említi Pál a Gal 2-ben a legerősebb érvet: az ApCsel 15-beli egyezséget, amit pedig írásba is foglaltak. Szerintem azért nem említi, mert a Gal 2 írásakor ez az érv

még nem áll a rendelkezésére: ha a dél-galata elmélettel ezt a levelet tartjuk Pál legkorábbi levelének (így pl. a nagy ApCsel és Galata kutató: F. F. Bruce), akkor nincs ütközés a levelek és az ApCsel beszámolója között: Pál második útja az ApCsel 15 előtti, az ApCsel 11-ben leírt út (az éhínséghez kapcsolódóan).

b) Egyesek (pl. Vielhauer) szerint Pál teológiája más levelekben, mint az ApCsel-ben élénk tárt páli teológia. Ezek részletes egzegézist megkívánó felvetések, itt csak példaszerűen hadd említsek egyet, melynél szerintem nem olyan nagy a különbség, mint amint azt Vielhauer állítja („On the »Paulinism« of Acts”, in: Keck – Martyn: *Studies in Luke-Acts*, 1966). Az egyik ilyen állítólagosan nagy ellentét az ApCsel 17-beli athéni beszéd „természeti teológiája” és Pál „kegyelem-tana” között feszülne. Csak röviden: Az ApCsel 17-ben az ismeretlen istenre utalás egy *captatio benevolentiae*, és a félbeszakadó történetből is világosan látszik, hogy Pál bizonyosságot tett a feláradott Krisztusról, a megtérés szükségességéről. Nem tanította azt, hogy az ismeretlen istenbe vetett hit megváltó hit lenne. Másrészt, a levelekben pl. Róm 1 egy olyan példa, mely szól arról, hogy a természet értelmes vizsgálatával is megismerhetnénk Istent, azonban az ember elvetette magától ezt a lehetőséget, mikor felcserélte a Teremtő tiszteletét a teremtmények tiszteletével. Kapcsolópont felvetése utáni evangéliumhirdetés találunk mindkét esetben, de hol az egyik, hol a másik a részletesebb. Nem ellentétes Pál-képre utal tehát az ApCsel-beli és a levelekbeli páli teológia.

További érveket fogunk még látni a datálással kapcsolatban is, ezért azokat csak annak kapcsán említem. Térjünk át tehát erre a bevezetési témakörre.

A KÖNYV KELETKEZÉSÉNEK KORA

Három fő hipotézis vetődött fel a kutatástörténetben: Az ApCsel egy 2. sz.-i (115–130 közötti) irat. E tézis főbb képviselői: 1840 táján F. C. Baur: Pál (ill. a pogánykeresztények) és Péter (ill. a zsidókeresztények) kibékítése a mű tendenciája, ApCsel a korai katolicizmus útkészítője. A felső határ időben a 2. sz. közepe lehet, mert pl. Jusztin Mártír *Apologia* 1.50.12 (ami Jézus mennybemenetelét említi) talán utal ApCsel-re (ezt vitatja pl. Barrett, aki szerint Irenaeus az első, aki nyilvánvalóan idézi ApCsel-t).

F. C. Burkitt (*The Gospel History and its Transmission*, 1906): ApCsel függ Josephus *Antiquitates* c. művétől (s ez utóbbit i. sz. 93 körülre datálják).

J. C. O'Neill (*The Theology of Acts in its Historical Setting*, 1961, 1970³): ApCsel, valamint Kelemen 1, Pásztori Levelek és Jusztin teológiája közötti hasonlóság 115–130 közötti keletkezésre utal. A szakirodalomból úgy látom, hogy ezek az érvek nem győzték meg a kutatók többségét.

A ma legelterjedtebb vélemény az ApCsel 80–95 közé datálása. A főbb érvek e nézet mellett: Lukács evangéliuma 70 utáni, ApCsel pedig Lukács utáni; ApCsel 95 utáni nem lehet, mert a Domitianus féle keresztényüldözés után nem lehetne ilyen pozitív véleménnyel a római hatóságokról.

Azonban Lukács evangéliuma 70 utáni datálása problematikus. Vizsgáljuk meg röviden a Lukács 70 utáni datálása melletti két fő érvet: A két-forrás elmélet, mely szerint Lukács használta Márkot és egy fenn nem maradt, csak Mátéból és Lukácsból hipotetikusan nyerhető, Q-val jelölt beszédgyűjteményt. Itt csak röviden jelzem, hogy az ún. szinoptikus kérdés kapcsán manapság újra nyitottá vált több kérdés is: Márk az első evangélium, vagy netán fenntartható az egységes ógyházi hagyomány, mely szerint Máté a legrégebbi?

Kell-e feltéteznünk egy önálló Q-forrást, vagy Lukács használhatta Mátét, amint azt pl. E. P. Sanders állítja? (Michael Goulder és Darrell Bock – két egészen eltérő kritérium-rendszerű szerző – a közelmúltban írt egy-egy nagyon részletes Lukács-kommentárt a Q hipotézis nélkül.)

Mk datálása sem egyértelmű, valamint az sem, hogy a nála levő anyag irodalmi függőség útján került-e Máté és Lukács evangéliumába. Utóbbinál nagy mennyiség hiányzik Márk evangéliumából, mely kihagyást nehéz megmagyarázni (igaz, hogy a két-forrás elmélet ezek miatt sok módosuláson ment át, pl. ma már a legtöbben, akik ezzel az elmélettel dolgoznak, feltételezik, hogy Máté és Lukács nem a mi kezünkben levő Márkot használták).

Summásan csak annyit jelzek, hogy a hagyományanyagok területenkénti fejlődése, valamint az evangélista szerzők személyiségének különbségei is megmagyarázhatnak sok eltérést az alapvetően mégis hasonló hagyományanyagban, ezért az irodalmi függőség hipotézise nélkül is megoldható a szinoptikus kérdés. E hipotézis semmiképpen nem elég erős ahhoz, hogy bizonyítsa Lukács 70 utáni keletkezését.

A másik fő érv a 70 utáni datálás mellett azoknak a jézusi logionoknak az egzegézise, melyek Jeruzsálem pusztulását megjövendölik. Sok kutató szerint ilyen pontos egyezés Jézus szavai és az események között csak az események ismeretében történő visszavetített „jövendölésként” állhatott elő: *vaticinium ex eventu*-nak tekinthető. Erre azonban nem csak azt lehet felelni, hogy Jézus jövőbe látásának hite nem tagadható meg attól, aki Jézus Isten-Fiúságában is hisz, hanem azt is, hogy pl. Jeremiás könyvében, a 6. részben vannak olyan prófécíák Jeruzsálem pusztulásáról, melyek megfelelően pontosan utalnak a város körüli sáncépítésre is (Jer 6,6; ld. még Ez 21,27), azaz Jézus ilyen prófécíák alapján is szólhatott a város pusztulásáról. E textusok nem kényszerítenek bennünket Lukács 70 utáni datálására.

APCSEL 70 ELŐTTI KELETKEZÉSE

A főbb érvek e hipotézis mellett: ApCsel nem negatív Rómáról; ez a Neró féle keresztényüldözés előttre is utalhat (64–65 előtt), a Domitianus féle üldözés közeledte táján viszont ez valószínűtlen (ellenérv: éppen az Lukács célja, hogy 80 után elmondja a római hatóságoknak: korábban nem voltak ellenségesek a keresztények iránt, ezért most se legyetek azok).

Harnack eleinte maga is későbbre datálta az ApCsel-t, de később megváltoztatta véleményét az ApCsel befejezé-

se alapján: 8 fejezet szól a Pál elleni jogi procedúráról, így nem valószínű, hogy a szerző nem mondta volna meg, hogy mi lett a vége; valószínűbb: a mű írásakor Pál még élt (ellenérv: Lukács szándékosan, teológiai cézzal nem ír Pál haláláról, hogy az ne „ellensúlyozza” Jézus halálát az evangélium végén).

Ha Lukács tudott volna Pál kiszabadulásáról, megemlíttette volna mint érvet: a keresztyénység Róma szerint „áratlan”.

Lukács az ApCsel-ben nem hivatkozik Pál leveleire (ez nem csak amellezt említhető érv, hogy a szerző nem Pál útítársa, hanem a korai datálás mellett is: ApCsel keletkezésekor még nincsenek összegyűjtve Pál levelei).

Lukács úgy ír a zsidóságról, mint törvényes, bevett valásról, ez a 66–70-es zsidó háború után nem lett volna így (ellenérv: Lukács úgy ír, ahogy az az események korának megfelelő).

Lukács nem csak a Neró féle üldözést nem említi, hanem Péter halálát sem (ez is a korai datálás mellett szól).

ApCsel nem említi Jakab, az Úr testvére kivégzését (i. sz. 62), amit a szanhedrin rendelt el Festus prokurátor halála után (s az új prokurátor megérkezése előtt), bár nem volt halálos ítélet hozatalára joguk.

A hajótörés leírása friss élmény benyomását kelti (ellenérv: Lukács jó író, képes beleélni magát egy időben távoli eseménybe is).

ApCsel nem említi Jeruzsálem pusztulását, pedig azt Jézus megjövendölte (ezzel szemben Agabus jövendölésének beteljesedése hangsúlyos, tehát a szerző bizonyára élne azzal a lehetőséggel, ha egy prófécia beteljesedéséről beszámolhat Jézus esetében is).

Összefoglalás: fenntartható az a nézet, hogy az ApCsel i. sz. 62 körül keletkezett (bár hangsúlyozandó, hogy ez ma egy kisebbségi vélemény). A keletkezés helye eldönthetetlen (Antiókhia, Róma és Efezus a főbb javaslatok a kutatók között, Róma a leggyakoribb javaslat).

Azaz – úgy tűnik – fenntartható az a nézet, hogy Pál útítársa, Lukács írta az evangéliumot, még Pál életében, azaz az i. sz. 60-as évek elején. Ha ezzel a munkahipotézissel dolgozunk, még említenünk kell egy-két olyan témakört, melyek összefüggenek az ApCsel történeti megbízhatósága kérdésével.

A SZÖVEG-HAGYOMÁNY

Különös jelenség, hogy a D-kódex szövege kb. 10%-kal több, mint pl. a Cod. Sinaiticus és Vaticanus szövege. (A D-kódexről, valamint az ún. nyugati szövegtypusról ld. Czachesz István cikkeit, *in*. Bolyki J. (szerk.): *Az ApCsel a D-kódexben* (1995, KRE HTK).

Barrett felveti (1994, 29. old.): talán azért van többféle szövegünk ApCselről, mert Lukács evangéliumától különválása azt is eredményezhette, hogy nem tartották kanonikusnak a korai időkben. Több mint 100 évvel ezelőtt Blass, majd Zahn, az utóbbi időkben pedig Biosmard és Lamouille

érvelt amellezt, hogy maga Lukács írt két verziót. Számomra bátor álláspontnak tűnik, hogy Pröhle Károly professzor is ezt a nézetet említi bevezetéstánában, szerintem is komolyan veendő hipotézis.

Itt megjegyzendő, hogy maga a szerző viszont valószínűleg tekintélyt igényelt művének, mert *Septuaginta*-stílusban ír. Marshall (1980, 18. old.) szerint Lk „szent történetet” szándékozott írni: valószínűleg úgy hitte, hogy az általa feljegyzett eseményeknek ugyanúgy Isten a szerzője, mint az Ószövetségben elbeszélte eseményeknek. Szerinte a korai egyház története Isten folytatódó munkásságának bizonyossága.

Mindenképpen figyelemre méltó, hogy az i. sz. 1. sz.-ban nem született más ilyen kísérlet az „apostolok cselekedeteinek” feljegyzésére. Talán az egyház kezdetben nem tudta, mit kezdjen vele. Többféle szövege létezett. Ropes szerint eredetileg talán a „nyugati szöveg” volt az ApCsel kanonikus formája, melyet később váltott fel egy öregebb és felsőbbrendű, „kanonizálás előtti” szöveg. (ld.: *The Beginnings of Christianity*. vol. 3, ccxlv köv. old.) Valószínűbbnek találom Bolyki professzor úr tézisét, aki egy misszói céltudatosságot is megtalálhatónak lát a D-kódex többleteiben, tehát ezt egy későbbi szerkesztő művének tartja (ld. cikkét a fent említett műben: *Az ApCsel a D-kódexben*).

A BESZÉDEK TÖRTÉNETI MEGBÍZHATÓSÁGA

Ez azért különösen is fontos kérdés, mert ApCsel az egyetlen forrásunk az őskeresztyén gyülekezetek életéről (a levelek indirekt forrás-volta mellett). A kutatás-történetben Dibelius tézise nagy hatással volt sokakra, szerinte a beszédek Lukács kreativitásának tanúi.

Fő érve a beszédek stílusbeli egységessége, s az egész mű stílusának megfelelő volta. Emellezt rámutat Thuküdidész történetírói vallomására, mely szerint a Peloponnészoszi háborúról szóló beszámolójában (1.22) a harcok előtt a hősök által mondott beszédeket nem szó szerint adja vissza. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy Thuküdidész valójában arról szól őszintén, hogy nem mindig volt képes szó szerint emlékezni arra, amit hallott, valamint egyes esetekben mások beszámolójára kellett támaszkodnia. Azt azonban világosan hozzászéli, hogy igyekezett az alkalomnak megfelelően kiegészíteni a beszédeket, és közel maradni annak az értelméhez, ami elhangzott. Tehát semmiképpen sem hozható fel a kitalált beszédek tézise mellé érvként. Polybios (2.56.10) megrója azokat, akik erkölcsi tanítás érdekében kitalálnak jeleneteket, s szerinte a történetírónak azt kell elmondania, ami valóban történt s ami valóban elhangzott. Volt tehát példa a fikcióra történeti jellegű művekben is, de Lukács (a Lk 1,1–4-beli prologus alapján) nem abba a körbe tartozott, aki fiktív beszédeket írt volna. Önmagában az, hogy saját stílusában (nyilván sokszor rövidítve) közli a beszédeket, nem jelenti azt, hogy azoknak ne lett volna történeti alapja, s ne felelhettek volna meg főbb pontjaikban az elhangzott beszédek tartalmának.

EGYES KONKRÉT TÖRTÉNETI ADATOK MEGBÍZHATÓSÁGA

Mint már a bevezetőben jeleztem, az elmúlt húsz évben publikált újabb vélemények ismét az ApCsel történeti megbízhatóságát tartják valószínűnek. Pl. Martin Hengel így summázza kutatásait (*Acts and the History of Earliest Christianity*, 1979, 60. old.): Lukács „nem kevésbé megbízható, mint az ókor más történészei”. Colin J. Hemer sajnos poszthumusz kiadású könyve, *The Book of Acts in the Setting of Hellenistic History* (1989, WUNT), sok konkrét területen mutatja be, hogy Lukács elbeszélései sok részletben megfelelnek az 1. sz.-ról való ismereteinknek (beleértve pl. a kor hajózási szokásait). A többkötetes *The Book of Acts in Its First Century Setting* számos alapos tanulmányban mutatja be, hogy az ApCsel megfelel annak, amit más források alapján az első század római provinciai állapotairól, helytartóiról, börtöneiről, földrajzi leírásairól tudunk, vagy azzal, amit pl. a kor zsinagógáiról ill. magáról a szanhedrinről tudunk. Howard Marshall összefoglaló tételével egyet tudok érteni (1980, 37. old.): ha Lukács megbízható az apró részletekben, akkor valószínűleg megbízható a nagyobb epizódok tekintetében is.

Éppen ezért meg kell végül említsek két olyan konkrét történeti részletet, melyben az ApCsel eltér attól, amit a másik fő kortárs forrásunkból, Josephus-tól tudunk.

ApCsel 5,36–37 szerint felkelt Teudás, majd utána Galileai Júdás. Josephus azonban mintegy negyven évvel Júdás utáni időre teszi egy bizonyos Teudás működését (Ant. 20.5.1). Itt nem csak az a lehetőség áll előttünk, hogy Lukácsot megbízhatatlannak tartjuk, hanem az is, hogy esetleg Josephus egy másik Teudásról ír, vagy esetleg ő téved az időpontban.

A másik eltérő adatot Lukács egy római tisztól idézi, aki szerint egy bizonyos „Egyiptomival” négyezren tartottak (ApCsel 21,38). Josephus szerint e felkelőnek harmincezer követője volt (Ant. 20.8.6). Itt az egyik forrás nyilván

téved, azonban ez nem biztosan Lukács, hiszen Josephus kutatók szerint Josephus gyakran túloz számadatainál, különösen a tömegek leírása esetén.

Így e két esetben sem valószínű, hogy az a Lukács téved, aki egyébként jól számol be más kortörténeti konkrétumokról, pl. I. Heródesz Agrippa haláláról, a 40-es évekbeli palesztinai éhínségről, Claudius ediktumáról, Félix és Fesztyusz helytartóságáról. Konklúzió: úgy látom, hogy továbbra is komolyan vehetjük Lukács saját szándékát (vö. Lk 1,1–4) az ApCsel tekintetében is: a szerző azt akarja megmutatni, hogy a hit biztos alapokon nyugszik. Ez nem zárja ki az író egyéni hangját, stílusát, de valószínűtlenné teszi, hogy szabad fikciót alkotott volna.

Ez azonban csak kiindulási munka-hipotézis; az egzegézis döntheti el a kérdést, hogy Lukács történetileg mennyire megbízható.

Eddigi munkásságom alapján úgy látom, hogy megérdemli a bizalmunkat: az ApCsel megbízható forrás az ökszesztyénség első évtizedeiről.

TOVÁBBI AJÁNLOTT IRODALOM

Benyik György (szerk.): *Az Apostolok Cselekedetei*. Biblikus konferencia Szeged. 1993. Megjelent: 1995. JATEPress.

Kommentárok

A régebbi kommentárok (pl. Conzelmann, Haenchen) adatait ld. a *Jubileumi Kommentárban* (mindkét kiadásban Lenkeyné Semsey Klára az ApCsel kommentár írója).

Az újabb kommentárok közül magyar nyelven:

Gál Ferenc, Lenkeyné Semsey Klára.

Német nyelven:

G. Schille (19842), J. Roloff (NTD, 1981, 1988) és kiemelten R. Pesch (EKK, 2 kötetes, 1986);

Angol nyelven: I. H. Marshall (Tyndale, 1980, repr. 1992), D. Gooding (1990), J. R. W. Stott (1990) és kiemelten C. K. Barrett (ICC, 2 kötetes: 1994, 1998) műve.

Monográfia:

M. L. Soards: *The Speeches in Acts* (1994).

Bevezetőtanok: a magyar nyelvűek mellett (Varga Zsigmond, Pröhle Károly, Budai Gergely – Herczeg Pál) U. Schnelle: *Einleitung in das Neue Testament*, UTB, 19962; D. A. Carson, D. J. Moo, L. Morris, Leon: *An Introduction to the New Testament*, 1992; E. Mauerhofer: *Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments*, vol. 1, 1995.

Corrigenda

Megköszönve a *Keresztény szolgálat az átalakuló Magyarországon* című cikkem közlését a 2001/12. számban, kérem az alábbi két értelemzavaró sajtóhiba korrigálását.

453. old. 3. bekezdés utolsó sora: „általam” helyett „állam”.

453. old. 9. bekezdés 2. sora helyesen: „praktikus szempontból történt és nem tartalmi különbség alapján”.

Madocsai Miklós ny. lelkész

Az Egyház mint Lucifer

Kierkegaard egyházkritikájának teológiai alapjai a Halálos betegség és a Keresztény hit iskolája című műveinek tükrében

BEVEZETÉS

A *Halálos betegség* magyar kiadásának hátoldalán a következő sorok olvashatók: „Kierkegaard teljes figyelmével az Istenhez való viszony végső kérdéseivel foglalkozik, ahonnan élete utolsó éveiben egyenes út vezet az egyház elleni támadáshoz.” Már első olvasásra megakadt a szemem az *egyenes út* kifejezésen. Hogyan jutott el erre a meghatározásra? Vajon mire gondolt e kifejezés alatt a fordító? Dolgozatomban ezekkel a kérdésekkel szeretnék foglalkozni. Nem tagadom pre-konceptiómat, miszerint Kierkegaard teológiai meggyőződésből és a kereszténység iránti elkötelezettségéből támadta a fennálló kereszténységet, benne a dán egyházat.

Kierkegaard két művét szeretném részletesen bemutatni. Bennük pontosan megtalálhatóak azok a teológiai eredmények, amelyek később egyházkritikájának alapját jelentették.

Amióta létezik az egyház, azóta ismert az egyházkritika fogalma is. Az egyházkritika lehet jó szándékú és építő, tudatos és romboló, valamint felszínes és pusztán indulatokról vagy egyéni sérelmekről fűtött, inkább magamutogató szólam. Napjaink egyházkritikájában mindhárom stílusirány megfigyelhető. Annak ellenére, hogy Kierkegaard egyházkritikája egészen egyedi kortörténeti és teológiai vonásokat tartalmaz, alapossága, megfontoltsága és a kemény kritikájában is átsugárzó „együgyűsége” példamutató lehet mindazok számára, akik kritikai szándékkal lépnek fel akár élő szóban, akár írott formában.

A *Dolgozat* címe Kierkegaard barlang-hasonlatára utal. A dán gondolkodó szerint minden egyes ember a saját maga barlangjában lakik. Fényre van szükség ahhoz, hogy minden létező dolgot a maga valóságában lásson. Az egyes embernek is fényre van szüksége, hogy megtalálja igazi énjét az Istenhez való kapcsolatban. Ha ezt a fényt nem kapja meg, továbbra is vakon botorkál saját barlangjában. Isten kijelentése által azonban mindenki számára elérhető a megvilágító fény. Mi a szerepe az egyháznak, amely azt vallja magáról, hogy Isten kijelentésének a hordozója? Valóban fényhordozó-e az egyház? Betölti-e küldetését, vagy egészen mással foglalkozik? Kierkegaard szerint az egyháznak csak egyetlen feladata lehet, és ha ettől a feladattól eltér, figyelmeztetni kell rá.

HALÁLÓS BETEGSÉG

A Halálos betegség keletkezésének története

A Halálos betegség (Sygdommen til Døden) 1849-ben jelent meg Koppenhágában. A könyv címlapja szerint a szerző

Anti-Climacus, a kiadó pedig S. Kierkegaard. Az álneves szerzőségnek már csak Kierkegaard számára volt jelentősége. A *Vagy-vagy (Enten-Eller, 1843)* második kiadásának évében már mindenki tudta a városban, hogy valójában ki írta a könyvet. Kierkegaard mégis az álneven való megjelenést választotta, hiszen talán éppen ennél a műnél érthető leginkább a kierkegaard-i pszeudonimitás lényege: minél távolabb maradni a mű és az olvasó viszonyától. Ez kiváltképp akkor válik érthetővé, ha figyelembe vesszük, mennyire ambivalens módon viszonyult Koppenhága lakossága Kierkegaard személyéhez. Egyszerre volt több társaság kedvelt vendége műveltsége és kiváló humorérzéke miatt és a magánéletében hozott radikális döntése következtében menekülni kényszerülő, konvenciók állandó szorításában élő személy. Egy ilyen légkörben érthető, hogy a szerző minél inkább háttérben kívánt maradni annak érdekében, hogy az írások üzenete valóban eljusson az olvasóhoz. Ennél a műnél az álnevnél volt azonban egy sajátos tartalmi üzenete is. Az Anti-Climacus álnev választása tudatos volt Kierkegaard számára. Nyilvánvaló összefüggés fedezhető fel a *Filozófiai morzsák (Philosophiske Smuler, 1844)* és a *Lezáró tudománytalan utóirat (Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift, 1846)* szerzőjével, aki nem más, mint Johannes Climacus („felemelkedő”). Climacus olyan filozófus, aki a keresztény hit mibenlétét gondolatkíséret útján igyekszik megközelíteni.¹ Ezzel szemben Anti-Climacus a paradoxonra való ráhagyatkozást hirdeti meg annak érdekében, hogy az Én „átlátható módon abban a hatalomban alapozza meg magát, amely őt létrehozta”.² Ez azonban nem a racionalitás elhagyását és az irracionális térhódítását jelenti a gondolkodó késői műveiben. Sokkal inkább a paradoxon középpontba helyezését, amelynek természetes következménye, hogy Kierkegaard az olvasót egy új dimenzióba emeli, a hit terébe.

Tartalmi ismertetés

Mielőtt megkísérelném e nehezen érthető mű tartalmának ismertetését, két rövid megjegyzést szeretnék tenni.³

Az első a címmel kapcsolatos. Egyik jegyzetében a fordí-

¹ *Keresztény hit iskolája*, 10. old.

² *Halálos betegség*, 20. old.

³ Watkin, J.: *Kierkegaard »Én«-felfogásának relevanciája korunkban*. In.: Nagy András (szerk.): *Kierkegaard Budapesten*. Budapest. Fekete Sas. 1994. 254. old.

tó is utal arra, hogy az eredeti dán szövegben nem a jelzős szerkezet áll, hanem magát a folyamatot és annak megszakítási lehetőségét jobban kifejező formula: *halálba vezető betegség*.⁴ Kierkegaard ugyanis a kétségbeesésre nem úgy tekint, mint egy egyszer bekövetkezett állapotra, melyet nem lehetne megmásítani, hanem mint amit a paradoxonra való ráhagyatkozás bármikor megtörhet. Ez már a könyv második szakaszában nyilvánvalóvá válik, de különösen is a könyv „folytatásaként” íródott műben, *A keresztyén hit iskolájában*.

Második megjegyzésem a bűn fogalmával kapcsolatos. A kétségbeesés és/vagy bűn nyilvánvalóan központi fogalma ennek a műnek. De ahogy Kierkegaard hitről alkotott gondolatait sem lehet egy-egy definícióba szorítani, úgy a bűn is egy definiálható fogalomnál sokkal szélesebb megközelítésben tárul az olvasó elé.⁵ Czákó István a hit definiálhatóságának a problémájáról így ír: „Mi a hit? Aki erre a kérdésre zárt, definíciószerű választ vár, annak Kierkegaard-t olvasva csalódnia kell. A hit ugyanis a dán teológus szerint nem dologi, hanem egzisztenciális, a személyt mint személyt érintő, egészében soha meg nem határozható »mozgás« (kinészis), amely nem fejthető ki hiánytalanul egy lezárt rendszeren belül, pontosan a lényegileg egzisztenciális jellege miatt.”⁶ *A Halálos betegségben* a bűn nem az erény, hanem a hit ellentéte, azaz a hittel van „egy szinten”. Így mindaz, amit el lehet mondani a hit meghatározhatatlanságáról, érvényes a bűn kérdésére is. Kierkegaard nem tanítást vagy dogmatikai tételt nyújt az olvasó számára, hanem ahogy az alcímben is írja, műve „keresztyén pszichológiai *fejtegetés* az erkölcsnemesítés és az ébresztés jegyében”.⁷ Éppen ezért olyan „élő és eleven” Kierkegaard kétségbeesésről és bűnről megfogalmazott gondolata.

Ha egy mondatban szeretnénk összefoglalni a mű tartalmát, akkor a következő összegzést tehetjük: Kierkegaard ebben a művében a kétségbeesés hatványozódásának folyamatát ismerteti az olvasóval, aki akarva akaratlanul részese ennek a folyamatnak. Bár a szerző nem használja az *eredendő* és a *születéstől fogva* kifejezéseket, nyilvánvaló, hogy minden egyes Énnel köze van az általánosságban használt kétségbeeséshez, vagy keresztyén megfogalmazásban a bűnhöz. Ez a torz viszony, azaz az Én betegsége.

A kétségbeesés formáit és egyben fokozatait a következőképpen írja le Kierkegaard: a kétségbeesés legáltalánosabb formája az, amikor kétségbeesetten nem vagyunk tudatában annak, hogy van Énünk. Ez a teljes szellemnélküliség. Csak testileg és mentálisan létezik az ember, mitsem törődve azzal, hogy rendelkezik Énnel. Megrendítő ítéletet mond Kierkegaard azzal, hogy szerinte a legtöbb ember ebben az állapotban él. Tehát nincs tudatában annak, hogy viszonyban él a teremtő hatalommal. Ezt annyira távolinak tartja az *ugrástól*, az Istenre való teljes ráhagyatkozás érte-

mében, hogy még a kétségbeesés kifejezését is óvatosan használja, hiszen az már valamilyen szinten része a hit felé való irányváltásnak.

A kétségbeesés következő fokozata az, amikor kétségbeesetten nem akarunk önmagunk lenni. Ezen a szinten az ember már rendelkezik azzal a tudattal, hogy azonos az Énnel, azaz egyszerre a végtelenség és a végesség, a mulandó és az örök, valamint a szabadság és a szükségszerűség szintézise, de mégsem vállalja ennek konzekvenciáit. Menekül önmaga elől. Nem véletlenül nevezi ezt Kierkegaard a gyengeség kétségbeesésének. A kétségbeesés következő foka pedig az, amikor „az Én tudja, hogy Én, de nem akar tudomást venni eme Énjének Istentől való végső függőségétől – ez a dac kétségbeesése.”⁸

A könyv második szakaszában Kierkegaard a kétségbeesést úgy mutatja be mint bűnt, azaz az Isten előtti kétségbeesést. Itt válik hangsúlyossá az ember coram Deo meghatározottsága. Míg az első szakaszban az ember kétségbeesett állapota volt az előtérben, itt már az *Istennel való viszonya* kerül a vizsgálat középpontjába. Már itt felvetődhet bennünk az a kérdés, hogy lehet-e egyáltalán a kétségbeesésről úgy beszélnünk mint bűnről, ha ez nem coram Deo viszonyban történik? A következő idézet eligazítást adhat a helyes tájékozódás felé: „A pogányság bűne tulajdonképpen az volt, hogy kétségbeesetten nem tudott Istenről, arról, hogy Isten színe előtt léteznünk: a bűn tehát »Isten nélkül a világon létezni«. Más oldalról azért igaz az, hogy a pogány ember a legszigorúbb értelemben nem vétkezett, hiszen nem Isten színe előtt vétkezett; hiszen minden bűn Isten színe előtt történik.”⁹

Vizsgálódásunk fő kérdése szempontjából különösen is fontos a könyv második szakasza, hiszen benne már konkrétan jelentkezik az egyház felelőssége. Kierkegaard mindezek előtt a coram Deo állapotot vizsgálja a bűn összefüggésében. Így ír erről: „Ami az ember vétkét voltaképpen bűnné teszi, nem más, minthogy a vétkes tudatában van annak, hogy Isten színe előtt létezik.”¹⁰ Így válik a bűn tulajdonképpen engedetlenséggé Istennel szemben. „A bűn kétségbeesés (mert a bűn nem a test és a vér tévelygése, hanem a szellem csatlakozása ehhez) és Isten színe előtt történik.”¹¹

Ezt követően veszi elő Szókratész bűnről alkotott definícióját, mely szerint a bűn nem más, mint tudatlanság. Annak ellenére, hogy a szókratészi megközelítésben több megfontolandó elem is található, végkövetkeztetésként Kierkegaard mégis azt vallja, hogy ha a szókratészi definíció helyes volna, akkor egyáltalán nem beszélhetnénk bűnről. Kierkegaard konkrét fenntartással is előáll, melyet a tapasztalati világból bontakoztat ki: A szókratészi koncepció szerint a megértést azonnal követi a cselekvés. Az elbukás pedig csak a megértés előtt történhet. Kierkegaard szerint azonban a tö-

⁴ *Halálos betegség*, 158. old.

⁵ Czákó I.: *Hit és egzisztencia*. Budapest. 2001. 11. old.

⁶ Uo. 172. old.

⁷ *Halálos betegség*, 9. old.

⁸ *Halálos betegség*, 168. old.

⁹ Uo. 95. old.

¹⁰ Uo. 95. old.

¹¹ Uo. 97. old.

rés a megértés és a cselekvés átmenetére vonatkozik. Itt lép be okfejtésébe az emberi akarat, amely gyenge és beteg, azaz képtelen egyedül megcselekedni a jót. Külső segítségre van szüksége, amely egyedül az isteni kinyilatkoztatásban van jelen. A kinyilatkoztatás azonban nem egyszerűen a helyes cselekvés előmozdítását jelenti, hanem az egyén valós állapotának ismertetését. Így magáról a bűnről is az ember a kijelentésen keresztül szerezhet tudomást.

A kinyilatkoztatás keresztyén üzenet a paradoxonról, melyen az ember megbotránkozik, mert általa nem csak az válik nyilvánvalóvá, hogy Isten előtt létezik, hanem az is, ahogy Isten megjelenik előtte és *amilyenek* Isten őt meglátja.

Ezt követően tárgyalja Kierkegaard a kétségbeesés különböző szintjeit. Az első a bűn miatti kétségbeesés. Itt egy olyan állapotról van szó, amikor a bűn mellett megjelenik a jó figyelmeztető hangja. A bűnös azonban nem akarja meghallani ezt az új hangot. Kétségbeesik azon, hogy valaki másnak kellene engedelmessé válnia. Kierkegaard barlang-hasonlatát használva: a bűnös megretten a feléje igyekvő fényforrástól. Ez azonban nem az utolsó szintje a bűnös állapotnak, hiszen az ember odáig is eljuthat, hogy azonosul a kétségbeeséssel, hogy Isten meg tudja és meg is akarja bocsátani az ember vétkeit. Ez a kétségbeesés gyengeségként és dacként is jelentkezhet, amikor is az ember nem mer hinni, vagy nem akar hinni a bűnbocsánatban. A kétségbeesés hatványozódásának utolsó állomása pedig már maga a támadás, amikor a keresztyénséget állító módon adjuk fel és teljes egészében valótlaniságnak tekintjük.

Kierkegaard nem úgy beszél ezekről a meghatározásokról, mint amelyeket könnyen el lehetne különíteni egymástól. Nem szeparált stációkról van szó, hanem egy folyamatról, melynek egymásba érő szakaszai vannak. Éppen emiatt válik bűnös állapottá a kétségbeesés. Így ír erről Kierkegaard: „Minden meg nem bánt bűn új bűn, és minden pillanat, amelyben a bűn megbánatlan marad, új bűn.”¹²

A KERESZTÉNY HIT ISKOLÁJA

A Keresztyén hit iskolája keletkezésének története

A Keresztyén hit iskolája (Indovelse i Christendom) 1850. szeptember 25-én jelent meg Koppenhágában. Az egy könyvbe szerkesztett különálló három rész ugyan már korábban megszületett, de Kierkegaard mégis megvárta a *Halálos betegség* megjelenését. A két mű egymáshoz tartozása nyilvánvaló. Eredetileg ezt a művet is álnéven írta a szerző, de az utolsó pillanatban mégis meggondolta magát. A változtatásra azonban már nem volt lehetősége, mert a nyomdában elkezdték a munkálatokat. Így csak az 1955-ben megjelent második kiadásra került fel Kierkegaard neve, mint a könyv szerzője.

A könyv nagyon kevés visszhangot kapott, amely talán Kierkegaard-t is meglepte, hiszen ő is érezte az erősen provo-

katív hangvételt. Jakob Mynster (1775–1854) püspök véleménye jól illusztrálja a kor közömbösségét még az ilyen éles kritikával szemben is. A következőket írta *A keresztyén hit iskolájáról*: „Ez nem más, mint egy profán játék a szenttel”.¹³

Tartalmi ismertetés

Kierkegaard többször írt arról, hogy ez a könyve a legtokéletesebb és legigazibb. Sőt *A halálos betegséggel* együtt a legfontosabb. Frithiof Brandt a következőképpen foglalta össze a könyv mondanivalóját: *A halálos betegség* központi személye az a keresztyén ember, aki Isten előtt áll. *A keresztyén hit iskolája* központi személye pedig a Krisztus előtt álló keresztyén ember.¹⁴ Kissé provokatívabb megfogalmazásban pedig azt mondhatjuk, hogy Kierkegaard ebben a művében nem tesz mást, minthogy bemutatja a keresztyénséget (Christendom) a fennálló keresztyénség (Christenhed) számára, mely eltávolodott az újszövetségi alapoktól.

Kierkegaardnak ez a műve teljes hitelesítése annak, amit magáról vallott: ő nem filozófus, de nem is teológus, hanem vallási szerző (*religions Forfatter*).¹⁵ Ha egy ilyen meghatározás ellen Kierkegaard maga tiltakozna a leginkább, akkor is igaz lenne, hogy ebben a művében mártírként vetette papírra gondolatait. Azaz igazi keresztyén bizonyágtétevéként, aki az olvasót el akarja vezetni, vagy éppen kísérni Énjének igazi megtalálására, a paradoxon erőterébe.

Jöjjetek én hozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megterheltetek, és én megnyugosztalak titeket. Kierkegaard ezzel az igével hívja meg az olvasót a találkozásra. Prédikáció formájában szól a hívás lényegéről, arról, akinek a hívás szól és arról, akitől a hívás származik. E harmadik pontot tovább bontja kérdések segítségével: Megtudhatunk-e bármit is Krisztusról a történelemből? Bizonyítható-e a történelem alapján Krisztus Isten volta? Fontosabbak-e Krisztus életének következményei, mint maga az élete?

A hívás gyümölcseként csak a hit által jöhet létre a találkozás, mert csak a hit tudja befogadni a paradoxont. Semminemű emberi felfogóképesség nem elegendő hozzá. Csak a hívás és a hit hozhatja létre a találkozást. A találkozás ideje pedig mindig a jelen, az egyidejűség Krisztussal.

A könyv második részét Kierkegaard a következő igével vezeti be: *Boldog, aki én bennem meg nem botránkozik.* Ez az ige végig ott lebeg Kierkegaard mondanivalója felett, hiszen ebben a részben a botránkozás lehetőségéről esik szó. Lehetőségről, melyben az ember vagy a botránkozást, vagy a hitet választja. Így ír erről Kierkegaard: „Ahogyan a »hit« fogalma egészen sajátosan keresztyéni meghatározás, ugyanúgy a »botránkozás« is egészen sajátosan keresztyéni meghatározás, és kapcsolatos a hittel. A botránkozás lehetsége vá-

¹³ Storm, A.: *Commentary on Kierkegaard's Writings*. In.: D. Anthony Storm's Website on Kierkegaard

¹⁴ Uo.

¹⁵ Czakó I.: *Hit és egzisztencia*. 16. old.

¹² *Halálos betegség*, 122. old.

laszút, vagyis olyan, mint amikor valaki válaszút elé kerül. Az ember a botránkozás lehetőségétől vagy a botránkozás, vagy a hit felé tér; de másként senki sem jut el a hithez, mint a botránkozás lehetősége felől. A botránkozás lényegileg az Istenből és emberből álló összetételre, vagyis az Istenemberre irányul.¹⁶

A Krisztussal kapcsolatos botránkozásnak három alakját ismerteti Kierkegaard. Először is a botránkozásnak olyan lehetőségéről beszél, amikor maga a botránkozás lehetősége Krisztusra nem mint Krisztusra irányul, hanem mint egészen egyszerű emberre, aki összeütközésbe kerül a fennálló renddel. Azzal a formációval, mely a tömegnek védelmet és nyugodtságot ad. Mind a fennálló rendnek, mind a tömegnek a háborgatóval szembeni törekvése a status quo fenntartása. A nyugodtság és a védettség aspektusából érthető igazán a tömeg Jézus elleni kirohanása. Az új, a más mindig bizonytalan, hiszen újra kell helyezkedni, aminek következtében kellemetlen formációk is létrejöhetnek. Természetesen nem csak Jézus működéséről van itt szó, hanem az egyháztörténelem során keletkezett számos konfliktusról, melyben a fennálló egyház a saját rugalmatlanságát bizonyította. A második formája a botránkozásnak pedig az, ha valaki a *fönségen* botránkozik meg. Azon, ha egy ember Istennek mondja magát, és úgy is próbál cselekedni, mint Isten. Ebben az esetben Isten lealacsonyítása jelenti a botránkozást. Kierkegaard több példát is felhoz ennek a botránkozásnak a bemutatására. Elegendő itt megemlíteni a farizeusok botránkozását, akik sokszor éppen Isten iránti tiszteletükből fordultak Jézus ellen. A botránkozás harmadik formája pedig az, amikor valaki Istennek adja ki magát, miközben jelentéktelen embernek mutatkozik. Ennél a botránkozásnál pedig Péter tagadása a legkézenfekvőbb példa. Péter azon botránkozott meg, hogy Jézusban az Isten ügye, emberi szemszögből milyen mélyre süllyedt, és mennyire kiszolgáltatottá vált a rágalomnak és az emberi gonoszságnak.

Ezt követően tárgyalja Kierkegaard a lényegi botránkozás gondolati meghatározásait. A paradoxon vélt érthetősége és a közvetlen közlés csapdájára figyelmezteti az olvasót. Meggyőződése szerint nem lehet megkerülni a botránkozás lehetőségét, mely állandóan jelen van, amíg Krisztusról szól az ige.

A könyv harmadik részéhez Kierkegaard szintén választ egy bibliai idézetet: *És én, ha felemeltetem e földről, mindenedet magamhoz vonzok.*¹⁷ Kierkegaard szerint ennek a versnek a középpontjában a kereszt áll. Az a kereszt, mely megbotránkozást jelent a tömeg számára, hiszen hogyan származhatna az ember üdvössége éppen az elbukásból. Az ember számára mégsem marad más út, mint a botránkozás lehetősége, hogy általa a hitet váltsa Énje megtalálására.

„Tegyük fel, hogy az állam 1000 hivatalnokot alkalmazna, akik családjukkal együtt abból élnének, tehát anyagilag abban volnának érdekeltek, hogy akadályozzák a kereszténységet: ez valóban egy olyan próbálkozás volna, hogy, ha csak lehet, lehetetlenné tegyék a kereszténységet. És mégis, ez a próbálkozás [...] mégcsak megközelítőleg sem lenne olyan veszélyes, mint ami ténylegesen történik: az ti., hogy az állam 1000 hivatalnokot alkalmaz, akik – azon a címen, hogy a kereszténységet hirdetik [...] – anyagilag abban érdekeltek, hogy a) az emberek kereszténynek vallják magukat – minél nagyobb a nyáj, annál jobb –, hogy felvegyék a »keresztény« nevet, és b) hogy minden a régiben maradjon, s ők ne tudják meg, hogy mit jelent valójában a kereszténység.”¹⁸

„A kereszténység megszüntette a keresztény hitet.”¹⁹

„Ami itt történik, az nem tudatos manipuláció, mert még az is jobb lenne –, hanem önfeledt belemerülés a világba.”²⁰

„Azzal, hogy nem veszel részt az istentiszteleten, egy nagy büntől mented meg magad: nem veszel részt az istenbolondításban, amely abból áll, hogy újszövetségi kereszténységnek tartjuk azt, ami nem az.”²¹

Bölcskey helyesen jegyzi meg, hogy különböző interpretációk előszeretettel hagyják figyelmen kívül ezeket a súlyos kritikákat, melyeket Kierkegaard munkásságának főleg az utolsó szakaszában intézett a dán egyház felé.²² Vagy tudomást sem vesznek erről a nyilvános támadásról, vagy megpróbálják elkenni annak jelentőségét. Pedig ha figyelmesen vizsgáljuk, akár az általam választott két művet, nyilvánvalóvá válik, hogy egyházkritikájának és a fennálló kereszténység támadásának teológiai alapjai régebbi időkből származnak. Mielőtt ezeket megpróbálnám feltárni, felidézem magát a „robbanást”.

A Dán Egyház vezető püspöke, Jakob Peter Mynster 1854. január 30-án meghalt.²³ Országszerte nagy volt a gyász, hiszen a püspök köztiszteletben álló személy volt. Kierkegaard maga is ismerte és tisztelte, bár ezt elsősorban édesapja emlékéért tette, aki meghitt barátságot ápolt a püspökkel.

A következő vasárnapon H. L. Martensen mondott beszédet az elhunyt püspök sírjánál, melyet azonnal meg is jelentettek. Ebben Martensen Mynster püspököt „az igazság igaz tanújának” nevezte. Kierkegaard ezen a megállapításon háborodott fel, és írt azonnal egy válasz-cikket, melyet azon-

¹⁸ Ojeblikket, 109. old. (SV XIV)

¹⁹ Micskey K.: *Kierkegaard teológiájához*. In.: Nagy András (szerk.): *Kierkegaard Budapesten*. Budapest. Fekete Sas. 1994. 325. old.

²⁰ Bölcsey G.: *Kierkegaard egyház- és kereszténységkritikája*. In.: Nagy András (szerk.): *Kierkegaard Budapesten*. Budapest. Fekete Sas. 1994. 320. old.

²¹ I. m.: 319. old.

²² I. m.: 312–313. old.

²³ Jansen, F. J. B.: *The Struggle against the Church*. denmark.org/kierkegaard.html

¹⁶ *Keresztény hit iskolája*, 99. old.

¹⁷ Jn 12,32

ban még nem jelentetett meg. Csak 1854. december 18-án tette ezt meg, amikor is véglegessé vált, hogy a püspöki székből maga Martensen követi Mynstert. Kierkegaard írása nagy vihart kavart, és erre többen válaszoltak is. Persze ő sem maradt szótlannul, hiszen botránnyal keltő írását még 21 cikk követte a Fadrelandet hasábjain. Majd ezt követően kritikája színteréül egy saját lapot alapított, mely 9 számot ért meg 1855. május 24. és szeptember 24. között. A tizedik szám is elkészült, de azt már nem tudta kiadni.

Kierkegaard támadásának két lehetséges indokát szeretném megemlíteni. Az első a Martensen cikkében szereplő egyik fogalomhoz kapcsolódik. Kierkegaard a cikk megjelenése előtt éppen az „igazság tanúja” kifejezésről írt egy elmélkedést.²⁴ Ebben a munkájában egészen más eredményre jutott e kifejezéssel kapcsolatosan. Ő ezt elsősorban a *martyr* szóval hozta összefüggésbe, melyet semmiképpen sem tudott volna használni az elhunyt püspök személyére vonatkozóan. Számára Mynster püspök nagyrabecsült egyházi személy volt, de semmiképpen sem illett volna rá a mártír jelző. Ily módon Kierkegaard támadásának egyik indokaként a keresztyén mártír fogalom helyes értelmezését tekinthetjük.

A másik indok pedig Martensen személyéhez kapcsolódik. Kierkegaard diákként maga is hallgatta az egyetemen Martensen előadásait, de kezdettől fogva kölcsönös ellenszenvetett árnyékot kapcsolatukra. Kierkegaard élesen bírálta a professzor spekulatív és racionalizmuson nyugvó válaszait, sőt egész gondolkodását, mely mindenek előtt a keresztyénység és a filozófia hegeli harmóniájára épült. Kierkegaard minden bizonnyal veszélyesnek tartotta, ha ez a gondolkodás nagyobb nyilvánosságot kap, mint amit az egyetem biztosított.

A NYILVÁNOS KRITIKA TEOLÓGIAI ALAPJA

Martensen és Kierkegaard vitája nagy vihart kavart az egyébként nyugodt dán egyházi közéletben. Sokan meglepődtek Kierkegaard kivételezést és elnézést nem tűrő stílusán. Talán csak azoknak volt természetes ez a lendület, akik figyelemmel kísérték a gondolkodó Hegel filozófiájával folytatott polémiaját. Amilyen vehemenciával támadja és kritizálja a *Filozófiai morzsák* (*Philosophiske Smuler*, 1844) című írásában a különböző filozófiai rendszertörekvéseket – különösen is Hegelét –, úgy fordul most az elvilágiasodott egyház felé. Kierkegaard nem valami bölcsként akar fellépni, akinek hasznos tanácsai lennének ahhoz, hogy az egyház produktívabb és sikeresebb legyen. Ő a teljes pusztulás előtt álló egyházat akarja figyelmeztetni.

A különösen kemény hangvétel magyarázata mellett most szeretnék rátérni Kierkegaard kritikájának teológiai alapjára. Ezt azért is fontosnak tartom, mert a hatástörténet vizsgálatából kiderül, hogy sokan félreértették Kierkegaard egyházkritikájának alapját és célját. Svédországban és Norvégiában

szinte azonnal a koppenhágai megjelenésük után közreadták Kierkegaard egyházkritikával foglalkozó műveit. Korábbi írásait azonban nem ismerték. Így gyakran félreértették, és csak egy populista kritikust láttak benne. A válogatott német fordítások is inkább azt a célt szolgálták, hogy egyes egyházon belüli ellenzékiek a saját álláspontjaikat erősítsék meg a dán gondolkodó kritikái írásaival.²⁵

Ha megkíséreljük összegyűjteni Kierkegaard egyházkritikájának főbb irányait, a következőkkel találkozhatunk:

- az állami rend bálványozása az egyház részéről,
- credo ut intelligam – a keresztyénység és a filozófia közötti hegeli közvetítés,
- protestáns identitáskeresés – evangéliumhirdetés és/vagy közvetítési szándék a világ és a keresztyénység között,
- vallási konformizmus,
- államegyházi berendezkedés.

A következőkben azt igyekszem feltárni, hogy ezek a kritikai elemek milyen formában és intenzitásban találhatóak meg a *Halálos betegség* és a *Keresztyén hit iskolája* című művekben.

Kierkegaard nem kiragadva bírálja a dán állam politikai és társadalmi berendezkedését. Őt elsősorban az érdekli, hogy az egyház miként viszonyul ehhez a renchez, és mennyire engeddi, hogy az hatással legyen az egyház saját küldetésére.

„Különös módon épp a fennálló rend istenítése jelent állandó felkelést, szakadatlan lázongást Istennel szemben. Ő ugyanis jelen akar lenni (amit azért mégsem róhatunk fel neki), valamelyest a világfejlődés kormányrúdján kívánja tartani a kezét, vagyis fejlődésben akarja tudni az emberi nemet. A fennálló rend istenítése viszont a rest és világi emberész önelégült ötlete, az emberészt, mely nyugalomba kíván vonulni, és arról ábrándozik, hogy immár beköszöntött a háborítatlan béke és biztonság állapota, immár elérteztünk a csúcra.”²⁶

Nyilvánvaló ebből a néhány sorból is, hogy Kierkegaard az egyház szerepét elsősorban abban látja, hogy állandó kritikusa legyen a fennálló rendnek, melyben az egyének élnek. Nem mindegy számára ugyanis, hogy milyen közegben élnek azok az egyének, akiknek szükségük van az isteni kijelentésre. Arra az üzenetre, mely az egyén valódi állapotát kívánja feltárni. Kierkegaard szerint a hamis társadalmi fejlődés képzete csak gátja lehet annak, hogy az ember kész legyen elfogadni a feléje nyújtott segítő kezét.

„Mihelyt létrejön a kiegyenlítődség és az egyezőség, a fennálló rend pedig megistenül, a félelemnek és a reszketésnek nyomtalanul vége szakad. Aki egy ilyen rend fennálló sorai között él, kivált pedig lett valakivé benne, az továbbra is a maga szoknyája mellett – vagy ennél is védettebben – éldegél, így aztán bízást számíthat valószínűségeket, puhány módon kihúzhatja magát még a legjelentéktelenebb döntés alól is, mely az »egyes embernek« fájdalmat okozhat.”²⁷

²⁵ Lowrie, W.: *Kierkegaard's Attack Upon „Christendom”*. Boston. 1966. xii–xiii. old.

²⁶ *Keresztyén hit iskolája*, 107. old.

²⁷ U.o. 109. old.

²⁴ Jansen, F. J. B.: *The Struggle against the Church*.

Kierkegaard nem csak a társadalmi rendhez fűződő viszonyában kritizálja az egyházat. Az egyház saját berendezkedését is nagyító alá veszi.

Legnagyobb veszélynek azt tekinti, hogy a kultúra és az egyház valódi küldetése kibogozhatatlanul összeshővődött. Ezáltal az egyház már csak a rituálékban és a naptári ünnepekben él. A társadalmi és a kulturális ünnepek Mókamesterévé vált. Koppenhága püspöke a király személyes tanácsadója, az egyház papjai az állam által fizetett hivatalnokok, Dánia lakosának lenni pedig egyet jelentett az egyháztagsággal. A hívők az evangéliumi történeteket az egyházi és társadalmi ünnepeken keresztül ismerték meg, amely Kierkegaard szerint egyet jelentett azzal, hogy igazi üzenetüket, mely az egyes emberekhez szól, soha nem ismerték meg. A kereszténység tanításának ismerete, mint az általános műveltség része fontosabb volt, mint maga a keresztényen lét.²⁸ Ennek elsődleges okát pedig abban látta, hogy az egyház elsősorban Krisztus tanítására helyezte a hangsúlyt és nem magára Krisztusra. Ha netán az egyház „eltévedt” és mégis Krisztust kezdte el keresni, nem sikerült másképpen megközelítenie, mint magán az egyház tanításán keresztül.

„Csakhogy modern korunk kiiktatta Krisztust: vagy egészen elvetette őt, miközben tanítását elfogadta, vagy valami fantasztikus alakká formálta a személyét.”²⁹

Kierkegaard azért is bírálta az államegyházi berendezkedést, mert szerinte benne teljesen elvész a keresztény ember mint egyén. Csak egy meghatározhatatlan tömeg létezik, mely önmagát irányítja és igazgatja. Így válik a legfőbb etikai elvvé a Krisztus-követés helyett a következő: Csináld azt, amit a többiek, légy olyan, mint a többiek.³⁰ Pozitív megfogalmazásban így ír erről Kierkegaard: „A keresztény heroizmus, amivel tényleg elég ritkán lehet találkozni, abban rejlik, hogy az ember egészen önmaga mer lenni, egyedi ember, az a bizonyos egyedi ember, aki egyedül áll Isten színe előtt.”³¹

Kierkegaard legélesebb egyházkritikáját és a fennálló kereszténység elleni bírálatát a megbotránkozás lehetőségével és a paradoxonnal kapcsolatban fogalmazza meg. Azt is mondhatjuk, hogy minden kritikai támadásának ez az alapja. Szinte szenvedélyesen ragaszkodik ahhoz, hogy az egyház bünt követ el akkor, ha a megbotránkozás lehetőségét megkerülve akarja meghirdetni az ember és Isten kapcsolatának lehetőségét. Ha az egyház a spekulatív gondolkodáson keresztül akarja feloldani a paradoxont, akkor egészen egyszerűen félrevezeti a rábízottakat.

„A megbotránkozás a kereszténység védekezése minden spekulációval szemben. Hol van itt tehát a megbotránkozás lehetősége? Ott, hogy az embernek ismernie kell azt a realitást, hogy egyes emberként Isten színe előtt létezik, másrészt pedig ebből következően azt is, hogy az ember bűne foglalkoztatja Istent. Az, hogy az egyes ember

²⁸ Lutgen, M. M.: *Søren Kierkegaard in Christian Anthropology*. users.csbsju.edu

²⁹ *Keresztény hit iskolája*, 151. old.

³⁰ Lutgen, M. M.: *Søren Kierkegaard in Christian Anthropology*.

³¹ *Halálos betegség*, 11. old.

Isten színe előtt áll, a spekulációnak sosem jutna az eszébe; a spekulatív filozófia csak arra képes, hogy az egyes emberre vonatkozó dolgokat az egész emberi nem irányába általánosítsa.”³²

Ha Krisztust máshonnan akarjuk megragadni, mint a kereszt titkából (*jelenidejűségben*), akkor szintén téves úton járunk.

„Az a bizonyíték, amelyik körül a kereszténység olyan rendkívüli felhajtást csapott, az ezernyolcszáz esztendő bizonyossága – istenkáromlás. [...] A történelem ez esetben éppoly középszerű vizsgálót, mint valami latinseminarista.”³³

Kierkegaard élesen bírálja a papi rendet is. Azonban ez a bírálata is elsősorban arra irányul, hogy a papok nem végzik el a rájuk bízott apostoli feladatot. Nem hirdetik a megbotránkozás lehetőségét, hanem a könnyebb utat választják. A tudatlanság, a kényelem és a konfrontáció-mentesség útját. Kierkegaard feltételezi, hogy a papok tisztában vannak azzal, hogy a megbotránkozás lehetőségének nem csak a hit lehet a következménye, hanem maga a megbotránkozás is. Éppen ezért támadja őket olyan erőteljesen.

„Nem az a baj, hogy hallgatnak a keresztény eszméről; hanem az, hogy olyan módon hirdetik, hogy az emberek túlnyomó többsége végül egyáltalán semmit nem gondol róla, úgyhogy a legmagasztosabb és legszentebb dolognak sincs egyáltalán semmilyen hatása, viszont úgy hangzik és úgy is tekintik, mint ami egyszer, sok más dologhoz hasonlóan, Isten tudja miért, szokássá vált.”³⁴

BEFEJEZÉS

Nyilvánvaló, hogy e néhány idézetten keresztül nem lehet teljes képet alkotni arról, hogy Kierkegaard egyházkritikájának teológiai alapjai hogyan jelennek meg e két művében. Ami miatt mégis ezt a megközelítést választottam, az éppen annak a tudomásulvétele és tisztelete, hogy Kierkegaard maga sem lépett fel ezzel az igénnyel. Az azonban nyilvánvalóvá vált számomra, hogy Kierkegaard egyházkritikájának teológiai alapja szoros kapcsolatban van az Anti-Climacus álneven írt műveivel. Munkásságának e stádiumában készült fel arra, hogy tudatos teológiai megalapozottsággal vegye fel a harcot a dán egyház ellen, amely szerinte eltért attól a küldetéstől, amely egyedül biztosította számára létjogosultságát. Utolsó írásai – legalábbis a felszínen – nélkülöznek minden teológiai, filozófiai és retorikai mélységet. Az azonban bizonyos, hogy e két bemutatott műve ismerete nélkül könnyen félreérthetővé válhat Kierkegaard egyházkritikájának valódi célja.

³² *Halálos betegség*, 98. old.

³³ *Keresztény hit iskolája*, 40. old.

³⁴ *Halálos betegség*, 119. old.

INGO BALDERMANN

A gyerekek felfedezik magukat a zsoltárokbán*

Gyerekek kérdései, amelyek az egészre utalnak

Gyerekek és zsoltárok? Egészen lehetetlennek tűnik. Találhatnak-e utat a gyerekek a zsoltárokhoz? Tudnak-e valamit kezdeni ezekkel a tömör szövegekkel, ezzel a nehéz nyelvezettel? Ingo Baldermann, aki egyetemi professzori tevékenysége mellett iskolai hittanár is maradt, a hittanoktatásban szerzett tapasztalatainak gazdag kincsestárát nyitja meg előttünk – meglepő és talán megragadó képet kapunk a gyerekek és a Biblia zsoltárainak kölcsönhatásairól.

A gyermekek voltak azok, akik különböző, de folyamatos jelzésekkel egyértelművé tették számomra, hogy hittanóráimtól többet várnak, mint bibliai történetek érdekes bemutatását. Annak idején a gimnázium első osztályaiban tanítottam, és arra a nem éppen szerencsés kérdésemre, hogy melyek lennének számukra azok a legfontosabb kérdések, amelyeket feltennének Istennek, az egyik fiú ezeket írta: *Meddig élek még? Meddig él még a kutyám? Mikor lesz a világvége? Miért van ilyen sok igazságtalanság?*

Egy másik osztály pedig ezt a kérdést szegezte nekem az egyik óra végén: Mondja meg most nekünk őszintén – megérjük még egyáltalán a felnőttkort? Emlékszem arra, hogy az óra egészen vidám hangulatban telt, mindenesetre nem tettem semmit annak érdekében, hogy a gyerekekből ijesztő történetekkel világvége-hangulatot váltsak ki. Később világossá vált számomra, hogy az élővilágba való pusztító beavatkozásokra a gyerekek sokkal érzékenyebben reagáltak, mint én akkoriban.

Egyértelmű volt, hogy ezek a felismerések nagyon nyomasztották őket, és éppen a hittanántól várták, hogy ne hallgasson ebben a helyzetben. De mit mondhatnék nekik, ha őszinte akarok maradni, ha nem akarok nekik olcsó vigaszt nyújtani, de mégsem akarom a tehetetlenség reménytelen érzését kelteni bennük?

Mindez a 70-es évek közepén történt, de ezek a kérdések azóta sem hagytak nyugodni, és egész munkámat megváltoztatták. A gyakorlaton lévő hallgatókkal együtt arról beszélgettünk: Hogyan lehet egyáltalán válaszolni ezekre a kérdésekre? Hiszen a gyerekek kérdései mögött nemcsak

akut félelem állt, hanem egy számunkra még nyomasztóbb dolog, olyasmi, mint egy növekvő, mély depresszió árnya.

HOL TALÁLUNK HIHETŐ VÁLASZT?

Felteszem magamnak a kérdést: Mit tehetek én magam, ha ezek a kérdések engem sem hagynak nyugodni? Újra és újra visszatérek a zsoltárokhoz, mégpedig nem a történetkritikai iskola egzegézisének eszköztárával, hanem úgy, hogy a zsoltárok szavait magam mondom el, esetleg éjszaka, ha nem tudok elaludni, vagy ébredéskor, a reggeli szürkületben. Így őrzött meg egyszer egy nehéz életszakaszomban ez az ige: *Kezedben van sorsom* (Zsolt 31,16) attól, hogy elveszítsem lábam alól a talajt; újra és újra elmondtam magamnak, és eközben megtapasztaltam, hogy újra tudok lélegezni.

Hasonló tapasztalataim vannak más zsoltárversekkel is: *Minden oldalról körülfogtál, kezdet rajtam tartod* (Zsolt 139,5); vagy *Nem halok meg, hanem élek* (Zsolt 118,17). Emlékszem még, hogy később, az atomfegyverek általi fenyegetettség idejében a következő ige szavaiba kapaszkodtam: *De én hiszem, hogy még meglátom az Úr jóságát az élők földjén.* (Zsolt 27,13) De gyerekeknek való-e ezek az igék?

A gyakorlaton lévő hallgatókkal egyetértettünk: Nincs értelme annak, hogy a gyerekeknek Istenben való bizalmat kifejező kemény ígéket soroljunk fel, majd ezekre alapozva így szóljunk: Így kell bíznotok Istenben nektek is! A bizalmat hivatkozások alapján nem lehet megtanulni. Meg kell próbálnunk a gyerekekkel eljutni odáig, hogy maguk is képesek legyenek ilyen viszonyba kerülni a Zsoltárok könyve igéivel. De mivel kezdjük?

ZSOLTÁROK – GYEREKEKNEK SZÓLÓ NYELV?

Újra elolvastuk a Zsoltárok könyvét az elejétől kezdve, és megdöbbsentünk: Hiszen ez nem gyerekeknek való nyelv! Újra elolvastuk, és úgy találtuk: Mégis van néhány ige,

*A tanulmány megjelent: *Bibel und Kirche*. 56. évf., 2001/1., 40–45. old.

amelyek úgy hangzanak, mintha éppen ezeknek a gyerekeknek írták volna őket, például ezek:

Feneketlen iszapba süllyedtem, nincs hol megállnom. (Zsolt 69,3)

Belefáradtam a kiáltozásba, kiszáradt a torkom, szemem elhomályosodott, míg Istenemre vártam. (Zsolt 69,4)

Istenem! Hívlak nappal, de nem válaszolsz. (Zsolt 22,3)

Hatalmas bikák vettek körül. (Zsolt 22,13)

Megbénult kezem és lábam. (Zsolt 22,17)

Olyan lettem, mint egy kallódó tárgy. (Zsolt 31,13)

Megdöbentő volt számunkra, hogy kivétel nélkül panaszt tartalmazó igékről van szó, mégpedig a legkeményebb panaszszólamokból, a passiószólamokból (69, 22 és 31). A zsoltárokkal való foglalkozást máshogyan szeretttük volna elkezdni, de végre ki akartunk törni a hitoktatás régi formáiból, amelyek keretében megpróbáltuk elmagyarázni a gyerekeknek, hogy ez vagy az a bibliai szöveg „mit akar tulajdonképpen mondani”. Ha azt akarjuk, hogy a zsoltárok segítsenek a gyerekeknek, akkor azoknak közvetlenül kell szólniuk hozzájuk. Megérkeztünk arra a pontra, amikor már csak maga a Biblia segíthetett, nem pedig a Bibliáról mondott okos szavak.

A BIBLIA BESZÉDRE KÉSZTETI A GYEREKEKET

Megtettük tehát a nagy lépést. Olyan igékkel akartunk kezdeni, amelyekről úgy gondoltuk, hogy maguk a zsoltárok kínálnak a gyerekek számára. Úgy terveztük, hogy odaadjuk nekik ezeket az igéket, és várjuk, hogy mit kezdenek velük, tehát nem avatkozunk bele irányító szándékkal a – reménység szerint – kialakuló beszélgetésbe. Kezdetnek nem választottunk könnyű igét, hanem rögtön egy nehéz metaforát; az egészre akartunk tekintettel lenni, és nem akartuk a metafora élét előrebocsátott magyarázatokkal elvenni.

Feneketlen iszapba süllyedtem, nincs hol megállnom. Ez a mondat állt a táblán, és mi izgatottan vártunk. Lassan beszélgetés bontakozott ki, mégpedig akárhányszor ezzel az igével kezdtünk el foglalkozni a zsoltárokkal, mindig hasonlóan, olyan megnyilatkozásokkal, amelyek hallgatóimat egyenesen megriasztották, mert annyira érdekesítő volt számunkra az, ami ott történt.

A következőkben egy beszélgetés jegyzőkönyvét írom le, amely nem ennél az első próbálkozásnál keletkezett, hanem később, egy 4. osztályban:

– *Ha ezt olvassuk, szomorúan hangzik...*

– *Arra is lehet gondolni, valahogy, hogy valaki a sötét-ségbe süllyed, hogy már senki nem játszik vele.*

– *Ez elszomorít.*

– *Ha az ember egyedül van...*

– *Ha az ember oda belesüllyed, segítségért kiált és senki nincs ott.*

– *Ha magányosan és teljesen egyedül vagy a sötét lyukban, ahonnan már senki nem hoz ki téged.*

És néhány más hozzászólás után ugyanez a fiú még egyszer ezt mondja:

...*hogy az iszap azt jelenti, hogy – ok nélküli szomorúság –, hogy nem múlik el, végtelen szomorúság.*

MI TÖRTÉNT ITT?

Egyezett a véleményünk: Ebben a beszélgetésben valami hallatlan dolog történt. Megpróbáltuk a magunk számára tisztázni: Mi történt?

A gyerekek első megközelítésre is jól értik a nehéz metaforát anélkül, hogy megelőzően magyarázatot kaptak volna tőlünk, ezzel csak meghiúsítottuk volna a beszélgetést.

Így rendkívül személyes módon kerülnek kapcsolatba a bibliai szöveggel.

Ebben a beszélgetésben az arra való igyekezet során, hogy megértsék a bibliai szöveget, saját tapasztalataikról beszélnek. Kölcsönös megnyílási folyamat megy végbe: A tapasztalatok, amelyeket elmondanak, megnyitják számukra a zsoltárigét, de fordítva is megtörténik ez: a zsoltárigé is megnyit számukra olyan saját tapasztalatokat, amelyeket addig nyilvánvalóan nem tudtak szavakba önteni.

Éppen a panasz igéi bizonyulnak páratlan segítségnek a gyerekek számára ahhoz, hogy érzéseiket szavakba öntsék. Újra és újra nagy hatást tett ránk, hogy a gyerekek mennyire költői pontossággal találják meg a szavakat: „ok nélküli szomorúság, végtelen szomorúság...”

A panasz olyan eszköz, amelyben, mint semmi másban, a gyerekek felfedezik önmagukat, legrégebbi tapasztalataikat, de láthatóan egyben saját öntudatukat is, ellenálló erejüket. Ez kizárja a beszélgetésvezetés autoriter és moralizáló formáit, következetesen az egyéni észlelések és felfedezések útját járjuk. Ez azonban a kinyilatkoztatással való foglalkozásnak éppen megfelelő módszer, hiszen az apokalipszis szó tulajdonképpen „feltárás”-t jelent. A további beszélgetések során egyértelművé váltak számunkra más pontok is, amelyektől az ilyen beszélgetések sikere függ.

Újra és újra az volt a tapasztalatunk, hogy egy egész szöveg hallgatásra készíti az osztályt, egyetlen mondat azonban beszédre. Egy hosszabb szöveg először láthatóan távolságtartást eredményez, egy egyszerű mondat pedig olyan közelséget, amelyből nem tudom kivonni magamat.

A beszélgetés asszociációkból él, amelyek egyszer csak ott teremnek, emlékekből, amelyek újra napvilágra kerülnek. Mindehhez időre van szükség, és az értékelések, mint „helyes” vagy „helytelen” csak széttörhetik a beszélgetést.

Az, hogy a gyerekek készek-e ilyen mély tapasztalatokról beszélni, attól függ, hogy megvan-e a lehetőségük arra, hogy ne kelljen egyes szám első személyben beszélni.

ük, hanem harmadik személyben beszélhessenek, vagy szólhassanak a „Talán valaki...” kezdetű mondatok leple alatt. Egyes helyzetekben (lásd fent) le hullhat a lepel, de kezdetben el kell tűrnünk a talán kevésbé szép, általános alanyos mondatokat is.

AZ ELSAJÁTÍTÁSHOZ KREATIVITÁSRA VAN SZÜKSÉG

Ebből a kezdetből, amikor a gyerekek mélyen a Biblia légkörében egészen magukkal foglalkoztak, a kreatív tanulást segítő, didaktikailag kiváló és jól használható lehetőségek egész sora kínálkozik: verbális és nonverbális formák, grafika vagy festett kép (néha éppen a képek voltak megdöbentően sokatmondóak), egyszerű hangszerekkel létrehozott hangkép, pantomim, vagy egy nagyobb terv keretein belül mindezek vegyítése (leírjuk, megfestjük, eljátsszuk és eltáncoljuk a saját zsoltárunkat), miközben önálló munkára is lehetőséget adunk.

Újra és újra visszatértünk egy munkamódszerhez, vezethetjük alap-munkamódszernek is, amely a csoportmunka során alakult ki. Kártyákat használtunk, amelyek kb. A4-es méretűek voltak, rajtuk pedig zsoltárversek álltak. Az idők folyamán egyre több ilyen kártyánk lett, először a panasz igéi álltak rajtuk, később bizalmat kifejező igék, végül pedig a nagy magasztaló zsoltárok versei is megjelentek. A bevezető beszélgetésben a gyerekek maguk választottak maguknak egy kártyát, felolvasták, és néhány szóban megindokolták, hogy miért éppen azt a kártyát választották. Számunkra teljesen váratlan dolog volt, hogy mennyit segít már ez az egyszerű módszer is a tanulásban: a zsoltárok szavai a gyerekek saját szavaivá váltak.

Mindez persze csak azért volt lehetséges, mert Luther bibliafordításában egy olyan nyelvet találtunk, amely egészen közvetlenül szólít meg. Nekem magamnak gyakrabban vannak problémáim a Luther-fordítással, különösen Péter levelei és Jézus szavai esetében. Ezek annyira régiesen hangzanak, mintha ez a középkori nyelvezet lenne a hitet egyedül kifejezni képes beszéd mód. A zsoltárok esetében egészen más a helyzet. Az összehasonlításoknál újra és újra erre a következtetésre jutottunk: míg más fordítók úgy fogalmazzák, mint akik az íróasztalnál ülve gondolkoznak arról, hogyan beszélne valaki, ha kétségbe esne, addig Luther valóban panaszkodik, kiált és énekel; fordításában közvetlenül hallom félelmét és szomorúságát, vagy a hatalmas indulat forró sóhajtását. Ez teszi mondatait sokatmondóvá a gyerekek számára is, még akkor is, amikor metaforákban szólnak.

NÉHÁNY SZÓ A BETŰZÉSÉRŐL

Csak sokkal később lett világos számunkra, hogy amikor ilyen módon közelítettük meg a zsoltárokat, milyen közel kerültünk a felszabadítás-teológiához. Amit a gyerekekkel

csináltunk, „kontextuális egzegézis” volt: bibliamagyarázat közvetlenül a saját élet összefüggésében, a saját tapasztalatok és emlékek számbavételével, nem pedig történeti és irodalmi összefüggések alapján.

Ezek a bibliai igék pedig egészen nyilvánvalóan felszabadítóan hatottak: lehetőséget adtak a gyerekeknek arra, hogy félelmeiktől végre eltávolodhassanak, diffúz jelenük valóságától megszabaduljanak, aztán ellenkező tapasztalatokat és olyan igéket keressenek, amelyek a jelenben is aktuálisak lehetnek. A gyerekek ezáltal önbizalmat és ellenállóképességet nyernek; mindkettő életfontosságú a számukra, és ezzel maguk is tisztában vannak.

Ebben az értelemben a zsoltárokkal kapcsolatos munkamódszerünk a betűzéssel van bizonyos kapcsolatban: ez nem más, mint a reménység nyelvének tanulása egészen a kezdetektől kezdve. Hiszen amikor a gyerekek a félelemről és az egyedüllétről szóló tapasztalataikat elkezdik szavakba önteni, a félelem uralma ellen tesznek. A szavakba öntés segít a félelem és a mélyen lévő sérülések kezelésében. A panasz éppen ezért fordulatot készít elő, ez az első lépés a reménység tanulásának útján.

VÉDETTSÉG A FÉLELEM KÖZEPETTE

Ennél azonban több is lehetséges. Ellenkező tapasztalatokról beszéltem, a zsoltárokból ezek is szót kapnak. A zsoltárokból található olyan igék, amelyek a félelem közepette bizalomról és védelemről beszélnek, és ezek jellegzetesen mutatják a zsoltárok félelemmel való bánásmódját. A félelem problémája nem „oldódik meg”. Ki tudna közülünk komolyan megoldást adni a félelemmel való napenkénti harcra? Ellenkező tapasztalatokat azonban szembeállíthatunk a félelemmel – ha van olyan nyelvünk, amely helytáll a félelem intenzitásával szemben.

Az ellenvetések és a kitartásra való idétlen biztatások nyelve erre nem képes; olyan nyelvnek kell lennie, amely egy másik valóságot nyit meg: *Jobboddal támogatsz engem* (Zsolt 63,9), *Főlemeled fejem* (Zsolt 3,4), *Mert te vagy az én sziklaváram*. (Zsolt 31,4) A gyerekek rögtön felfedezik e szavakban a vigasztalót, megértik, hogy ezek a félelem tapasztalatával és az „ok nélküli szomorúsággal” közvetlenül kapcsolatban állnak. Mindenek előtt ez a vigasztaló: *Mert te velem vagy* (Zsolt 23,4), és éppen ez a jelentése Isten nevének a héber Bibliában: *Itt vagyok, veletek vagyok* (Ex 3,14).

A gyerekek ezeket a „te-mondatokat” emberek közötti kapcsolatokra vonatkoztatják, például: milyen jó, ha az anya ezt mondja: Hiszen itt vagyok, hiszen veled vagyok! Erről pedig még azok a gyerekek is nagyon melegen beszélnek, akikről úgy sejtjük, hogy ha egyáltalán, akkor nagyon ritkán van ilyen tapasztalatuk. A gyerekeknek egy bizonyos határig van erejük arra, hogy a hiányokat kívánságokká változtassák, és a zsoltárok abban is segítik őket, hogy az emberi védelem utáni vágyat szavakba foglalják. Egyszer azonban eljön a felismerés, lehet, hogy csak

kérdés formájában: Ezt akkor is mondhatja az ember, ha egészen egyedül van?

Ezzel pedig egyszerre annak a tapasztalatnak a küszöbén vagyunk, amit az „Isten” szóval csak nagyon elégtelenül tudunk kifejezni. Itt azonban a vallásos szocializáció és tapasztalatok nélkül élő gyerekek is elkezdhetik megérteni, hogy mi a Bibliával egy olyan valóságról beszélünk, amelyet megtapasztalhatnak akkor, amikor „Isten”-ről van szó. Számomra végül a legmeglepőbb dolog és a legnagyobb felfedezés az a lehetőség volt, hogy a gyerekek számára egy olyan tapasztalatot nyithatunk, amelyben Isten már nem ijesztően hatalmas és mélyen ambivalens, hanem egyértelmű, vigasztaló és hozzám forduló.

Ez a tapasztalat azzal a balga vitával is kapcsolatos, amely azt a kérdést teszi fel, hogy „Létezik-e Isten, vagy sem?” – hogyan lehetne ezzel a beszédmóddal az istenkérdésről bármi értelmeset mondani? Ki vagyok én, hogy így merek beszélni Istenről? Nem az Istenről való távolságtartó, okos beszéd nyelve, hanem csakis a megszólítás, a panasz, a bizalom, a dicséret, az ő nevének kimondása nyithatja meg a gyerekek számára ennek a valóságnak saját megtapasztalását.

A REMÉNYSÉG A TAPASZTALATBÓL NŐ KI

A reménységet nem lehet az istenkérdéstől elkülönítve megtanulni. Valóban meggyőző ellenkező irányú tapasztalatokat kell felhasználnom akkor, ha a félelem tapasztalatának, naponkénti nyomásának, a híreknek és az agresszív képeknek ellen akarok állni. Még a zsoltárok bizalmat kifejező igéi sem elegendők önmagukban ahhoz, hogy megtanulhassuk a bizalmat: ezek még csak küszöbök, amelyekről kezdve megtehetem az első lépéseket.

A reménységhez még több tapasztalatra van szükség, például olyanokra, amelyek a nagy dicsőítő zsoltárokból kifejezésre jutnak (pl. Zsolt 104 és 139), amelyek valóban kinyitják a szemünket az élet szépségének felismerésére és

arra a tapasztalatra, hogy mennyire bele vagyok ágyazva egy hálóba, amely tart: buzogó víz és hatalmas fák, tiszta levegő és növekedő vetés, ennyi fény, szín és szépség körülöttem, a csillagos ég és az újszülött gyermek csodája (Zsolt 8), aki már teljesen *meg van formálva* (Zsolt 139,13).

Szükségem van minderre ahhoz, hogy a reménytelenség hatalma ellen az ellenkező tapasztalatokat mozgósítsam. A reménységet nem egy csapásra tanultam meg, hanem naponta újra kell betűzőm. Ehhez segítenek a teremtés-zsoltárok érvei, az Újszövetség csodatörténeteinek tapasztalatai (amelyek gyerekek számára a zsoltárok segítségével hasonlóan sokatmondóak), a feltámadás üzenete óvatos és nyomatékos didaktikájával, amellyel engem a halál küszöbéig és azon túl is vezet.

TANULÁS, AMELYNEK SOHA NINCS VÉGE

Így jellemzi Manes Sperber a Bibliával a zsidóságban való, gyermekkortól kezdődő foglalkozást, és hozzáteszi: „A tudósokat nem tudósnak, hanem tanárnak nevezték.” Ez a tanítók szerepe, amelyet ezeken az órákon mi is megtapasztaltunk: a zsoltárok mindannyiunkat tanítónak tettek, gyakran úgy, hogy a gyerekek megnyilatkozásai nyitották fel a szemünket a jelentésnek egy mélyebb rétegére, amelyet azelőtt egyáltalán nem vettünk észre.

Így szabadított meg minket a tanításnak ez a módja a „már mindent tudók” szerepétől, újra felfedezőkké lettünk, és a zsoltárok ezzel megszabadítottak minket az intők, a hivatkozók, a hitet követelők szerepétől is. Egy olyan megközelítési módot tettek lehetővé számunkra, amelyből a gyerekek mást vihetek magukkal, mint teológiai igazságot, érveket és intéseket: igéket, amelyek kísérték őket, és hozzájuk szóltak, amikor egyedül voltak, és vigasztalni tudták őket; olyan felfedezőút volt ez, amelynek során a gyerekek saját tapasztalataik segítségével újra felfedezték saját belső forrásaikat és ellenállóerejüket.

Fordította: Wagner Szilárd

.....

SZABÓ LAJOS

A lelkipásztor lelkigondozása*

NEM FELESLEGES ÉS NEM LUXUS A LEKÉSZEK LELKIGONDOZÁSA

Nem szükséges lelkiismeret furdalásunknak lennie akkor, ha önmagunkkal foglalkozunk a lelkigondozás összefüggésében. Bár gyakran éri el olyan vélemény a lelkipásztoro-

kat, hogy jobban tennék, ha nem önmagukkal foglalkoznának, nem befelé fordulva vizsgálódnának, hanem nyitnának a környezetük irányába, ha bátrabban tekintenének kifelé, és szélesebb körben tájékozódnának. Kétségtelenül van igazság egy ilyen megközelítésben, sőt a tágabb kör kérdéseivel és problémáival való foglalkozás segít a saját lelki kérdések megoldásában is. Attól a gondolattól azonban óvakodnunk kell, hogy a mások lelkigondozásában való aktivitásunk fokozásával megoldjuk saját problémá-

* Előadás a Magyarországi Metodista Egyház lelkésztovábbképző konferenciáján Budapesten, 2001. november 21-én.

inkat. Másfelől pedig a saját fel nem dolgozott kérdéseiket cipelő lelkészek számára aligha terem babér a lelkigondozás munkájában. Hiszen ha csak halmozódnak továbbvitt és fel nem tárt nehézségek, akkor felerősítik egymást, és mások életkérdéseinek alapos megismerése helyett saját problémáink fogságában maradunk.

Nem ritka tapasztalat, hogy a lelkipásztor csak „külsőleg” van jelen a szolgálatában, belülről azonban nem szabadult fel a teljes jelenlétre. Megoldja a szolgálatot mint munkavégzést, de nincs igazi vivőereje a szavainak és a jelenlétének. A gyülekezeti tag pedig ezt tapasztalja: Rám néz a lelkész, de nem hozzám szól. Elöttem áll, közel hozzam, mégis nehézkes a kommunikáció. Kezet is fogunk a templomajtóban, mégsem érezhető a személyesség a szolgálatában. Még kellemetlenebb ez a tapasztalat egy családlátogatás alkalmával. Elhangzanak kérdések, zajlik egy beszélgetés is, a végén még sincs olyan érzése a meglátogatottaknak, hogy *a lelkész* járt náluk. Egy másik lelkésznek esetleg már akkor is hatóereje van, ha csupán néhány mondatot mond, ha csak egy kérdést tesz fel egy váratlan találkozás alkalmával. Ezekkel a nagyon egyszerű, hétköznapi problémákkal állandóan találkozik a lelkész és a lelkipásztoroltak.

A fenti példák által felrajzolt helyzetet úgy érdemes továbbgondolnunk, hogy feltesszük a kérdést: van-e valaki, aki megkérdezi a lelkészt a sikeres vagy sikertelen szolgálat háttéréről. Nem szorul be a lelkész a kizárólagos és kényszerű önértékelés helyzetébe? Egész egyszerűen fogalmazva: van segítség, ha a fenti problémákkal küszködik?

Ez a problémafelvetés vezet el a klasszikusnak számító, régi kérdéshez: *ki legyen a lelkész lelkigondozója?*

Nincs lelkész, akinek ne kellene valamikor szembesülnie a saját szolgálata személyes kérdéseivel. Sok éves pszichológiai tanulmány után is elérhetnek ezek a kérdések bárkit úgy, hogy közeledésüket észre sem veszi. Beosztási helyzettől függetlenül, bármilyen egyházi szolgálati magasságban vagy „alacsonyságban” jelentkezhethet ez az állapot, a bezárkózás helyzete, az elszigeteltségtől való szenvedés vagy az önismeret hiányosságának formájában is. Éppen a segítség, vagy a megoldás megtalálása céljából nem szabad úgy tekinteni a lelkészek lelkigondozására, mint felesleges elvárásra vagy luxus igényre.

Minden időszak kitermeli az új kérdéseket ezen a területen. A kérdések felvállalása, átgondolása és lehetőség szerinti megoldása hozzátartozik küldetésünkhöz. Ez nem nyit lehetőséget arra, hogy bárki nagy hangon közölje a biztos megoldást, vagy radikálisan helyreigazítson másokat. Lelkipásztori felhatalmazásunk a tapintatos észrevételre és az őszinte közeledésre szól, ez már nagy segítség a megoldás felé indulásban. Az őszinte érdeklődés olyan egyszerű kérdéseket jelent, hogy tudjuk-e

– kivel mi történik éppen most, ezekben a napokban...

– ki és mire képes szolgálata területén az utóbbi hónapokban, években...

– kit és mikor ért esetleg olyan bírálat, kritika vagy kemény megjegyzés, amitől még mindig nem bírt megszabadulni...

– ki és hogyan került olyan magabiztos helyzetbe és győzelmi pózba, hogy még senki sem merete megkérdezni tőle az esetleges deformálódás okait...

– ki és mióta végzi úgy a szolgálatát, hogy annak örömről vagy gondjáról nem beszélt senkivel...

– kinek és mikor volt utoljára esélye arra, hogy magánéletének feszültségeit vagy a személyiségéből, adottságából és képességéből származó konfliktus-helyzeteket elmondhassa valakinek...

Alapvetőnek, szinte felszínesnek tűnnek ezek a kérdések, mégis megmutatják azt a helyzetet, amely azonnal előáll, ha megkíséreljük végiggondolni, hol is állunk a személyes lelkigondozás terén a lelkészek vonatkozásában.

SZEREPVÁLLALÁS, SZEREPFEJLŐDÉS ÉS SZEREPTORZULÁS A LEKIPÁSZTORI ÉLETPÁLYÁN

Közhely az a mondat, hogy „a lelkész is ember...”, mégis ennél a kijelentésnél szeretnék megállni néhány gondolatra. Elhangzik ez a közhely a lelkész elbotlásakor is, a hétköznapi élethelyzetekben történő, az átlagemberre jellemző megnyilvánulás felvállalásakor is. Ez a kérdés a szerepek helyzetével függ össze a lelkészek életében. Bármennyire szokatlan a fogalmazás, mégis látnunk kell, hogy egyetlen szolgálati napon is sokféle szerepbe kényszerül a lelkész. Nagy kérdés az, hogy meg tudja-e őrizni egészséges hozzáállását, lelki egészségét. A megjelenés, a ruházat, a viselkedés, a mozgás, a hanghordozás, a szóhasználat, a gesztusok valamilyen formája jelzik, hogy most éppen milyen szereppel van dolga a lelkésznek. Hétköznapi szolgálati helyzetekben terjedhet ez „a gyerekek barátjától” egészen a legidősebbek közötti bölcs tanácsadóig. De ugyanilyen széles a skála a „soha nem hibázó építési vállalkozótól” egészen az alázatos betegápolóig egy kórházi ágynál, vagy otthonban. A különböző környezetek és helyzetek nehézsége abban rejlik, hogy mindegyik egyfajta hibátlan „alakítást” vár el a szerep hordozójától. Ugyanez a lelkész legyen az ünnepnapokon a legjobb igehirdető, liturgus és szervező.

Azt gondolom, hogy a lelkészi lelkigondozásnak egyik külön területe ezeknek a szerepeknek a vállalása és hordozása. Különleges az a helyzet, amikor egy lelkész minden szempontból eredményesen betölti összes szerepét. Az általános helyzet inkább az, hogy kinek az egyik, kinek a másik szerepben eredményesebb a munkája, és küzd a kíméletlen igényekkel és elvárásokkal, amelyek a közhelynek ítélt mondatunknak szinte az ellenkezőjét hirdetik: mintha a lelkész nem is ember lenne csupán... Rendszeresen folyó küzdelem, belső vívódás, hogy melyik szerepet és milyen mértékben sikerül úgy elvállalni, hogy nem születik belőle veszélyes torzulás, egészségtelen átalakulás.

Lelkigondozói szempontból az az összefüggés izgalmas, hogy szereptorzulás esetén van-e esély arra, hogy jelzéseket kapjon a lelkipásztor, és hajlandó-e ezekre úgy odafigyelni, hogy szerepkorrekcióra vállalkozik. A természetességhez va-

ló visszatérés nem könnyű, hiszen nagyon hamar hozzá lehet szokni a valamilyen okból felvállalt vagy kikényszerített „különleges” szerephez, a hozzánk nőtt álarchoz, az igényekhez való folyamatos igazodáshoz. A torzulások kezelését és a korrekció szabályait pedig nem lehet csupán elméleti alapon egyszer s mindenkorra megtanulni, inkább gyakorlatban érlelődik az egész lelkeszi életpálya során.

Maga a lelkeszi megjelenés is egy új kihívással szembe-sül az utóbbi időben a magyar viszonyokon belül általt, hogy a társadalom nagyobb nyilvánossága előtti szolgálato-
k száma megnövekedett. A jövő felé pedig csak akkor nézhetünk reményteljesebben, ha a szavaink és tetteink a megszokott egyházi kereteken kívül is érthetőek, vonzóak és fajsúlyosak lesznek. *Ennek az új missziós és evangélizációs megjelenési formának a megkeresése legfontosabb feladatunk és gondunk ma.* Lelkigondozói szempontból a lelkeszek életpálya-alakulása miatt következhetnek be nehéz helyzetek, hiszen nyitottságot és merészséget követel meg ez az új helyzet, és – ami új a lelkeszek számára – a sikertelenség visszajelzései is jelentkezhetnek, mégpedig nyílt, időnként kíméletlen formában. A hagyományos, klasszikusként kezelt és már „levédett formák” mellett igen gyorsan kell jelentkezniük megújult, sőt meglepően új egyházi életmegnyilvánulásoknak, hogy az új nemzedékek számára is megszólító és megtartó erő lehessenek. Nem hiszek az internetes gyülekezetben, de az biztos, hogy a tömegkommunikációs sebességtől nem lehetünk nagyon távol az ígéhirdetésben, de a teológiai gondolkodásban sem. Példaként említem meg, hogy a mai globális fenyegetettség helyzetében rendkívül fárasztó hallgatni, szinte képtelenség odafigyelni egy lassú, állóhelyben topogó, a körültekintést alig vállaló monoton beszédre. Ez *lelkigondozást igényel* ugyanúgy, mint az új jelenségekben teljesen elmerülő, magát már a „modernen túlinak” képzelő lelkesz.

MI SEGÍTHETI ÉS MI AKADÁLYOZZA A LEKESZSEK LELKIGONDOZÁSÁT?

Az alapvető kérdés itt is az, hogy mit tehetünk és mire nincs szükségünk akkor, amikor a lelkeszi lelkigondozás mai és jövőbeli kérdéseit próbáljuk megvizsgálni. Egyértelmű, hogy az egyéni lelkigondozás mellett fokozottan szükség lesz a közösség lelkigondozói erejére. Ezt nem lehet egyszerűen a lelkeszek egymás közötti kapcsolatára szűkíteni, hanem a szélesebb értelemben vett közösségek összefüggésére is gondolnunk kell. Nem lehetséges befelé szűkülő körrel nyitni az egyre szélesebb területről érkező kihívások idején. A lelkeszek lelki egészségének elérése, javítása érdekében vagy az ezért folyó küzdelemben azoknak a társaknak van rendkívül nagy szerepük, akik biztosítják a lelkipásztor számára

- a kibeszélési közösség kereteit (elbeszélés),
- a törődő közösség érdeklődését (odafigyelés),
- az elfogadó közösség stabilizációját (megelégedés),
- a teljesítményértékelő közösség realitását (értékelés),
- a motiváló közösség kérdező erejét (érdeklődés),

- a jókedvű, baráti közösség derűjét (kikapcsolódás),
- a lelki közösség lélekújító bátorságát (spiritualitás).

Ezek közül néhány egy-egy gyülekezeti csoporton belül is megvalósulhat, a lelkesz családja is betölt egy-egy szerepet közülük, de az az ideális megoldás, ha szélesebb gyűjtőterületről adódik össze a közösségi körök világa.

Nem véletlen, hogy az elmúlt időben nagyon sokszor beszéltünk a lelkesz magányosságáról, elszigeteltségéről mint tünetről, mert túlzott egyoldalúságban valósultak meg a fent leírt kapcsolatok. Minden külső kapcsolódás segít abban, hogy a lelkesz számára ne az egész életét uraló, szüntelenül jelen lévő egyházas szemlélet legyen a meghatározó egy egészen egyszerű baráti kapcsolatban. A szolgálatát a leghatékonyabban segítheti, terápiásan hathat egy kilépés a megszokottságból. Úgy jó otthon lenni az egyházi, gyülekezeti közösségben a lelkesznek, ha megőrzi mobilitását a nem egyházi kötődések és kapcsolatok irányába is. Arról, hogy keresztény tartalommal szólal meg egy külső baráti körben, jó, ha felismerik, de ha a valós élet problémáitól való távolság miatt fedezik fel lelkesz voltát, az már semmilyen szempontból sem szerencsés.

A lelkesz a gyülekezetben formálódik igazán lelkesz, lelkigondozóvá pedig a sok átélt esemény, szolgálat formálja. Mégis gondolnunk kell arra, hogy mindez nem öncélúan történik, hanem azért, hogy a kívülről, illetve a távoliak részesedjenek az Isten országáról szóló evangéliumban. A lelkesz önértékelésében is, a gyülekezeti közösség életében is nagyon fontos tényező az, ahogyan a környező világban képes mozogni és az embereket elérni. Pál apostol is szól erről a pogányok közötti szolgálata kapcsán: *Ennek lettem szolgálójává az Isten kegyelmének ajándékából, amelyben hatalmának ereje által részesített engem.* (Ef 3,7) Ebben az igében szólal meg a megbízatás igazi háttere és alapja, amit ma is minden elhívott és küzdő lelkipásztor átél és megtapasztal. Ebben a hatalomban való részesedés azonban nem vezethet elbizakodottsághoz, vagy hamis önteltséghez, mert a következő vers is hozzánk szól: *Nekem, mint minden szent között a legkisebbnek adatott az a kegyelem, hogy a pogányoknak hirdethessem a Krisztus mérhetetlen gazdagságát...* (Ef 3,8)

Valójában a lelkeszt veszélyeztető két irány a *túlzott elbizakodottság és a krónikus önbizalomhiány.* Az első ahhoz az uralkodó típusú környezetalakításhoz vezet, ami a gyülekezeti munkatársak számára, de az egész környezet számára kellemetlen. Diktatórikus viselkedés, különféle túlkapások, követelőzések, igények rendszeres bejelentése a jellemző ebben az esetben. Csak az történhet, amit a lelkesz maga talál ki, az eltérő szándékot vagy véleményt nem tudja kezelni, és ellenakciókat indít el. A krónikus önbizalomhiány helyzetében pedig annyira a lelkesz egyéni problémái kerülnek a középpontba, hogy képtelen felszabadultan viselkedni és bármi feladatot bátran elvégezni. Görcsös, még a legjobb esetben is állandóan bizonyítani és mindenkinek megfelelni akaró magatartás alakul ki, olyan csapda, amelyből nagyon nehezen szabadul lelkesz is, a gyülekezet is.

Egy idealizált távoli kép – mint cél – ott áll a lelkész előtt, de ennek a megvalósítását éppen ő maga akadályozza legjobban. (Van, akiben ez a kép nosztalgiaiként él, mint az elvesztett ifjúkori hit és lelkesedés képe, van, aki szeme előtt soha el nem érhető ideálként lebeg.) Sokkal többet segíthet, mint gondolnánk ebben a helyzetben egy rendszeresen működő – baráti, testvéri – csoport, ahol ezek a félelmek és szorongások megoszthatók. Az ilyen közvetett lelkigondozás terelheti reálisan elérhető célok felé s ezáltal egészséges életérzés felé a lelkészt.

KIRE VAN SZÜKSÉG LEKÉSZKÉNT A MAI VILÁGBAN?

A lelkész lelkigondozása már akkor elkezdődik, amikor a pályára elszánja magát valaki, és ezzel feleletet ad arra a kérdésre, hogy kire van szüksége Istennek a világban, hogy üzenetének hordozója legyen. Erre a kérdésre minden lelkészi pályára induló maga is válaszol és azok is, akik erre alkalmasnak tartják emberi értelemben. Nem mindenki alkalmas erre a pályára, de az alkalmasságot vagy alkalmatlanságot nem könnyű megítélni és kimondani.

Ha feltesszük a kérdést: kire van szükség ma mint lelképásztorra a világban, a hitelesség, a személyes hitélet értékei mellé azonnal odatehetünk még egy szempontot: jó teológusokra, a szó klasszikus értelmében. A gyülekezetek igénye jogos abban az értelemben is, hogy olyan lelkészeket szeretnének lelképásztorul a jövőben, akik képesek a magas szintű teológiai gondolkodásra. Ugyanezt kritikai megközelítéssel egy ének segítségével fejezzük ki:

*„Lásd meg a mennyből, Úristen,
Nagy szájalommal nézzed,
Mint fogynak szenteid itt lenn.
Elhagyattunk, szegények.
Szent igéd rontják, támadják.
Kihunyt a hit, a tiszta láng
Már sokaknak szívében.”*
(Ev. Ék. 257. ének 1. verse)

Az Isten szentjeiben megfogható és a hitben erőtlenedő világban szükség van olyan igehirdetőkre, lelkészekre, akik ismerik és értik a Szentírást a bibliakritikai kutatásokkal együtt is mint Isten szavát, de ismerik a világunkat, környezetünket, és el tudják mondani Isten mai üzenetét. Nem kizárt, hogy sokszor megpróbáltatások között élnek, de úgy akarnak szólni, mint akik nem a múltat képviselik, nem is csak a jövőt hirdetik, hanem megszólítanak a mai életünk nyelvén, és a mai valóságunkat állítják Isten elé bűneivel, tanácstalanságaival és kérdéseivel együtt. Az ebben a tevékenységben történő lelkészi fáradozás már önmaga is lelkigondozói gyakorlat a lelképásztor számára, de ha munkatársakra, barátokra és testvéri együttműködésre tesz szert eközben, akkor bízhat abban,

hogy Isten Szentlelke megadja a figyelmeztetést, a bátorítást vagy a feloldozást és a szabadulást számára a legjobb, legalkalmasabb időben és személyek által.

NÉHÁNY, A TÉMA ÁTGONDOLÁSÁT SEGÍTŐ IDÉZET

„Jajgatni, panaszkodni, keseregni – tudunk. Tudsz valószínűleg Te is, ki e sorokat olvasod. De tudod-e azt, hogy egy-egy ilyen »jaj«, az ilyen kimondott vagy elhallgatott, de a lélekben ott ülő s a szem ablakán kinéző keserű panasz romboló erőket hord magában!? Egy-egy ilyen »jaj« gátat emel Krisztus ügye s az evangéliom elé, annál veszedelmesebb, minél több jajból épül föl...”

Gondolunk-e erre mink, lelkészek?... Gondolunk-e arra, hogy legjobb igyekezetünk azért szenved hajótörést, mert hirdetjük, hogy ne aggódalmaskodjunk s magunk oly könnyen elcsüggedünk; hirdetjük, hogy ne panaszkodjunk s csupa panasz vagyunk mi magunk?...”

(Dr. Deák János: *Az apostoli „jaj” – a lelkészi „jaj”?... In: Lelkipásztor. 1927/5.*)

„Nem azé, aki akarja, és nem azé, aki fut... (Róm 9,16)
Aki az akarás és a futás, tehát az igyekezet és a szorgalom felől közelít Istenhez, az beleütközik ebbe a falba: nem azé, aki akarja, nem is azé, aki fut. Nem lehet kiérdemelni, vállalkozói alapon versenytárgyaláson elnyerni Isten jóindulatát és kegyelmét. Akkor mit tehetünk? Semmit! És mégis kérhetjük és várhatjuk Isten áldását. Isten előtti elmélyülésünkhöz idő kell.”

(Karsay Eszter: *Futás – végkimerülésig?* In: *Református Egyház. 1998/6.*)

„A lelkész magányos a »mindenes a pap« modell miatt! Az elmúlt évtizedek hatása, a szórványhelyzet következményei s a gyülekezetek rossz elképzelése, szokásai miatt, s mivel a lelkész a legolcsóbb munkaerő, nem volt vagy nem lehetett munkatárs. Egyedül dolgozott, s ennek minimális pozitívuma mellett nagy hátránya lett az elmagányosodás.”

(ifj. Hafenschner Károly: *A lelkész magányossága.* In: *Lelkipásztor. 1991/6.*)

„A lelkészek körében mind gyakrabban előforduló testi és lelki összeomlással kapcsolatban egy holland orvos a »Wort und Dienst« című lapban cikket írt. A papoknak munkával való túlterhelésében keresi ennek okát. Istennek a pihenésre rendelt hetedik napra vonatkozó parancsolata minden emberre nézve nagy jelentőséggel bír. Amikor a papok általánosan nem ismerik a pihenőnapot, akkor ez nem csak a papot személyesen, de családját és gyülekezetét is súlyosan érinti, amin változtatni kell. Az orvos azt követeli, hogy biztosítsák a papok számára a szabad időt vasárnap estétől legalább hétfő estig.”

(In: *Lelkipásztor. 1955/3. 168. old.*)

„A lelkipásztor elhagyatottságának másik és nem kevésbé ritkán előforduló okát magában a lelkipásztorban kell keresnünk és pedig a munkáját becsületes igyekezettel és kintartással végző lelkipásztorban. A lelkészi tevékenység minden más munkától különböző jellege magyarázza, hogy itt a végzett munkával való belső összehangoltság ill. a munkának lélekkel való végzése elengedhetetlenül szükséges. A favágó, az akkordmunkát végző gyári munkás, az aktákat másoló írnok, a feljebbvaló parancsát teljesítő hivatalnok végezheti mechanikusan a maga munkáját, bár még a levél lebélyegzésénél is hasznára válik a munkának, ha az nemcsak gépiesen történik. De a lelkész a maga munkáját mechanikusan nem végezheti. És mégis fenyegeti ez a veszedelem. Fenyegeti még a buzgó lelkipásztor is, aki egy hosszú életpályán át százszor és százszor állhat pl. a halál aratásával szemben. Nagyon kell vigyáznia, hogy a közönyt, a fásultságot vagy legjobb esetben megszokottságot elhagyva a halálnak az élőkre való végtelen jelentőségét meglássa és állandóan hirdesse. A »születtünk, meg kell halnunk« olcsó közhely a koporsó mellől hangoztatva a lelkek fogékonyságánál fogva eredményessé válható igehirdetést teheti üres szólásmóddá. Ugyanez tapasztalható a betegség megszokása folytán is, holott az alkalmazott igehirdetésnek itt különösképpen eredményes és áldásos hatása lehet. De még a hétről-hétre, vasárnapról-vasárnapra végzett igehirdetésnél is igen nehéz a megszokottság folytán a mechanikus jelleget elkerülni, ami nemcsak a lelkésznel lassanként rossz szokássá erősödő éneklő hangmodorban, hanem az egyházi beszédnek is inkább tipikus, mint alkalmazott jellegében nyilvánul meg. Az az egyházi beszéd, amely magasan a gyülekezet feje fölött jár, nagy általánosságok között mozog, eredménytelenné válik, s a hívek üresen távoznak Isten házából.”

(Dr. Kiss Jenő: *A lelkipásztor elhagyatottsága*. In: *Lelkipásztor*. 1930/2.)

„Claus Harms írja az 1830-ban megjelent Pastoraltheologie-ban: »Davon habe ich mein Lebtage viel gehört, dass Kollegen sich selten wohl vertragen« (sokat hallottam életemben már arról, hogy a kartársak ritkán vannak jó viszonyban). Martin Schian pedig (Der junge Pfarrer, 1936) »egészen nehéz fejezetnek« nevezi ezt a problémakört, ti. a lelkészek egymáshoz való viszonyát. Úgy véli, hogy jobb volna a szép – szerinte a valóságához képest túlságosan is szép – kifejezést: »Amtsbrüder«, kivonni a használatból, mert a valóságban ez a kifejezés sajnos – írja Schian – csak ritkán felel meg annak a »testvéri« viszonynak, amely a lelkészek között van. A magyar szóhasználatban a »szolgatárs« kifejezése mellett szintén elterjedt a »lelkésztestvér« megszólítás. Vajon a valóság mennyiben fedi ezt a magas igényű kifejezést? Mi az oka ennek a jelenségnek? [...]

Lelkészek egymáshoz való viszonyát is meggronthatja az irigység, a féltékenység, s mindennek és egyéb hasonló jelenségeknek közös gyökere a karrierizmus, a mindenáron való érvényesülés törekvése. Ez a »betegség« legalább olyan ártalmas

társadalomra, nemzetre, egyházra, mint a rák, vagy a TBC. S éppen ezért elszántan fel kell vele venni a harcot. Aránylag egyszerűbb eset, ha valaki azért akar »érvényesülni«, mert anyagi javakat kíván ilyen módon szerezni. Persze egy lelkésznek kelle-ne elsősorban tudni, hogy »az embernek élete nem a javakban való bővülködésben van«, s hogy nem »érvényesülésre«, hanem szolgálatra hívott el minket Urunk.”

(Groó Gyula: *Lelkészi magatartás*. In: *Lelkipásztor*. 1961/2.)

„Korunkban gyökeresen megváltozott a helyzet. Egyre több szervi bántalmat, mint szívbjait, gyomorbjait, sőt még a rákot is lelki, pszichológiai gyökerekre vezetnek vissza. A modern ember elsősorban nem fizikai betegséggel küszködik, hanem lélektani problémákkal és azok fizikai lecsapódásaival. A körülötte zajló rendkívüli sebességű változásokra a legtöbb ember pszichológiai fájdalommal, olyan tünetekkel reagál, ami túlfeszítettséget, diszorientáltságot, szorongást, idegkimerülést és sokféle más rendellenességet jelez. [...]

Végül nagyon fontos üzenet az, hogy a meggyógyított Illés nem küldték vissza előző szolgálati helyére, hanem Hóreb hegyéhez irányította az Úr. A kiégettség állapotából kilábaló lelkészek nagyon jó, ha más gyülekezetben folytatja munkáját. Nyugaton az a vélemény, hogy még a legjobban funkcionáló papnak (és a gyülekezetnek!) is jó, ha 10–15 évenként helyet változtat. Ez az a periódus, amikor a legtöbbet tudja nyújtani, amikor szolgálata még nem válik rutinná, igehirdetése ismétlődővé. A szándékos helyváltoztatás megelőzheti a kiégés veszélyét, mert új kihívásokat, lehetőségeket, növekedésre adó alkalmakat rejt magában. Ezekre pedig valamennyiünknek, mindig »égetően« szükségünk van.”

(Dr. Medgyessy László: *A kiégett (burnout) lelkipásztor*. In: *Református Egyház* 1998/1.)

„Nem új a felismerés, a lelkigondozóknak is szükségük van lelkigondozásra. A lelkészek és a misszionáriusok is igénylik a segítséget, a támogatást és a rájuk figyelést életükben és munkájukban. Sérülékeny emberek, teljesítőképességük határáig dolgoznak. Így az összeomlás okait sokszor nem lelki vagy pszichikai területen kell keresni, hanem az emberi élet normális törvényszerűségeiben. Gyakran a megfelelő mennyiségű alvás, szünetek beiktatása, a szabadság és a rendszeres étkezés már megoldást jelent. Más esetekben elsősorban nyitott fülekre van szükség. Olykor megeshet, hogy hivatásos lelkigondozói vagy pszichiátriai segítséget kell igénybe venni.”

(Detlef Krause missziói igazgató: *Lelkigondozás lelkigondozóknak* <http://kulmisszio.tripod.com/mi006.htm>)

„A vallásos hit és a betegség-egészség összefüggésével újabban már orvostudományi kongresszusokon is foglalkoznak. Az utóbbi években számos vizsgálat és tudományos közlemény jelezte, hogy a vallásos hit és elkötelezettség előnyösen befolyásolja a legkülönbözőbb betegségek (magas vérnyomás, agyvérzés, szív- és érbetegségek, gyomor- és bélbetegségek, rákos betegségek stb.) előfordulását

és az e betegségek miatti halálozást. A vallásos emberek tovább élnek, és lényegesen kevesebb időt töltenek kórházban. Először is azért, mert a vallásos emberek általában egészségesen élnek, a vallási közösség tagjai támogatják egymást, a hívő emberek stresszlelküzdő képessége, problémamegoldó képessége az átlagosnál jobb. A hívő emberek

inkább vallják: »Uram, adj erőt, hogy megváltoztassam azokat a dolgokat, amelyekre képes vagyok, adj türelmet, hogy elfogadjam azt, amit nem tudok megváltoztatni, és adj bölcsességet, hogy felismerjem a különbséget.«

(Tahy Ádám: *Hit és gyógyítás*. In: *Új Ember*. 2001. november 11.)

WELTLER REZSŐ

A virtuális valóság hatása a hittanos korosztályra*

BEVEZETÉS HELYETT

1750-ben a dijoni akadémia pályázatot hirdetett arra a témára, hogy a tudományok haladása javította-e vagy rontotta az erkölcsöket.

Az addig ismeretlen irodalmárt, Jean-Jacques Rousseaut a pályázat olvastán azonnal elragadja az ihlet, s fejében pillanatok alatt felvázolja értekezésének vázlatát pozitív értelemben, azaz hogy a tudományok haladása igenis javította az erkölcsöket. Azután eszébe jut, hogy valószínűleg mindenki ezt fogja válaszolni, ezért hát megírja pontosan az ellenkezőjét, azt a tételt fejtegetve, ami későbbi munkásságának is alapja lesz: a civilizáció nem boldogít, vissza kell térnünk az ősi egyszerűséghez, a természethez.

A folytatás közismert: Rousseau megnyeri a pályázatot, egy csapásra híres lesz, s ez a hírnév és népszerűség mindmáig töretlen. A romantika egyik atyjaként tisztelik, s ha egy mai francia értelmiségi csak annyit hall, hogy „Jean-Jacques”, azonnal óréa asszociál. [1]

Dolgozatom címét olvasva rögtön Rousseau esete jutott eszembe. Gyanítom ugyanis, hogy a témát feldolgozók döntő többsége egyoldalúan csak a virtuális valóság gyermekeinkre gyakorolt lélekromboló hatásáról értekezik. Félreértés ne essék: jómagam sem szeretném Rousseau-t majmolni, s a ló másik oldalára átesve valamiféle gyermekes „csakazértis”-től vezérelve az ellenkezője mellett kardoskodni, csupán öszetettebben látom ezt a kérdést.

Ennek megfelelően dolgozatom első részében a valóság és virtualitás összefüggését próbálom néhány szaktudomány eredményeire támaszkodva körüljárni, a második részben pedig a kétségtelen veszélyek mellett a dolog pozitív oldaláról is szólok.

VALÓSÁG ÉS VIRTUALITÁS

Informatika

Azért kezdjük ezzel, mert a „virtuális valóság” speciális értelemben köztudottan informatikai szakkifejezés. Olyan programokat, elsősorban játékokat értenek alatta, amelyek 3 dimenziós grafikát használnak, többnyire animációra, azaz a képernyőn látható objektumok mozgására is alkalmasak. A képernyő előtt ülő, a programot billentyűzettel, vagy joystick-kel vezérlő felhasználóknak az az illúziója, hogy „benne élünk, mozgunk és vagyunk” ebben a virtuális világban. A hatás még fokozható, elsősorban speciális hardver eszközökkel.

Nálunk még nem terjedt el, de Amerikában teljesen hétköznapi dolog, hogy a „virtual reality” feliratú standoknál a felszereléshez egy speciális sisak is tartozik, ami érzékelővel csatlakozik a számítógéphez. Ha a játékos ezt felveszi, már nem csak kézzel, hanem fejmozgással is vezérelheti a programot. Egy másik elterjedt eszköz a speciális kesztyű, melynek segítségével a felhasználó kézmozdulatokkal irányítja a programot anélkül, hogy hozzáérne akár a billentyűzethez, akár a képernyőhöz. De azért ne gondoljuk, hogy a virtuális valóság fogalmával kapcsolatban kizárólag játékprogramokról van szó! Egy témánkkal foglalkozó internetes cikk megkísérli felsorolni a fő alkalmazási területeket:

- szórakoztató ipar (mindenek előtt a filmgyártás),
- pilóták oktatása,
- autóvezetők oktatása,
- időjárás előrejelzés,
- makrofizika (az univerzum modellezésével vizsgálják a „Nagy bumm” elméletet),
- kémia,
- molekuláris biológia (pl. proteinek egymás közötti biokémiai kommunikációja),
- rákkutatás (a daganat 3 dimenziós képe segít a terápia megválasztásában),

*Előadás a Győr-Soproni LMK ülésén 2001. szeptemberében.

– sebészet (kezdő sebészek holttest vagy az élő páciens helyett a programon gyakorolnak!...),

– fogyatékosok segítése (pl. szimulátor-programmal tanulnak tolokocsit vezetni),

– pszichológia (pl. bizonyos fóbiák leküzdése. Meglepően jó eredményeket értek el pl. az acrophobiában – magasságtól való félelem – szenvedő páciensekkel. A szimulátor-program segítségével pl. a beteg „kimegy” egy szikla szélére, s onnan lenéz a mélybe. Mivel tudja, hogy ez csak virtuális valóság, nem fél. Elegendő gyakorlás után a fóbia csökken.),

– oktatás (virtuális iskola. E témáról dolgozatom 2. részében lesz szó.),

A cikk végén a szerző joggal állapítja meg: a virtuális valóság egyike annak a kevés területnek, ahol a lehetőségeknek csak fantáziánk korlátai szabnak határt. [2]

Mondanom sem kell, hogy mindez óriási üzlet is. A hardver- és szoftvergyártó cégek késhegyre menő küzdelmet folytatnak a piacért, főként az Internet elterjedése óta, ami szinte korlátlan lehetőségeket kínál. Jelenleg a VRML (Virtual Reality Modelling Language) az egyik legesélyesebb szoftver arra, hogy e területen átvegye a „market leader” szerepét. [3] Sajnos, messze meghaladná e dolgozat kereteit annak bemutatása, hogy miként is jeleníti meg egy ilyen nyelven írt program a virtuális valóságot, milyen eszközei és lehetőségei vannak arra, hogy a felhasználóban a megszokott valóság minél teljesebb illúzióját keltse. Még arra sincs mód, hogy a „programnyelv” fogalmának pontos meghatározását adjuk. Elég annyit tudnunk, hogy a számítógépes programok mindig egy meghatározott, szigorúan definiált szintaxison alapuló programnyelven íródnak. Ezeknek – a természetes nyelvekhez hasonlóan – szavai vannak, amelyekből mondatok, azaz a számítógépnek szóló utasítások képezhetők. Az ilyen utasítások sorozata alkotja a programot. A programot az adott nyelvhez tartozó fordítóprogram alakítja a számítógép számára értelmezhető és végrehajtható utasításokká. A VRML egyébként nemcsak nevében, hanem logikájában is kicsit emlékeztet a HTML-re, arra a programnyelvre, amelynek segítségével az internetes honlapokat szokták készíteni. Legfontosabb közös vonásuk, hogy mindkét nyelv alapvetően támogatja az Interneten való „szörfözést”, azaz az elérési helyek között való navigálást. (A HTML .htm kiterjesztésű fájljaival szemben a VRML értelmező-programok által kezelhető fájlok kiterjesztése .wrl).

Kvantummechanika

Legújabb korunk egyik fő sajátossága, hogy a természettudományok eredményei nem maradnak meg néhány szobatudós belügyének, hanem döntő befolyást gyakorolnak az egész emberiség életére. Már most valószínűsíthető, hogy az alighogy megkezdett 21. sz.-nak legalábbis az első fele a genetikáé lesz, annak minden lelkesítő és elborzasztó lehetőségével. Az pedig bizonyos – hiszen már mö-

göttünk van –, hogy a 20. sz. második fele a számítógépé volt, amely ugyancsak alaposan átalakította mindennapi életünket. S az is nehezen vitatható, hogy a múlt század első felét viszont az atomfizika dominálta. Gyakorlati alkalmazásaival, amelyek sajnos inkább az atombomba, mint az atomreaktor irányába fejlődtek, évtizedekig a nukleáris holocaust rémével fenyegette s a hidegháború gúzsába kötötte az egész világot.

De a rövid idő alatt kvantummechanikává finomuló atomfizika eredményeinek nemcsak gyakorlati, hanem ugyancsak messze ható elméleti következményei is lettek. Mindekelőtt abban, hogy alapvetően változtatta meg éppen a valósággal kapcsolatos elképzeléseinket. Mi, idősebbek emléksünk még az iskolából a lenini definícióra, mely szerint az anyag a tudatunktól függetlenül létező objektív valóság. Nos, ez egy ismeretelméleti tétel, s mint ilyet a tudomány, így a kvantummechanika sem képes cáfolni, azt viszont ki mondja, hogy ha létezik ilyen, az csak posztulátum lehet.

Erre a következtetésre mindenekelőtt a Nobel-díjas német fizikus, W. Heisenberg által felfedezett ún. határozatlansági elv vezetette a tudósokat. Addig a fizika, mindekelőtt Newton gravitációs elméletének hatására a teljesen determinisztikus világegyetem képének bűvöletében élt. Hiszen ha pl. ismerjük a Nap és az összes bolygó helyzetét és sebességét egy adott időpontban, akkor Newton törvényei segítségével kiszámíthatjuk a Naprendszer állapotát bármely más időpontban. Heisenberg volt az, aki észrevette, hogy ez az elv ugyan érvényes a makrofizikában, de csődöt mond az elemi részecskék világában. Ahhoz ugyanis, hogy megjósoljuk egy részecske várható helyzetét és sebességét, pontosan meg kellene mérni ugyanezeket a jelenlegi időpontban. De éppen ez az, ami nem megy! Minél pontosabban próbáljuk megmérni egy részecske helyzetét, annál pontatlanabban mérhetjük csak meg a sebességét és megfordítva. Matematikailag a határozatlansági reláció egy egyenlőtlenség, elvileg pedig egy maga a természet által állított megkerülhetetlen korlát, amelynek óriási jelentősége van világgépünk szempontjából. Maga a legilletékesebb így fogalmazott: „Ha egyáltalán beszélhetünk korunk egzakt természettudományának természet-képéről, akkor nem a természet, mint olyan képéről van szó, hanem a természettel való viszonyunk képéről”. [4] Nem véletlen, hogy a szovjet fizikusok a lenini anyag-definíció védelmében oly sokáig és olyan elkeseredetten hadakoztak a határozatlansági elv ellen!

Heisenberg pontosan negyed százada halott, de természetesen a tudomány, s benne a mikrofizika fejlődése azóta sem állt meg. E fejlődés egyik nagy eredményével kapcsolatban érdekes módon van egy régi emlékem. Az általános iskola 8. osztályában az atomfizika alapjait tanultuk a Bohr-féle modell alapján, amely az atom belsejét a Naprendszer analógiájára modellezi. E szerint van egyrészt az atommag, ami pozitív töltésű protonokból és semleges neutronokból áll, s a mag körül keringenek a negatív elektronok, amelyeket a mag pozitív eredő töltése tart meg pá-

lyájukon. Bár soha nem voltam nagy fizikus, most mégis félénken megkérdeztem, hogy ha mindez így van, akkor miért nem esik szét az atommag? Szegény tanárom – az osztály nagy öröme – rettenetesen zavarba jött, s végül bevallotta, hogy nem tudja a választ. Nos, egy emberöltő távlatából védelmére kell kelnem. A neutronokat és protonokat az atommagokban az ún. erős magerők tartják össze. Ezeket ugyan már diákkoromban is ismerték, de működésüket igazából csak a közelmúltban értették meg. Stephen Hawking szerint az anyagi részecskék között fellépő erőket ún. virtuális részecskék hordozzák. Azért nevezik így őket, mivel – szemben a „valódi” anyagi részecskékkal – ezeket nem mutathatjuk ki közvetlenül egy részecske-detektor segítségével. Ugyanakkor mégis tudjuk, hogy léteznek, mivel mérhető hatást okoznak: erőket ébresztenek anyagi részecskék között. [5]

Akkor most: „Hogy is van ez?” – kérdezhetnénk Vitray Tamással. Virtuális? Reális? Valóság vagy képzet? Nyilván ahányan vagyunk, hitbéli, gondolati s egyéb premisszáinknak megfelelően, annyiféleképpen válaszolnánk erre a kérdésre. De abban talán konszenzusra juthatunk, hogy a kvantummechanika tanulsága szerint az az anyagi világ, amelyben élünk, s amelynek magunk is részei vagyunk, bizonyos fokig – a fenti értelemben véve – virtuális valóság.

Fiziológia

Tulajdonképpen rövidre zárhatnánk a dolgot az előző pont-ra való hivatkozással: mivel az élő szervezetek is alá vannak vetve a kvantummechanika törvényeinek, az elemi részecskékre jellemző bizonytalanság és több-kevesebb virtualitás az élővilágban is érvényes. Ennél azonban valamivel mélyebbre szeretnénk ásni, s kicsit szemügyre venni érzékszerveink és a bennünket körülvevő külvilág kapcsolatát.

A reflektálatlan tudat számára magától értődő, hogy a külvilág, mint olyan objektív, s a dolgok olyanok, ahogyan érzékeljük őket. Ez a naiv realizmus azonban aligha tartható fenn. Egy kissé szimplifikálva a dolgot már csak azért sem, mert érzékszerveink nem arra teremtettek, hogy a külvilágról minél objektívebb képet közvetítsenek számunkra, hanem azért, hogy segítsenek bennünket a létben való helytállásban. Egy egyszerű kísérlet bárkit meggyőzhet erről. Az utcán járva próbáljuk megbecsülni egy közeli templom távolságát és magasságát (ne a saját templomunkét, mert annak méreteit illik kívülről tudni...). Ha becsléseinket valamilyen módon ellenőrizni tudjuk, csaknem biztosan az derül ki, hogy a távolságot pontosabban becsültük meg, mint a magasságot. S ez nyilván nem véletlen, hanem annak a következménye, hogy története folyamán az embernek sokkal nagyobb szüksége volt a síkban, mint a térben való tájékozódásra.

A külvilággal kizárólag érzékszerveinken keresztül van kapcsolatunk. Bizonyos fizikai események érzékszerveink receptoraira ingerként hatnak, amelyek azután komplikált

folyamatokon átesve, az idegpályákon keresztül az agy megfelelő területére jutnak el. E folyamatban azonban a receptorok nemcsak egyszerű jelfogóként, hanem transzformátorként is működnek, amennyiben a külső ingereket, pl. rezgéseket elektrokémiai úton az idegpálya mint kommunikációs csatorna számára megfelelő módon kódolják. Ez a kódolt üzenet jut el azután az agy megfelelő, érzékszerv-specifikus területére. Itt egy dekodolás után lesz végül is az inger érzetté.

Másrészt a receptorok nemcsak transzformálnak, hanem jelfogó képességük korlátos volta miatt szelektálnak is. Egyszerűbben szólva: érzékszerveinkkel csak egy töredékét „vesszük” annak, ami fizikailag körülöttünk történik. Vegyük a két legegyszerűbb példát, a látást és a hallást.

Az elektromágneses hullámok skálájából, amely a 0 rezgésszámtól (egyenáram) a másodpercenkénti 1 kvadrillió rezgésig (kozmos sugárzás) terjed, mi csak a másodpercenkénti 400–800 billió rezgés keskeny sávját érzékeljük, mint színes fényt. A méhek ellenben a számunkra láthatatlan ultraibolya tartományt is érzékelik. Hasonlóképpen a hangok közül fülünk csak a 16 és 20000 Hz közötti rezgéseket hallja. A rövidhullámú ultrahang-hullámokat már nem érzékeljük, míg pl. a kutyák a 38000 Hz-es frekvenciát is hangként érzékelik. [6], [7]

Érzékszerveink korlátozott voltával kapcsolatban csak a legkézenfekvőbb példákat említettük. Lehetne tovább folytatni pl. azzal, hogy legfontosabb érzékszervünk, a szemünk, amely pszichológiai kísérletek szerint a külvilágból érkező információ csaknem 90%-át szolgáltatja, mennyire könnyen becsapható, pedig ezen a „csaláson” alapul a film, és a televízió is. Nem szóltunk kóros, vagy drogos tudatállapotokról, amelyek súlyos érzékszálódásokat okozhatnak. S főként figyelmen kívül hagytuk az emberi szubjektumot, amely a külvilágból érzékszerveink által küldött, s mint láttuk, eleve töredékes, sőt néha téves információkat a maga sajátos, egyéni módján értelmezi. A lényeg az, hogy a fiziológia tanulsága is óvatosságra, sőt alázatra int. Úgy tűnik, hogy az, amit valóságnak nevezünk, inkább közmegegyezés eredménye, mint az, amit a szó jelentése sugall. Más szóval megint csak oda jutunk, hogy mi felnőttek is, számítógép nélkül is többé-kevésbé mindnyájan virtuális valóságban élünk.

A VIRTUÁLIS VALÓSÁG ÉS A (HITTANOS) GYERMEKEK

Szeretném azonnal tisztázni: nem azért tettem zárójelre, mintha lebecsülném a hitoktatás jelentőségét – távol legyen! –, hanem két egyéb okból. Az egyik az, hogy speciális munkakörömnél fogva viszonylag kevesebb tapasztalatom van a hitoktatásban, mint a kollégák döntő többségének. Másrészt – s ez a fontosabb – mégiscsak meglévő tapasztalataim alapján arra az egyértelmű következtetésre jutottam, hogy hittanos gyermekeink témánk szempontjából egyálta-

lán „nem lógnak ki a sorból”: ugyanazok a pozitív és negatív hatások érik őket a virtuális valóság révén, mint általában a mai magyar gyerekeket. Nagyon fontos, hogy ismerjük ezeket a hatásokat, lévén gyermekeink a mi legnagyobb kincsünk és tőkénk. Hiszen a gyerekek a család és a társadalom, speciálisan a hittanos gyerekek pedig egyházunk jövőjét is jelentik. S éppen e felelősség tudatában, ahogy azt az elején mondtam, a Rousseau-példa ellenére sem akarom elhallgatni a negatívumokat. Sőt, jöjjön először a „rossz hír”, kezdjük ezekkel.

Negatív tendenciák

Ha most gyors körkérdést csinálnánk a kérdéssel kapcsolatban, a válaszok valószínűleg két pont körül kristályosodnának ki.

Az egyik: az illúzió, az a tény, hogy a virtuális valóság, közelebből a számítógépes játékok csökkentik a gyerekek valóságérzetét. A legfrappánsabban Ribár János mutatott rá erre, amikor leírta egyik hittanos gyerekének kérdését: akit nem lőnek le, az tulajdonképpen hogy hal meg? Valóban elgondolkoztató a dolog: a gyerek, akinek még nincs tapasztalata a halálról, először a számítógépnél találkozik vele ebben a csalóka formában. S a játék azt sugallja neki, hogy azért „halt meg”, mert nem volt elég ügyes és gyors, de mindig van következő játék, ahol majd javíthat. Sőt mi több: minden valamirevaló számítógépes guru tudja, hogy a legtöbb játékban még ez az ideiglenes halál is kicselezhető az ún. „örökélet poke”-ok segítségével. Arról van szó, hogy a játékprogramok általában egyetlen bájtton tárolják a játékos „életeinek” számát. Ha ezt az ember a programban megtalálja és felülírja, attól kezdve a játékos „halhatatlan” lesz. S mondanom sem kell, hogy az ilyen machinációkban a gyermekek sokkal ügyesebbek, mint a felnőttek...

A másik negatív tendencia még egyértelműbb: az agresszióval való ösztönzés. Sajnos, vitathatatlan tény: a számítógépes játékok döntő többsége amolyan „lövöldözős” játék: a játékos csak akkor ér el sikert, ha megsemmisíti összes ellenfelét. Mint teológusok tudunk az eredendő bűnről, tudjuk, hogy már a kisgyermek sem csupa ártatlanság, hanem kezdettől fogva megvan benne az agresszivitás is. De elméleti fejtegetések helyett hadd iktassam be ezen a ponton a dolgozatba ismét egy emlékezetet. Az eset csaknem két évtizede történt. Már akkor is voltak játékprogramok és sajnos már akkor is főleg az agresszív fajtából. Egy számítógépes kollégám egyszer behozta a kisfiát a munkahelyre, s elindított neki a gépen egy ilyen játékot. A program grafikája mai fogalmak szerint ugyancsak szegényes volt, másrészt viszont sokkal többet „tudott” egy átlag játéknál: nagyon primitíven ugyan, de magyarul lehetett kommunikálni vele. A program értelmezni tudott cselekvést jelentő igéket, mint pl. megy, röpi, fekszik, de persze olyanokat is, hogy üt, vág, lő stb., a szereplők a megszokott mesefigurák voltak. Nos, a kb. 10 éves, szépreményű csemete rövid gyakorlás után a következő két, a program által megértett és

vége is hajtott utasítást produkálta: „Én megrúg vak koldus” – „Én leköp rőzsehordó anyóka”. No comment...

S még egy harmadik, ugyancsak gyakori negatív jelenség. Erről is beszámol több pozitív példa mellett – amelyről még szó lesz – kimerítő internetes tanulmányában Kimberley Osberg amerikai pedagógusnő. [8] Néhány kollégájával együtt egy többhetes gyerektábort vezetett (a gyerekek 8–18 évesek voltak), s az ott szerzett tapasztalatokat összegzi cikkében. Mivel bőven volt idő, a gyakorlat nagyon alapos menetrend alapján folyt. Az elején a gyerekek saját maguk definiálhatták képzelte világukat, kezdve azzal, hogy maguk rajzolták meg a szereplőket (a rajzokat azután szkennelre vitték gépre). Ebben az első fázisban különösen kitűnt egy nagyobbacska gyerek, aki olyan szép csatahajókat rajzolt, hogy a szerző szerint annak idején a spanyol Armada sem lehetett szebb. A többi gyerek is csodálta a rajzokat, s ez „alkotójukat” látható büszkeséggel töltötte el. A tábor végén aztán a gyerekeknek megadott szempontok alapján saját szavaikkal, írásban kellett összefoglalniuk élményeiket, tapasztalataikat. A „csatahajós” gyerek a nevelők nagy meglepetésére üres lapot adott be. A tanárnő hosszas faggatózására kiderült, hogy a gyerekek nem ellenkeznek, hanem egyszerűen képtelen önállóan szavakba önteni gondolatait. Osberg szerint lehet, hogy a gyerek az iskolában is gyenge fogalmazásból, mégis kirívó volt a kontraszt a manuális és verbális készségek között. De úgy érzem, nem kell Amerikába mennünk ahhoz, hogy hasonló esetekkel találkozzunk. Néhány hónapja egy hittandolgozat javítása közben bennem is megfogalmazódott a gondolat: egyes gyerekekre a számítógépes játékok úgy hatnak, mintha „fogalmazásgátlót” szednének...

Ilyen és hasonló tapasztalatok alapján az ember hajlamos nekikeseredni és sötéten látni a dolgokat. Ilyenkor viaszgatalásul szolgálhat neves pszichológusaink, pl. Ranschburg Jenő vagy Vekerdi Tamás véleménye, akik szintén foglalkoznak e kérdéssel. Mindketten emlékeztetnek arra, hogy az előző generációk gyermekei nem ismerték a számítógépet, de még a mai gyermekek sem onnan kapják első mentális benyomásaikat, hanem a mesékből. S ha egy kicsit belegondolunk, éppen azok a mesék, amelyek internacionálisak, ismertek az egész világon, vagy legalábbis az európai kultúrkörben – tele vannak erőszakkal. Nem kell messzire mennünk: a „Piroska és a farkas” felér egy kisebb horrorral! Generációk nőttek fel ezen a mesén, s a nagy többség – hál’ Istennek – mégsem lett bűnöző... Persze lehet erre azt mondani, hogy ez meglehetősen sovány vigasz. Éppen ezért most folytassuk azokkal a pozitívumokkal, amelyeket a virtuális valóság gyermekeinknek adhat.

Pozitív tendenciák

Hadd kezdjem ezt a részt néhány olyan példával, amelyek annyira kézenfekvőek, hogy meg is szoktunk feledkezni róluk.

A számítógépes játékok fejlesztik a gyerekek kézügyességét. Nem egy olyan fiatalembert ismerek, akik nagyon korán és gyorsan szereztek jogosítványt, és ezt ezeknek a játékoknak tulajdonítják, mivel kifejlesztették a reflexeiket. Speciálisan valamennyien játszottak autóverseny-programokkal is. A borúlátók említett érve szerint ezeknek a fiatalembereknek a volán mellett permanens életveszélyt kellene jelenteniük saját magukra és a többi közlekedőre. A tapasztalat azt mutatja, hogy ez egyáltalán nem így van!

A számítógépes játékok fejlesztik nemcsak a manuális, hanem a mentális készségeket is. Hiszen ezekben a játékokban általában azonnali, vagy nagyon gyors döntéseket kell hozni, ehhez pedig áttekintőképességre van szükség. S ezen túlmenően nemcsak lövöldözős, hanem gondolkodtató játékok is vannak szép számmal, amelyekkel a legtöbb gyerek szintén szívesen játszik.

S még az agresszió-éremnek is van pozitív oldala! Nem egy gyereket ismerek, aki így reagálja le a családban vagy az iskolában összegyűlt feszültséget, utána megnyugszik, s eszébe se jut, hogy a gépen kiélt agresszióját a valóságban is kipróbálja.

De a virtuális valóság legnagyobb lehetőségeit gyermekeinkkel kapcsolatban az oktatásban látom. Mindjárt hozzátesszem: nem az angol nyelvterületen, Amerikában, Angliában és Ausztráliában propagált, sőt néhol már bevezetett „virtuális iskolákra” gondolok. Ehhez nálunk nincs meg sem a szükséges technikai, sem a szociális háttér. De gondoljunk az 1. részben említett alkalmazási területekre: fizika, kémia, biológia stb. A hagyományos tankönyvekhez képest óriási előnyt jelentene a 3 dimenziós megjelenítés, főként akkor, ha a program interaktív, azaz a tanuló bizonyos fokig maga irányíthatja a dolgokat. Nem kell félnünk a technikai fejlődéstől, sőt! Az egyház története folyamán Isten többször is éppen ezt használta fel, hogy előrevigye népének ügyét. Közismert a reformáció és a könyvnyomtatás kapcsolata. De talán az sem volt merő véletlen, hogy éppen az Újszövetség kialakulásának idején találták fel a kódexet... Gyermekekoromban vasárnaponként egy buzgó gyülekezeti tag oktatott minket a bibliai történetekre. A „szemléltetési technika” klasszikusan kétdimenziós volt. Egy flannellel borított táblához nyomták oda a papírból kivágott alakokat, amelyek gyakran nem jól tapadtak, s az óra folyamán többször is leestek, persze a mi nagy derűtségünkre. Azután jött a TV, a rajzfilm, az animáció korszaka, közöttük bibliai tárgyú filmekkel is. Tudok róla, hogy több kolléga eredményesen használja a

videót hitoktatási célokra. Hát akkor a PC a maga virtuális valóságával – miért ne? Gondoljunk az első részben mondottakra: a lehetőségeknek csak fantáziánk korlátai szabnak határt.

BEFEJEZÉS HELYETT

Dolgozatom végére érve valamiféle hiányérzet maradt bennem. Lényegében arról van szó, hogy mit is jelent a virtuális valóság, egyáltalán a valóság fogalma hitünk szempontjából. Hiszen mi mégsem informatikusok, kvantumfizikusok, fiziológusok, nem is gyermekpszichológusok, hanem lelkészek, teológusok vagyunk. Azt tudtam, hogy a Biblia viszonylag keveset használja a „valóság” kifejezést. De amikor – stílszerűen – számítógépes CD-men utánanéztem, megakadt a szemem egy igén Kol 2-ből. Abból a fejezetből, ahonnan útmutatónk 2001. évi igéje is való: *Benne van a bölcsesség és ismeret minden kincse elrejtve* (3.) A fejezet második felében ezt olvassuk: *Senki tehát el ne ítéljen titeket ételért és italért, ünnep, újhold, vagy szombat miatt. Hiszen ezek csak árnyékai az eljövendő Krisztusnak, aki a valóság.* (16–17.) Igen – az eljövendő Krisztus az igazi valóság. A Szentírás nem beszél sokat valóságról, de annál többet életről és örök életről. S ehhez a valósághoz képest a mi megszokott hétköznapi életünk minden bizonnyal csak virtuális valóság.

Dolgozatom első részében szoltam legfőbb érzéseink, látásunk, hallásunk, sőt az érzékeléseinket feldolgozó tudatunk korlátairól. Ezeket a korlátokat helyezi Pál az örök élet, az egyetlen igazi valóság összefüggésébe, amikor ezt írja a korinthusiaknak: „Amit szem nem látott, fül nem hallott, és ember szíve meg sem sejtett – azt készítette el az Isten az őt szeretőknek” (1Kor 2,9)

FELHASZNÁLT IRODALOM

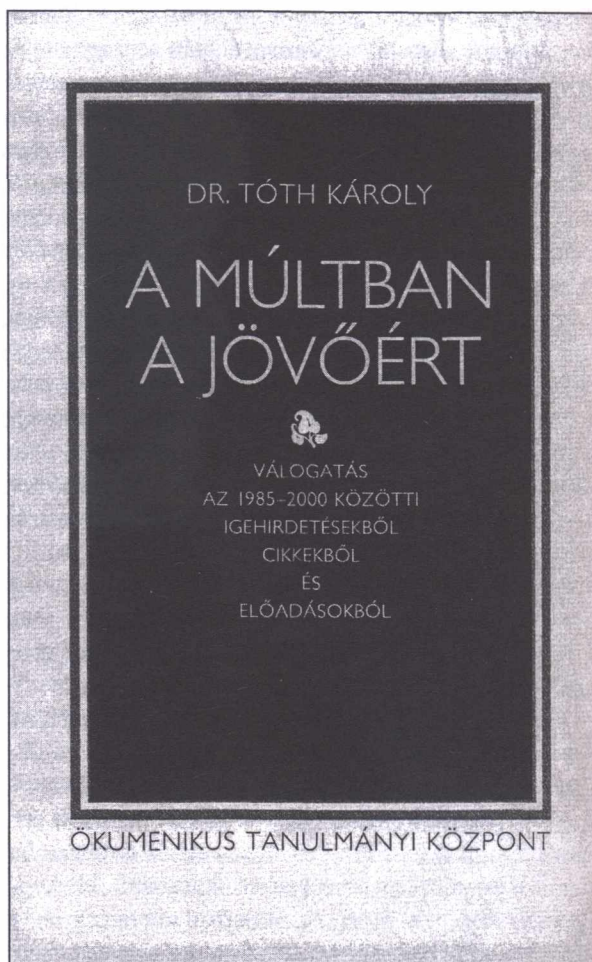
- [1] Szerb Antal: A varázsló eltöri pálcáját
- [2] Keith Mitchell: Virtual Reality
- [3] Floppy's VRML tutorial
- [4] Werner Heisenberg: A rész és az egész
- [5] Stephen W. Hawking: Az idő rövid története
- [6] Helmut Fischer: Glaubensaussage und Sprachstruktur
- [7] Kybernetik – Brücke zwischen den Wissenschaften. Hrgg. von Helmar Frank
- [8] Virtual Reality and Education: A Look at Both Sides of the Sword.
Prepared by: Kimberley M. Osberg

A múltban a jövőért*

Válogatás dr. Tóth Károly 1985–2000 közötti igehirdetéseiből és cikkeiből

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ kiadásában nemrég jelent meg dr. Tóth Károly ny. református püspök igehirdetéseinek, tanulmányainak és előadásainak gyűjteménye 70. születésnapja alkalmából, Csoma Áron református lelkész, zsinati szóvivő és dr. Hafenschér Károly szerkesztésében. A kötet jó áttekintést ad a Dunamelléki Egyházkerület 1977–90. közötti püspökének, a Keresztyén Békekonferencia volt főtítkárának majd elnökének, a Református Világszövetség volt elnökének, jelenleg a 10 éve általa alapított Ökumenikus Tanulmányi Központ elnökének sokoldalú, igencsak szerteágazó tevékenységéről, arról is, ami a nagy nyilvánosság számára kevésbé ismert. A könyv öt nagyobb fejezetből áll. Csoma Áron előszava után az elsőben hat köszöntés olvasható. Ebben különböző területeken ismertetik és méltatják a püspök tevékenységét. Hafenschér Károly ökumenikus tevékenységét és sokoldalúságát emeli ki, pl.: „Deák téri templomunkban ökumenikus istentisztelet, külföldi vendégekkel. ... A köszöntők változnak, a tolmács marad: németül, angolul, franciául szólnak a vendégek, Tóth Károly magyarra fordít.” (17. old.) Ritoók Zsigmond professzor a Kálvin téri gyülekezet lelkipásztorát mutatja be: a templom renoválásától az 1982-es (!) Ravasz László-émlékünnepségen át a veseátültetéshez való donor kereséséig. Szabó Gábor kecskeméti esperes az egyházkerület püspökéről többek között elmondja, hogy minden gyülekezetépítő ügyet felvállal. „Ezek általában a politikai hatalommal szemben precedenst teremtő lépések, és mint ilyenek, nem könnyűek.” Hecker Frigyes ny. metodista szuperintendens személyes élményekről szól, Brückner Ákos Előd, a kelenföldi Szent Imre Egyházközség plébánosa, a Tanulmányi Központ alelnöke pedig a közledeésről és a Központ szerepéről. Egy egyházi vezető tiszteletére kiadott könyvtől szokatlan módon az elismerés mellett egy-egy kritikai hang is megszólal, de az is tisztelettel. Különösen is érdemes Szesztay Mária köszöntését elolvasni, aki majd negyven éven át volt munkatársa. „...Püspök úr mellett ... alkalmam volt megismerni nemcsak a tehetségét, az egyház iránti elkötelezettségét és iszonyú munkabírását, de a hibáit is, mert szinte természetes, hogy ha valamiért mást nem lehetett, akkor engem szidott.” (45. old.)

Az „Isten a mi házunk építője” Zsid 3,4-re utalva bel- és külföldön elmondott igehirdetéseiből válogat. A II. fejezet címét adó textusról az újjáépített és kibővített Ráday Kollégium felavatásakor prédikált 1987-ben. „A fizikai épüléssel

mindig együtt kell járjon a lelki meggazdagodás, szívünknek, lelkünknek, érzelmeinknek a töltekezése.” (70. old.)

„Isten egységre hívó akarátának jelei” címmel a III. fejezetben ökumenikus köszöntéseket és tanulmányokat olvashatunk. Ezek közül az evangélikus-római katolikus Közös Nyilatkozatról és a Dominus Iesus-nyilatkozatról írt tanulmány érdemel különös figyelmet. Az előbbi méltatásához hozzátartozik, hogy „az eddig látványosan alig észlelhető ökumenikus folyamatokra az ünnepi események nyomán felfigyelt a világ közvéleménye” (173. old.) Az utóbbi „...viharos fogadtatása jól mutatja, hogy egyetlen keresztyén egyház sem, még a legnagyobb keresztyén felekezet sem élhet elszigetelten, mert a keresztyén egység tartozás az ökumenizmus megvalósulása az egyház Urának akarata.” (181. old.)

Az „Egyház és társadalom” című IV. fejezetből a 4. pont-ra hívnám fel a figyelmet: „A nyílt beszédért”. A HEKS (a svájci protestáns egyházak segélyszervezete) 40. évforduló-

* Dr. Tóth Károly: *A múltban a jövőért. Válogatás az 1985–2000 közötti igehirdetéseiből, cikkeiből és előadásokból.* Ökumenikus Tanulmányi Központ. Budapest. 2001.

ján tartott ünnepségen (1986) a konszolidált, jó körülmények között élő vendéglátók pl. megtudhatták: „Illúzióknak bizonyult az, hogy a nép ideológiai egysége megvalósítható”. „Ma már többé nem beszélnek ... a vallás elhalásáról, eltűnéséről, hanem csak »a vallás társadalmi szerepének megváltozásáról«. Minden körülmények között igaz, hogy „...az egyház szociális tevékenysége sohasem helyettesítheti az evangélium hirdetését” (264–265. old.). „A létező szocializmusban élt egyházak teológiai kísérletei” (1991) természetesen részletesen foglalkozik a „szolgáló egyház teológiájával” is: „Nem kiszolgáló egyházra (servil), hanem szolgáló (servant) egyházra van szükség a bibliai tanítás egyértelmű követelményei szerint.” (296. old.)

Végül „A teológia mérlegén” című V. fejezet, amely egyes folytatása az előzőnek, az egykori szovjet blokkban lezajlott változásokkal, a jövő útjával foglalkozik: „Együtt kell megtanulnunk az ökumenizmust, és pedig úgy, hogy sose felejtjük el: számunkra, keresztyének számára Európa egyszerre túl kicsi és túl nagy. Túl kicsi, mert a keresztyének háza az *oikumene*, az egész lakott föld és nem csak az »Európa Ház«. És azért túl nagy..., mert a keresztyén hit valóságát a helyi hit-közösségekben, a gyülekezetben tudjuk megélni, hiszen a hit a bürokratikus szervezetekkel nem sokat tud kezdeni.” (346. old.)

Tóth Károly püspök munkatársaként e rövid ismertetés végén erőt és áldást kívánok további szolgálatához.

BUDAY BARNABÁS

Egyházunk 2002. évi legnagyobb közösségi megmozdulásáról

IV. „Szélrózsa” Evangélikus Ifjúsági Találkozó, Kismaros – 2002. július 24–28.

GONDOLATI ELINDULÁS

Szélrózsa. Furcsa szó. Leginkább összetartozásunkat jelképezi: hiszen a szélrózsa minden irányból gyülekezünk, Magyarországról és a határon túlról egyaránt.

Óriási kihívás és feladat, hihetetlen nagy lehetőség, ami előttünk áll. Egészen kézzelfoghatóan kell majd demonstrálnunk, milyen megoldásokat tudunk felmutatni a körülöttünk levő világ kérdéseire. A Találkozó minden pillanata erről szólhat: egy mai magyar fiatal hogyan tud hitelesen, társaival a versenyt felvéve, és azt a győzelem esélyével vállalva megszólalni és élni. A találkozó öt napja alatt sürítve kell megmutatnunk, ha van megoldásunk.

Erős a reménységünk, hogy a megoldás, amit sokan és sokszor megélünk megfelelő köntösbe burkolva vonzóvá tehető, és lényege szerint betölti hivatását: minél több embernek nyújt gyakorlati segítséget.

A szervezőknek feladata, hogy a tartalmat és a formát helyesen válasszák meg. Biztosítva a választás lehetőségét, megláttatva a sokszínűségben a „közös”-séget. (A közösség megélése azonban az őszinte és nyitott résztvevők hozzáállásától is függ.)

A Találkozó célkitűzése hármas: alapvető célunk megmutatni, megéreztetni, és ha kell kimondani, beszélni róla: a Jézus Krisztusban a Földön megjelent Istent imádni nagyszerű dolog és életünk értelme, amely minden pillanatunkat és döntéseinket meghatározza.

Szeretnénk az egyház csodáját megélni: együtt építjük Krisztus testét, közöttünk tapasztalható meg ő, közössé-

gekben látható. Szeretnénk megmutatni a részvevő fiataloknak, hogy hol és hogyan tudnak az egyházba integrálódni. Megéreztetni, hogy nélkülük csak ideig-óráig működik a közösség, de csak velük lesz egész. Az Egyház nem feltétlenül csupán az 50 éven felüliek találkozóhelye, hanem mindannyiunké, egy színes, mozgékony, tágas és friss közösség, ahol alapvetően feltételezzük egymásról a jót, ki-ki látva a másik eszközeit és megoldásait.

Mindezeket *egy fesztivál jellegű találkozó* formájában szeretnénk továbbra is megszervezni, ahol elsősorban az evangélikus ifjúság részére biztosítunk értelmes és érdekes programot.

A 2002-es Találkozó szeretné kibővíteni résztvevőinek körét és az evangélikus középiskolák tanulóifjúságát erősen hívni és megszólítani. Ugyanakkor a fiatal felnőttek, fiatal házások jelenlétére is számítunk – részvételünkkel önkéntelenül alátámasztva a kontinuitás lehetőségét. Ezért lenne nagyon jó, ha az ifjúsági találkozón minél több idősebb vendéget is köszönhetnénk – semmiképpen nem célunk generációkérdésnek beállítani a frissességet, mint tulajdonságot vagy az őszinte nyitottságot az új dolgok, megfogalmazások iránt.

A Találkozó szervezői szeretnék megjeleníteni a legjobb értelemben vett modern egyházat: ahol közös célokért küzdünk együtt, többféle módon.

A IV. „Szélrózsa” Országos Evangélikus Ifjúsági Találkozó mottója: *HÍVÁSOD VAN!*

Ez nem bibliai idézet, de tulajdonképpen lehetne az is. Mindannyiunknak el-, illetve meghívása van Istentől, ame-

lyik hívásra válaszolnunk kell. Ez azt jelenti, hogy kötelességünk megválaszolni ezt a hívást, amikor kapcsolatba kerülünk egymással. Isten szólít bennünket, és nagyon jó tudni, hogy ő érdeklődik utánunk. A mi felelőségünk észrevenni a válaszadás szükségességét.

Éppen ezért a tervezett öt nap alatt szeretnénk beszélni feladatainkról, amelyek megoldására hívnak bennünket. Témáink: a természet, társadalom, hit és vallás hármasa-

ban indítanak elgondolkozásra és igyekeznek válaszokat megfogalmazni. (A Szélrózsa találkozó tematikájára későbbi alkalommal térünk vissza.)

A mottó lehetne akár egy mobiltelefon szlogenje is. Megpróbálja szimbolizálni, hogy minden helyen és szituációban – a szekuláris világ kihívásai között is – megtapasztalható Isten számunkra adott ajándéka, ahol emberek között szeretet formálódik.

IV. „Szélrózsa” Evangélikus Ifjúsági Találkozó

Kismaros – 2002. július 24–28.

GYAKORLATI TUDNIVALÓK

A Találkozó ideje: 2002. július 24–28.

A „Szélrózsa” Találkozók hagyományosan minden páros év júliusának utolsó hetében kerülnek megrendezésre. Idén a Találkozó idejét meghosszabbítottuk egy nappal és a vasárnapot is szeretnénk még együtt tölteni. Ez a jelenlevő lelkészek részére jelent nehézséget, ugyanakkor nagyon sok fiatal felnőtt részére biztosítja a szabadnap igénybevételének lehetőségét. Hogy a lelkészeket is tehermentesítsük valamilyen formában, szeretnénk a helyettesítés lehetőségét felkínálni: *Kérjük azokat a nyugdíjas lelkésztestvéreket, akik vállalnak helyettesítő szolgálatot 2002. július 28. vasárnapra, jelezzék ezt az Ifjúsági Osztályon, hogy központilag is tudjunk egyeztetni.* Terveink között szerepel jó néhány teológushallgató felkérése egy „Szélrózsa” szolgálati helyettesítés megtartására. A vasárnapi közös záróistentiszteletet közvetíti a televízió Kismarosról.

Kérjük azokat a lelkésztestvéreket, akik igényelnek központilag szervezett helyettesítést a július 28-i vasárnapra, jelezzék ezt az Ifjúsági Osztályon!

A Találkozó helye: Kismaros

Megfogadva a debreceni Találkozó tanulságát, idén igyekeztünk olyan helyet keresni, amit az ország „mindkét végétől” könnyebb megközelíteni. Kismaros Budapestről 1 órányira fekszik, a Börzsöny lábainál, gyönyörű környezetben.

Költségek: A részvételi díj: 4.500 Ft.

A találkozón végig résztvevők részére ez az ár tartalmazza a Találkozó pólóját is. A Találkozón megállapítunk napi díjat is.

A szervezők alapvető gondolata, hogy a Találkozón mindenki fizet részvételi díjat – beleértve ebbe azokat is, akik az előkészítésben és a lebonyolításban is résztvesznek.

Az Ifjúsági Bizottság költségvetésében külön tételnek van ütemezve a szociális kérelmek teljesítése. *Kérjük a Lelkésztestvéreket, ha tudnak olyan fiatalról, akit a részvételi díj befizetése akadályoz a megjelenésben, jelezzék ezt felénk!*

További információ: Országos Iroda, Ifjúsági és Gyermekek Osztálya, Buday Barnabás: (1-)429-2037, illetve (20-)324-9458

Címeik: 1085 Budapest, Üllői út 24., illetve ifjusag@lutheran.hu

BÖJT 1. VASÁRNAPJA

• Jób 1,8–22

Az érdeklődés felkeltése: Ki beszél itt jó Istenről?

Egy háromgyermekes családapa elveszítette hitét. Pedig erősen megalapozott volt. Szülei és testvérei is élő hitben járók. Ő maga a Bokor bázisközösség tagjaként még börtönt is viselt katonai szolgálat megtagadásáért. Közösségeket szervezett és vezetett. Egyszer azonban elveszítette hitét. Mert a felesége az egyik közösség férfitagjával elment. Elvitte, s elnevelte tőle három gyermekét is. Azóta a gyerekei sem akarnak szóba állni vele. Az édesapa ezért kiábrándult a jó Istenből.

Állíthatnánk ellenpéldaként Jóbót, aki sorozatos csapások ellenére sem tagadta meg hitét. Rosszul tennénk, ha a két történetet egymással szembeállítanánk. Csak azt kérdezem: Ki beszél itt jó Istenről?

Egzegézis

Az igaz Isten

Milyen jó, hogy az Ószövetség gyöngyszemei közül élénk kerülhet most Jób története! Még jobb volna, ha végigolvashatnánk az istentiszteleten. Talán magyarázni sem kellene. Közben olykor-olykor megszólalhatna valami zene...

Ez azonban nem biztosan találna jó fogadtatásra. Annyit azonban őrizzünk meg ebből az álomból, hogy mi magunk olvassuk végig Jób könyvét a készülék alatt! Mert még a kerettörténet sem érthető a vitabeszédek ismerete nélkül. Nem két önálló mű ez, hanem a stíluskülönbség ellenére szorosan összetartozik a kettő.

A kerettörténet meseszerű. A szófordulatok is jelzik ezt. Azonban komoly teológiai tartalmat hordoz. Elsősorban a sátán-Isten viszonyt kell látnunk: A sátán itt nem személynév, hanem egy az istenfiak közül, a vádló. (A csoportlélektan is ismeri azt az igazságot, hogy minden közösségben szerepel egy ún. ómega pozícióban lévő alak, az örök ellenkező, a mindig gáncsokodó, aki mégis a cso-

porhoz tartozik – hát ez az istenfiak között a sátán.) Van hatalma, de mindenestől az Úrnak alávetve. (Muntag)

Mivel vádaskodik a sátán? Azzal, hogy Jób érdekből féli az Urat, azzal, hogy Jób istenfélelme nem igaz.

A vád azonban nem csupán Jóbót éri. A vád az Urat éri alapjában. Egyrészt azért, mert ő tenné érdekeltté Jóbót az istenfélelemben, másrészt azért, mert az Úr megállapítása – „nincs hozzá fogható a földön, feddhetetlen és becsületes ember” – válnék hazuggá, és nemcsak Jób, hanem maga az Úr sem lenne igaz.

Itt is megmutatkozik az Úr mindenk feletti hatalma, hiszen maga a vád az Urat szolgálja. Éppen úgy, ahogyan Jézus perében is az ellene hozott vád és ítélet Isten akaratát szolgálja, Isten tervét váltja valóra. A sátán vádja is az Urat szolgálja, hiszen a bölcsességirodalom a viszonzás-teológia zsákutójába futott bele. Ami az esetek többségében igaz, az ugyanis, hogy Isten gondviselő és megtartó, hogy övéiről gondoskodik, a benne bízókat megsegíti, az egyes esetekben nem áll. Nem kell tehát kijödnünk az 1. zsoltárt és társait, mert az a maga helyén igaz. Csak hozzá kell tennünk: Isten gondviselő jósága nem kötelezettség, nem törvényszerű, nem viszonzás. A sátán vádja pont azt a tévedést leplezi le, hogy a jósors a hűség, a balsors a hűtlenség következménye.

Istennek nem a nagyon is szubjektív megítélésű jóság a jellemző tulajdonsága, hanem az igazság. Az Úr igaz, és éppen Isten igazsága teszi igazzá Jóbót is.

A mindenható Isten

A csapások szédületes tempóban érik Jóbót. Nincs idő egyiket vagy másikat feldolgozni. Már az olvasónak is sokkoló hatású. Az utolsónál derül ki a csapások valódi súlya. Nemcsak azért, mert saját gyermekeit veszíti el, hanem azért, mert az elsőszülött testvér házában történik mindez, azaz pont azután, hogy Jób vétékáldozatot mutatott be gyermekeiért (4–5. vers). Nincs tehát ok sem erre a mérhetetlen pusztításra, hiszen ha vétkeztek is, Jób áldozatot mutatott be értük. Az érthetetlen csapás után Jób először egy, a bölcsességirodalom által is ismert gondolatot idéz, majd ki mondja az általunk is sokszor mondott mondatot: *Az Úr adta, az Úr vette el, áldott legyen az Úr neve!*

Ez a mondat erősen kötődik a későbbi vitabeszédekhez. Enélkül szélsőséges esetben arra gondolnánk, Jób szinte megkönnyebbül e csapások következtében. De nem is bele-törődés ez. Az a gondolat szólal meg ebben a mondatban, hogy Isten mindenható, azaz a csapások is egyedül Istentől jöhetnek. Jóbbal együtt ugyan ki gondolna arra, hogy a mennyei udvartartásban ilyen szörnyű fogadást kötöttek? Itt is kihallható, hogy a sátánnak nincs önálló hatalma. Jób nem a sátánra hivatkozik, amikor összefoglalja az esemé-nyeket, hanem az Úrra. Az „áldott legyen az Úr neve” véle-ményem szerint nem más ezen a helyen, mint az, hogy Jób az Urat továbbra is az egyetlen Istennek tartja, megőrzi te-hát a hitvallást, amely az Úr nevének kimondásakor szinte kötelező. Jób számára tehát Isten nem elrejtett, hanem elrej-tőző Isten, nem az események rejtik el őt, hanem ő rejtőzik az események mögé. Ez pedig azt jelenti, hogy elő is tud lépni, nyilvánvalóvá tudja magát tenni. (Westermann)

A vasárnap jellege és igéi

Invocavit (vagy Invocabit) vasárnapja. Ágendánk témája: A sátán legyőzője. Csak nehogy azt gondoljuk, hogy Jób az. Az evangéliumi és epistolai igék – amelyek lekióbeli felolvasása egyaránt kívánatos – egyöntetűen szólnak ar-ról, hogy Jézus Krisztus a sátán legyőzője. A keresztyén egyház csak Krisztus kegyelméből állhat meg a kísértések közepette. A „még ebben a helyzetben sem vétkezett Jób” zárómondat valójában nem zárás, hanem a következő fe-jezet bevezetése, és ugyanakkor a 2,10c-vel együtt a vita-beszédek előkészítése.

Ezen a vasárnapon az egyház szenvedéseiről is megemlé-kezünk. „Krisztus szenvedéseiben való részességével mu-tatja meg az Úr hatalmát, amely mindenkor, ma is képes-sé teszi övéit, hogy az ő erejében harcoljanak, és a világ szemében haldokolva és megsemmisülve is győzzenek, mint Krisztusban »mindennel bírók«.” – írja Jánossy La-jos. Jób könyve kapcsán feltétlenül jó arra is gondolnunk, hogy ez a Jézus erejében folyó harc nemcsak az önként vállalt szenvedésekre vonatkozik, hanem ugyanígy érvé-nyes a kényszerűen hordozott böjtre is.

Az igaz Istenre mutatni

A történet – Jób története – nem egyedi. Ki ne tudna négy-öt hasonlót elmondani?! Ezekre az esetekre gondoljunk akkor, amikor az igehirdetésre készülünk! Ne csak azt képzeljük el, hogy ott ülnek a szószék alatt, hanem azt, hogy szemünkbe néznek. Minden felületes beszéd, meggondolatlan kegyes frázis éles tőrként szúródik szívükbe. Volt egy ifjú, akinek ilyen meggondolatlan beszédek miatt a „helyettük szenvedett” Jézusra mutató szava évekre elveszítette hitelét. Inkább az a gondolat ragad meg – ha a testvérek bátorítása a cél –, hogy a mélységben, a mélységeket járva találkozhat Is-

tennel. (Tillich) De ezt is csak az mondja, aki a mélységeket járva találkozott Istennel! A prédikáció nem elmélkedés, hanem tanúságtétel.

De nem arról, hogy nekem milyen élményem volt. Nem arról, hogy Jób hogyan tudott megállni, s ezért milyen szent ember ő. A bizonyágtétel Krisztusról szól. A megfe-szítetről. Az az Isten, aki ilyen értelmetlenül kiszolgáltatta Jóbót a sátán kénye-kedvének, aki olyan hatalmas, hogy ezért senki őt számon nem kérheti, az az Isten kiszolgál-tatta magát a gonosz kénye-kedvének, oktanuln és értel-metlenül szenvedett a kereszten.

Csak itt ismerhető meg Isten valóságosan. Nem a dicső-ségben. Nem sikereinkben. Csak a kereszten. Saját keresz-tünket is hordozva.

Bencze András

BÖJT 2. VASÁRNAPJA

• Ézs 42,1–4

Böjt

*Inog a láng már és tövig ég
bölc, szent, konok kezeidben. –
...mit akarsz velem, Isten? –...
Miért tart magasra nagy tenyered?
(Babits Mihály: Isten gyertyája)*

Böjt szürkébb, lehangolóbb, színtelenebb, mint ádvént. És hosszabb is, mint ádvént. Böjtben nem teszünk az aszta-
ra 6 gyertyát, igazából semmit sem. Semmit, ami jeleznél,
ami minden pillanatunkban mutatná, arra figyelmeztetne
mindenkit, hogy böjt van. Szegényes a böjt. Böjtben, mintha
semink sem lenne. Böjtölünk hát. Kiböjtöljük ezt a 6 hetet,
a 40 napot. Kiböjtöljük. Valahogyan úgyis eltelik majd. Ki-
böjtöljük, mert böjtben ki kell bírni a megszaporodott alkak-
mak számát is. És közben eszembe jut az ézsaiási iige: *Ne-
kem az olyan böjt tetszik...* (Ézs 58,6)

Legyen „tetszetős”, nem kiböjtölt, hanem Isten által gazdag-
gá tett időszak a böjt. Böjt 2. vasárnapján ne ve-
szítsük szemünk elől: a böjt, az út a Golgotáig értünk tör-
tént. Érettünk! Egy szolga, egy szenvedni tudó, szenvedni
kész szolga engedelmissége révén.

Deuteroézsaiás

A textus jól ismert. Gyakran használt, gyakran mondjuk és írjuk egy-egy igeversét ígéslapokra. Szeretett igesza-
kasz az Ézsaiás 42,1–4. A deuteroézsaiási rész önmagá-
ban közkedvelt része Ézsaiás próféta könyvének. Nem kis
vigasztalást hozott a babiloni Ézsaiás az egyébként megté-
pázott, megszenvedett nép számára, amelyben egyértelmű-
en képviseli és hangot ad a monoteizmusnak. Izrael válsá-
gos helyzetben van, mindaz, ami megtörténik, próbára teszi
a kiválasztott nép hitét, monoteizmusát, Jahve-szeretetét.

Deuteroézsaiai „mennyei hírnökök szavát hallotta, akik hirdették, hogy Jahve döntött: Izrael bűnhődését elfogadta, s Jahve végtelen gyöngédséggel egybegyűjti nyáját, és hazavezeti. Egész próféciáját átjárja az a gondolat, hogy Isten eljön, és megváltja népét.”¹

Az ézsaiási íge akkor is és ma is a remény ösvénye.

Az alapige

„Az Úr névtelen szolgája volt ő, széles látókörrel ajándékozta meg az Isten. Üzenetének újszerűsége miatt, s hozzá véve igénytelen külsejét, a fogságban élők többsége elutasította, s lehet, hogy mártírhalált kellett szenvednie.”²

Úgy találjuk – és mi véletlenül sem gondolunk másra, amikor ezt az ígét olvassuk –, hogy ez a szolga bizony Jézus Krisztus. Az Emberfia ezért jött! Ezt olvassuk az evangéliumokban is, szolgáljon, és váltságul adja életét sokakért. Ez a feladata, küldetése.

Valószínűleg mindez Krisztus születése előtt nem volt olyan egyértelmű, pláne az eredeti helyzetben nem volt konkrétan Krisztusra mutató, míg ma már próféciaként látjuk az ismert igei részt. Egybe is cseng az 1. vers Mt 3,17-tel: „Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm.” Szolga. Az íge szemünket, szívünket és hitünket is rá fókuszálja.

Először is bemutatja Isten, ki ez a Szolga. Elárulja, milyen kapcsolat fűzi hozzá, mekkora támogatást kap tőle, miről ismerhető fel, mi jellemzi szolgálatát, milyen módszere van, milyen a mentalitása.

Isten szolgájának lenni megtisztelő. Isten azokat választja ki szolgálóinak, akik készek együttműködni vele, akik elfogadják akaratát, akik szándékának megvalósításán dolgoznak, akár az életüket is kockáztatva. Szolga és szolga között persze van különbség. Van ugyanis hűséges szolgája Istennek, és van hűtlen szolgája is. Van, aki kész együttműködni Istennel, aki Isten szándékának megvalósításán dolgozik a szolgálata során, és van, aki nem kívánja minden tekintetben Isten támogatását, és saját szándékának megvalósításán ügyködik. Az igazi szolga, aki teljesíteni képes a Szolga küldetését, az Jézus.

Felismerni csak a hitben járó tudja, egyetlen ékessége, hogy Lélekkel megajándékozott. Következétesen végzi munkáját. Igaz, a törvényt képviseli, de más módon, más módszerekkel, mint ahogyan azt megszokták.

Nem az, aki szereti a feltűnést maga körül, aki szereti, ha csak az ő hangja lehet hallható, aki szereti, ha ő van a központban. Inkább kerüli Jézus az ilyen helyzeteket. Kerüli a nyilvánosságot, a feltűnést. Szelíd, csendes. Az a fajta, aki pontosan a maga alázatosságával, szelídségével jut előre, győz meg sokakat. Aki tudja, mikor kell megszólalnia, mert nem kell úton-útfélen nekünk szereplnünk.

¹ John Bright: *Izrael története*. Református Sajtóosztály, Budapest, 1990. 342. old.

² Szabó Andor: *Lábam előtt mécses a te ígéd*. Református Sajtóosztály, Budapest, 1988. 315. old.

Törekénysege tűnik fel, és nem az ereje, a hatalmassága, a felülmúlhatatlansága, a legyőzhetetlensége. Nem az a típus, aki azon dolgozik, hogyan tudná magára vonni a figyelmet, hogyan szerezhetne magának hírnevet. Régi korok bírái állítólag a reménytelen esetenél azt tették a tárgyaláson, hogy – közhírré tegyék az elmarasztaló ítéletet – eloltották a mécses. Jelképes mozdulatokkal is jelezték, nincs mentség. Jézus nem oltja el a pislogó mécses, akkor is reményt táplál, amikor más úgy érzi, nincs mentség, minden el van veszve, minden el van döntve. Az igazi szolga képviseli a szeretet törvényét, az új parancsolatot. Ez alapján dönt. Nem tör pálcat senki felett, az ő megbízatása a gyógyításra, a szabadításra szól. Maga is egy nádszál, egy mécses. Meg is érti a gyengéket.

Egészen addig tesz szolgálatot közöttünk, míg el nem éri a célját, és át nem veszi az uralmat.

Gondolatok az igehirdetéshez

Böjt 2. vasárnapján bemutatjuk Jézust. Bemutatjuk mint az igazi szolgát. Szolgai volta nyerhet meg ma is mindenkit. Újakat és régieket is. Azokat, akik még nem ismerik, és azokat is ő tudja talpra állítani, akik úgy gondolják, hogy már mindent tudnak Jézusról, akik kívülről is tudják az alapigét, de éppen hamvadni kezdett hitük mécsvilága.

A legkisebb emel föl. A leggyengébb gyógyít meg, és erősít meg. Hogy félnénk, rettegnénk, és remegnénk, ha erős lenne, ha hatalmát fitogtatná, ha erősségünket kellene előtte mutatni. Mi lenne velünk, ha már előtte sem érezhetnénk, vallhatnánk meg mindennél lagymatagabb, ingatag és gyarló voltunkat. Mi lenne velünk a Szolga nélkül, akinek azért csak bevalljuk, mi az, ami széthullott, mi az, amit elrontottunk, mennyire ráncokban, szertefoszló darabokban áll lelkünk világa.

Minden bizonnyal egy szolgálóval előbb és gyorsabban elegendünk beszédbe, mint egy úrral. A magunkfajtanak szolgára van szüksége.

Magunk sem hisszük, milyen a mi Szolgánk! Nemcsak meghallgat, nemcsak lehet beszélni vele, szóba áll velünk, hanem még kezét is nyújt. Kisimítja lelkünk göröngyeit, ráncait. Bennünk is dolgozik. És mi meg sem kértük rá. Csak éppen elkezdünk vele beszélni. Szelíden, csendesen, alig észrevehetően szolgál.

Ő ezt teszi. De mi? Nekünk nem a csend, nem a hallgatás, nem a szolgáltság az erősségünk.

(A folyton tanító, kérő, igényt támasztó, elváró papi magaviseletünk összeegyeztethető-e Isten szolgálóinak magatartásával?)

Mennyit szolgálunk mi a ránk bízott testvéreink között? Mennyire tudunk megállni egy szóra a ránk bízott testvérek pásztorolásának nagyüzemében? Emberileg, testvéreleg is szolgálunk a ránk bízott gyülekezetben, vagy csak „papilag”? Luther-kabátban, hivatali órában, vagy egyébként is, mert ez az, ami jellemző ránk: szolgálunk. Isten szolgálói vagyunk.)

A szolga előtt állunk meg böjt 2. vasárnapján. De ha előtte állunk meg, azzal szembesülünk, hogy mindennél koldusabbak vagyunk. Semmink sincs. Szegények vagyunk, akik szomorú szívvel szemlélik a töviskoronás királyt, akiken csak a könyörület segít. Ha támogatást, védelmet kapnak. Meg is kapjuk. Ezen a bíróságon még tárgyalnak velünk. Soron kívül, azonnal előveszik ügyünket. És nem oltják el a mécses, hogy reménytelen eset, nincs felmentés.

Sikerül-e úgy bemutatni Jézust, hogy az ügyek öel kerüljenek? Sikerül-e úgy szolgálnunk Istent, hogy az embereket megnyerjük, hogy nála rendezzék életüket? Ne féltsék Jézustól. Ne tartózkodjanak attól, hogy jót tesznek velük. Ne rejtsek el menthetetlennek tűnő ügyeiket. Jézus nem irtózik tőlünk. Nem esik nehezére értünk, nekünk szolgálni. Csetlő-botló emberekért, akik fölött a bíróság már pálcát tört volna.

Nem úgy tűnik, hogy Jézus be akarná fejezni velünk, feladná a szolgálatát, visszavonná tőle a megbízatást Küldője. Sőt. Támogatja, gyönyörködik abban, amit végez.

„Téged választani megtiszteltetés, ... neked szolgálni gyönyörűség, ... Veled még szenvedni is jó...”³

Ferenczy Andrea

BÖJT 3. VASÁRNAPJA

• 1Móz 4,1–13

Böjt 3. vasárnapjának témája Az Isten báránya. Káin és Ábel történetében nem szokványos módon kapunk utalást erre. Megrázó módon szemlélteti az áldozat lényegét, a helyettes áldozat értelmét. A szükség, ami miatt elkerülhetetlen, mégpedig azt, hogy mindaddig nem értjük az Úrral való kapcsolat lehetőségét, míg ő maga meg nem nyitja előttünk. Először az emberi kapcsolatainkhoz hasonlítjuk, és úgy próbáljuk kezelni. Egy csomó félelem, kétség, féltékenység vegyül bele, aztán megfordul, megfordulhat minden, amikor az ő szeretete elér, és az emberi kapcsolatainkat is az övele való kapcsolathoz hasonlítjuk, igazítjuk; elkezd működni az irgalom, a bocsánat, a bocsánatkérés és egymás felszabadítása az életre... Az Isten bárányáról szóló tanítás a legnagyobb szeretetről beszél, ... „aki életét adja a barátaiért”.

A Káin és Ábel története igazi mai tragédia, amire nem találok szavakat... míg Istent nem ismerem ...pedig nem kell ennek így lennie...

Néhány gondolatfoszlány az ige megértéséhez

Fiút kaptam az Úrtól. Majd újból szült: annak testvérét, Ábelt Éva különbözőképpen értékeli gyermekeit, akikkel áldott állapotban volt, akiket fájdalommal szült.

Az Írás is éreztet egy különös hangsúlyt. „Fiút kaptam az Úrtól”, a második gyermeknek pedig csak a neve szerepel. *(Futottak még kategória. Nem mindig tudunk mit kezdeni az Úrtól kapott emberekkel, lehetőségekkel, ajándékokkal.)*

³ Evangélikus Énekeskönyv 733. old.

Beszélő nevek. Káin: szerzemény, nyereség, tulajdon, képmás... Ábel: lehelet, lélegzet, semmiség, elmúlás, esendőség...

Születéssel kapcsolatos élmények, talán Káin kis „vasgyúró” lehetett, Ábel pedig gyengécske, amikor született? Esetleg Éva nem tudta elfogadni, megélni, legalábbis kezdetben, hogy nem csak egy gyermeket kell tudnia dédelgetni?

Képzelnék el egy átlagos hétköznapi esetet, amikor a két kisfiú, mondjuk, a homokozóban játszott, és anyjuk ebédkor kikiáltott nekik és mondta a nevüket. „Nyeresség, Semmiség, gyertek ebédelni!” – biztosan százszor megbánta a névadást...

Káin talán gyermeksége óta érezhette, a nevek megértésétől fogva biztosan, hogy ő a nagyobb, ő az első... Igazi anyuci kedvence is lehetett. Könnyű ezt megszokni. Erősnek érezte magát, mert ezt mondták neki, és mert volt egy nála gyengébb, akiről meg azt mondták. Emberi szavak hatalma...

Isten pedig az Ábel áldozatára tekint. A semmiség, a lehelet, az elmúlás csak emberi fogalmak. Isten másképp értékel. Nem Káin elvárásai szerint. (1Kor 1,28–29)

Másik variáció: sokszor annyira gyengének tűnik köztünk az Isten, mi gyengítjük le. Sokszor olyan gyengének tartjuk Istent, csak olyan második, talán csak az utolsó próbálkozás. Nyomjuk magunkat, meg a nagy ötleteinket, „a legfontosabb, hogy önmagadban bízz!” stb., és közben csak az ő áldozata ér valamit!

Ha jól cselekszel, emelt fővel járhatsz. Ha pedig nem jól cselekszel, a bűn az ajtó előtt leselkedik, és rád vágyódik, de te uralkodjál rajta.

Emelt fővel. Ez nem valami jogtalan, hamis büszkeség, pöhöndiség. A harcos, sőt a győztes büszkesége. Mert győztes csak harcos lehet... Az emelt fővel való járás döntés eredménye. A tiszta szív és a tiszta tekintet döntés eredménye, döntések sorozatának eredménye. Nevezzük harcnak a döntéseknek ezt a sorozatát. „Úgy döntöttem, nem fogok hazudni” – például. Nem kell, hogy ez a szerénytelenség vádja miatt dugába dőljön. „Nem vagyok szerénytelen, igaz, hazudok is...” Csak először nehéz. Úgy döntöttem, nem adom fel a szolgálatomat, az erőfeszítések megtételét emberekért...

Isten beszél: „A bűn rád vágyódik...” Ezt tudhatja Káin. A döntés mindig egy ilyen direkt helyzetben válik szükségessé. Tudatos dolog a döntés... Ha Isten beszél, az ember dönt... ha akar, ha nem..., mellette, vagy ellene.

A bűn ellen való döntésről van szó. A bűnbánat is a bűn ellen való döntés. Nem növekedhet fel bennem annyira a bűn, hogy másokat is elpusztítson... Uralkodj rajta! Isten parancsa ez, tehát lehetséges megtenni...

Káin haragja Isten ellen támadt, de öccsét akarja elpusztítani. Ez a harag természete. Ha olyan valakire haragszom, aki elérhetetlen, vagy nálam erősebb, akkor olyan valakit, vagy valamit pusztítok el, teszek tönkre, aki vagy ami gyengébb nálam. Ilyenek vagyunk, mesélhetnének a kutyák, macskák, letarolt pipacstáblák, szétrúgott gyermekláncfű bugák... Hadd szúrjam be ide, hogy az Úr Jézus beállt önként ebbe a haragba, nehogy magamat pusztítsam el. Nálam is gyengébbé lett...

Istennél is első akar lenni Káin, de egyetlenből elsőnek

lenni nem kunszt. A döntés tulajdonképpen nem nehéz, csak az indulat, a harag nehezíti meg.

Őrzője vagyok én a testvéremnek?

Amikor Isten kérdez, nem kell védekezni, nem kell magyarázkodni, nem kell alakoskodni.

(Az Úrral való kapcsolatban kialakult viselkedésminták aztán az életben is elkezdnek működni.)

Isten pedig fog kérdezni. Nem szeretjük, ha Isten kérdez, nincs jó válaszuk.

Először szól: Uralkodjál rajta! Aztán kérdez: Sikertől? Vagy: Megtetted, amit mondtam? Miért nem tetted meg? Mi volt az oka annak, hogy másképp döntöttél? Analizáló kérdések. Nem volt más választásod, csak az, amit megtettél?

A szabad embernek mindig van alternatívája. „Uralkodjál rajta!” Aki rabjává lesz annak, amin uralkodnia kellene, amin uralkodni lehetséges, nem tud már választani. Determinálva érzi magát, és joggal.

Káin az „erős”, a „nyereség” félelmetesen semminek érzi magát. Káin, az anyuci kedvence megértette, nem erre a protekcióra van szüksége, nem attól kell erősnek lennie, hogy néhány ember erősnek, nyereségnek tartja. Az élet értéke emberektől független; azért van ez így, hogy ne emberekben bízunk, akik csalódást is okozhatnak, sőt okoznak is, és akkor minden romba dőlne... Az élet értékét Isten figyelme adja. Ábel megkapta ezt és Káin is, amikor beszél vele az Úr, de ő azt hitte, Isten csak egyvalakire figyelhet, őrá...

(Csak zárójelben említem meg, Izrael problémája nagyon hasonló... És ha Izrael minta – Barth szerint –, az embernek és talán az egyháznak is mintája, akkor a ma emberének a problémája ez.)

Megkaptam Isten figyelmét.

Őrzője vagyok én a testvéremnek?

Kell nekem másokra figyelnem a közösségben, az egyházban, vagy csak a saját karrierem a lényeges? Mi a felemelkedés módja? Az a felemelkedés, hogy mindeneket letaposok, figyelmen kívül hagyok, figyelmen kívül tartok, és csak én maradok állva? Hiszen nem jutottam magasra, csak a viszonyítási alap került lejjebb... Vagy esetleg az a felemelkedés, hogy Isten emelhet a tehetség és tudomány, ráteremtés és az ő kegyelme folytán fel, hogy azokba a magasságokba, amelyekbe juthatok mindenkit fel akarjak emelni... Hadd lássák ők is onnan a világot, az összefüggéseket, a segítség-re szorultságot... És Istent nem lehet megölni...

Igen, őrzője vagyok én a testvéremnek...

Bujdosó és kóborló leszel a földön

Az vagyok, amíg a felemelkedésnek az előbbi módját választom. (Ha mindeneket letaposok...) Csak gyűlnek a rendezetlen ügyek, a megbeszélésre váró problémák, a megválaszolatlan kérdések. Gyűlnek, és néha rám szakadnak, amikor gyenge vagyok, amikor elfáradok, amikor engem is valaki megbánt...

Bujdosó és kóborló ember. Nem a mai értelemben vett haj-

léltalanokról van szó, hanem „sikeres” emberekről, akik nem mernek találkozni néhány emberrel, nem tudnak mit mondani néhány embernek, nem tudnak a szemébe nézni néhány embernek... és ... „emlékezetből borotválkoznak” ezért...

Isten szól, ma is, hogy ne jussak Káin sorsára..., már nem kell megölni, kiiktatni, figyelmen kívül hagyni, figyelmen kívül helyezni senkit, mert meghalt értem is az Úr Jézus Krisztus. Vagyis van visszaút a mezőről együtt...

Az igehirdetéshez

Bevezetés: A mezőre vezető út... a miénk. Már azon vagyunk.

1. Uralkodjál rajta, a szabad ember alternatívája. A meg szabadított ember alternatívája.

2. A nálam is gyengébb...

3. Csak az ő áldozata ér valamit.

Fűke Szabolcs

BÖJT 4. VASÁRNAPJA

• *Ézs 58,6–12*

Különös feloldása a böjti időszaknak ez a vasárnap, hiszen zsolotárunk a következőképpen biztat minket: „Örvendj, Isten népe, és akik az Urat keresitek, jöjjetek, és merítsetek vigasztalásának forrásából!” Laetare vasárnapján ezért keressük az igazi, el nem múló örömet alapigénk hallgatásában és magyarázatában egyaránt. Azt láthatjuk azonban, hogy a valódi örömek alapfeltételei vannak. Igénkben megszólal a reménység hangja, „eljön világosságod... beheged sebed... az Úr vezet majd szüntelen...” – azonban arra a kérdésre kell választ kapnunk a mai vasárnapon, hogy mindez hogyan lehetséges, miként lesz a biztató jövőből beteljesült jelen.

Egy kis korismeret

Trito-Ézsaiástól származó sorokat hallunk. E prófáciák a fogságból való hazatérés nehéz időszakába vezetnek el minket. A lerombolt templom felépítése már megtörtént. A kiválasztott nép minden évben többször nagy közös böjtot tartott. Zakariás könyvében (8,19k) azonosíthatjuk ezeket az alkalmakat, melyről azt jövendőli a próféta, hogy vidám örvendezéssé változnak, ha szereti népe az igazságot és a békességet. Így kapcsolódik ez az ige Laetare vasárnapjához. Trito-Ézsaiás korában azonban a böjt egyúttal gyászt jelentett, azokra az eseményekre emlékeztek ilyenkor, ami Izrael népének történelmébe fekete napokat írt. A böjtölés az egész népre vonatkozólag kötelező volt. Azonban valami megzavarta, sőt lehetetlenné tette a „kollektív” böjtot. A hazatérés után az Izraelt ért csapások nem szűntek, sőt súlyos adók és éhínségek rombolták a nép egységét. Egyre nőtt a szakadék a gazdagok és a szegények között.

Az elszegényedés olyan méreteket öltött, hogy sokak arra kényszerültek, hogy eladják vagyonukat, földjüket, sőt rab-szolgaságba kényszerültek gyermekeik is. Az adórszolgaságból pedig szinte lehetetlenség volt újra felemelkedni. Így a nyilvános, közös bűnt hitelét veszítette, hiszen a nép gazdagjai és szegényei között lévő óriási szakadékot senki és semmi nem hidalhatta át.

Az 58. fejezetben Tritó-Ézsaiás a gazdagoknak ír, címzettjei azok, akik megrendülés nélkül el tudnak menni honfitársaik szegénysége mellett. Akik Isten felé igyekeznek megtenni kötelességeiket, de nem érznek részvétet az adórszolgák iránt. Rámutat ezért, hogy az igaz böhthöz szükséges a nép egysége, a társadalmi különbözőségek okozta szakadék áthidalása. Érdekes, hogy régi próféciaik köszönnek vissza e sorokban. Hóseás, Mikeás, Deutero-Ézsaiás próféciait aktualizálja Tritó-Ézsaiás. Újrafogalmazásuk növeli értéküket.

A textus mai átgondolása

Érdemes elolvasni, átnézni az egész fejezetet. Az Igaz istentisztelet alcímet kapta. Megfigyelhető benne a jelen és a jövő váltakozása. A valóságos helyzet elmondása, a tényfeltárás után szinte refrénszerűen tér vissza a megváltoztatott életforma által kivívott jövőbeni boldog reménység. Fontos tudnunk, hogy itt nem csupán egy kultuszi szokásról, azaz nem csak a böhtről van szó, hanem az egész életvitelt „kritizálja” a próféta. Különös motívum ebben a próféciaiban, hogy a negatív jövődőről nem beszél. Azaz elmondja, hogy milyen boldogság lesz Izrael népének része, ha szavát meghallják és feddéseit megszívlelik, de fenyegetőleg nem szól, azzal nem számol, hogy szavai süket fülekre találnak.

A „szabadság” korában nehéz beleilleszkednünk az adórszolgaság idejébe. Azonban igénk első részének (6–7. versek) szociális útmutatása ma is aktuális. Visszacsend e sorok olvasása után Jézus szava az utolsó ítéletről, Mt 25,31–46-ból *Mert éheztem, és ennem adtatok, szomjaztam, és innom adtatok, jövevény voltam, és befogadtatok, mezítelen voltam, és felruháztatok, beteg voltam, és meglátogattatok, börtönben voltam, és eljöttetek hozzám...* Alapigénk bilincsek feloldásáról, a járom köteleinek kibontásáról, az elnyomottak szabadon bocsátásáról, a kenyér megosztásáról, a bujdosók befogadásáról, a mezítelen felruházásáról szól. Szociális érzékenységünket célozza és fejleszti. Talán ma nincsenek társadalmi különbözőségek? Esélyegyenlőségről beszélünk. Az életkezdő támogatások, különböző segélyek és pályázatok lehetőségén túl felhasználjuk-e az alkalmat a szegény és nyomorult vigasztalására? Személyesen találkozni a „szegénységgel”, szegényekkel megrázó „élmény”. Tudunk-e a meghallgatáson túl, tevőlegesen is segíteni a bajbajutottak? Telefonon, levélben keresik az egyházakat kórházak és magán-személyek, a támogatásunkat kérik. Mit válaszolunk? A mindenkinek nem segíthetnek legyintéssel elintéztnek tekinthető ez a kérdés? Talán míg a világ világ, megoldatlan marad ez a probléma, de akkor sem mehetünk el érzéketlenül mellette!

Az ige útmutatása hozzánk szól ma, és konkrét cselekedetekre biztat.

A 8–9a versek a boldogságos jövődőről beszélnek. Feltétele ennek a fent leírt útmutatás szerinti élet! Balzsamos vigasztalás ez a rész, a küzdő ember előtt felvillantja a békés, győzelmes jövőt. A világosság eljövételéről beszél. Az Újszövetség felől tekintve eszünkbe jut Jézus kijelentése: *Én vagyok a világ világossága!* Tovább folytatja a jövődőlést, behegedt sebről ír. Az élet küzdelmében testi és lelki sebeket szerzünk, ezek gyógyulása reményteljes jövőt rajzol eléink. Körülfog az igazság és az Úr dicsősége. Van-e ennél nagyobb védelem és biztonság? A 9. versnél eszembe jut egyik kedvenc gyermekkori játékunk, a bújócska. Távol áll tőlem, hogy Istent azzal „vádolnám” meg, hogy bújócskázik velünk. Meggyőződésem viszont, hogy vannak olyan időszakok az emberi életben, amikor saját vétkünk miatt nem látjuk őt, vagy ő maga rejtezik el egy időre, s a „játék” végén nagy boldogan halljuk az ő igéjét: Itt vagyok!

Folytatódik a feltételek felsorolása: ujjal mutogatás, álnok beszéd elhagyása. Visszatér a kenyér az éhezőknek motívum, hogy hangsúlyosabb legyen, és kiemelje azt.

A 10b-től kezdve ismét hasonló szavakkal festi le a boldog jövődőt a próféta. Az Úr vezet majd a világosságban, kopár földön is jól tart, csontjaidat megerősíti. Egy csodálatos és ismerős képpel folytatja: Jól öntözött kerthez, kiapadhatatlan forráshoz hasonlítja az igaz ember életét. Ezek a képek akkor, ott elemi erővel érzékeltették a mondanivalót. Mi is lehetne csodálatosabb a sivatagban, pusztaságban, mint a tiszta víz életet adó ereje?

A 12. versben a fogság utáni nagy helyreállítási időszak fáradságára és örömére utal, azt eleveníti meg. Fontos tudnunk azt, hogy itt az egész nép megmozdulására szükség volt. Egy romhalmaz újjáépítése nem egyéni vállalkozás, hanem össznépi beruházás. Az egy cél fogja össze a gazdagot és a szegényt, így ad keretet a kezdő és a záróvers a próféta mondanivalójának.

Fontos kiemelések, ötletek a vázlat kialakításához

– Érdemes kiemelni az emberiség örök, megoldatlan problémáját, a szociális kérdést.

– Fontos megemlíteni, hogy a „megölelem az egész világot” szeretet-érzése kevés, céltudatos cselekvésre van szükség. Lehet, hogy holnap már messze jár, aki ma még koldus kezét nyújtja felém.

– A nép, az emberiség összefogásának nemes célja lebegjen a szemünk előtt. Ehhez természetesen egy ember kevés, de rámutathatunk arra, hogy az Istenember, azaz Krisztus már megtette ezt, a „keresztben ölelésre tárt karjaiban” elfér az egész világegyetem.

– A bőséges képanyag segítségünkre van a boldog jövő kiábrázolásában.

Vázlatom, amelynek minden pontjához
kapcsolhatók az említett jézusi tanítások

- Alaphelyzet, szociális különbségek. Ma sincs másképp.
- Hatékonyan és együtt kell törekedni a megoldásra.

- Most, amíg van lehetőség.
- Az igaz istentisztelet (v. ö. okos istentisztelet Róm 12),
Istennek tetsző életfolytatás.
- Az ígérek beteljesülése, boldog jövőendő.

Ihász Beatrix

BENCZE ANDRÁS

Aki meg akarja tartani életét, elveszti azt, aki elveszti életét érterem, megtalálja azt

Győzni szerettem volna...

Legyőzni fáradtságot, magányt.

Megtartani, bizonyítani igazamat.

Győzni szerettem volna.

Hadd lássák erőmet,

hogy én is vagyok valaki.

Győzni szerettem volna,

legyőzni önmagamot,

s megállni becsülettel, derekasan.

Győzni szerettem volna,

és mindent megtettem azért,

hogy győztes legyek.

Mert annyiszor ígérted:

„aki győz, annak enni adok az élet fájáról”

„aki győz, azt öltöztetik fehér ruhába”

„aki győz, annak hatalmat adok a pogányok fölött”.

Aki győz... Én győzni szerettem volna.

Látod, vesztettem.

Nem tudom, hogyan, hiszen minden erőm beleadtam.

Nem tudom, hogyan, hiszen minden azt mutatta:

én vagyok felül.

Felülemelkedtem mindenem,

magam alá gyűrtem külső-belső ellenségemet.

Mégis vesztettem.

Valami belül eltört.

Valami érzékeny szál megpattant.

Azóta nem érzek...

Nem érzem békeségedet, harmóniádat...

Nem érzem vádat emelő szelíd szemedet sem...

Már hiányodat sem érzem, Uram,

annyira magam vagyok.

Mások biztatnak még:

tarts ki, szedd össze magadat,

fel a fejjel, hiszen jól csináltad,

de tudom, hogy igazi, belső kapcsolatod már velük sincs.

Vesztettem. Mindent és mindenkit elvesztettem.

Itt állok ellőtted, Uram, üresen, egyedül, vesztiesen.

„Ha nem mint győztes, járulhatok hozzád,

a vereségem mégis elviszem.”

A vereségem mégis elviszem hozzád, vesztés Jézusom.

Hozzád, aki bíztál barátaidban,

s azok elárultak harminc ezüstpénzért,

s megtagadtak félelemből;

aki mertél veszíteni,

és visszaparancsoltad a kardot hüvelyébe,

és hallgattál hamis vádak előtt;

aki nyitott voltál –

katonák dárdája, bűneink lándzsája nyitotta meg szívedet.

A vereségem elviszem hozzád, vesztés Jézusom.

S te, akinek veresége legyőzte a bűnt és halált,

te lehajolsz hozzám, vesztéshez.

És temiattad vallom, továbbra is hiszem,

bármennyiszer veszítek is,

bármennyiszer ér kudarc,

bármennyiszer jutok zsákutcába,

teérted, temiattad vallom, vesztés Jézusom,

Bárány, akit megöltek, de aki él:

érdemes szeretni.

Csak szeretni érdemes. Ámen.

Felvétel az Evangélikus Hittudományi Egyetemre a 2002–2003-as tanévre

Egyházunk lelkészeinek és hittanárainak képzése az Evangélikus Hittudományi Egyetemen folyik. Várjuk azok jelentkezését, akik Jézus Krisztusban hisznek, és elhívást éreznek, hogy az evangélikus egyházban szolgáljanak.

Az Evangélikus Hittudományi Egyetemen a képzés lehetőségei a következők:

A. Nappali tagozaton a lelkészi szolgálatra felkészítő egyetemi szintű teológiai tanulmányok.

A tanulmányi idő hat év. A felvétel – melynek alapfeltétele a középiskolai érettségi – alkalmassági, valamint írásbeli és szóbeli vizsga alapján történik. A felvehető hallgatók száma: 25 fő.

B. Nappali tagozatos egyetemi szintű hittantanárképzés olyan jelentkezők részére, akik valamely más felsőoktatási intézmény tanári szakára is felvételt nyernek, illetve ilyen szakot végeznek, s ezt igazolni tudják.

A tanulmányi idő öt év. A felvétel alkalmassági, valamint írásbeli és szóbeli felvételi vizsga alapján történik. A felvehető hallgatók száma: 6 fő.

C. A levelező tagozaton főiskolai szintű hittanárképzés első-sorban felsőfokú pedagógusi képesítéssel rendelkezők részére. Felvehető hallgatók száma 25 fő. A képzés költségtérítéses. Az EHE fenntartja magának azt a jogot, hogy csak kellő számú és alkalmasnak talált jelentkezővel indítja el a képzést.

D. Az EHE kihelyezett tagozatain

(Nyíregyházi Főiskola, Bölcsészettudományi és Művészeti Főiskolai Kar; Nyugat-Magyarországi Egyetem, Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar; Kaposvári Egyetem, Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar) folyó *főiskolai szintű hittanár- illetve hitoktatóképzéssel* kapcsolatban a fenti főiskolai karok, illetve a helyi lelkészi hivatalok adnak a felvételi feltételekre vonatkozó felvilágosítást.

AZ EHE REKTORI HIVATALÁBAN BESZEREZHETŐ JELENTKEZÉSI LAPHOZ A KÖVETKEZŐ OKMÁNYOKAT KELL MELLÉKELNI:

1. születési anyakönyvi kivonat
2. érettségi bizonyítvány (érettségi előtt állóknak a iskola által a középiskolából hozott pontok kiszámításához kitöltött be-tétlap a H18-as változat szerint, azaz: magyar nyelv és iro-dalom, történelem, matematika vagy fizika, idegen nyelv, valamint két választott tárgy III. osztály év végi és IV. osztály félévi jegyeivel)
3. felsőfokú iskolai végzettséget igazoló bizonyítvány, ha van
4. orvosi bizonyítvány, amely igazolja, hogy a jelentkező felső-fokú tanulmányokra alkalmas
5. kereszteselési bizonyítvány
6. legalább két évvel korábbi konfirmációt igazoló bizonyítvány
7. kézzel írott részletes önéletrajz, mely feltárja a jelentkező csa-ládi és szociális körülményeit, kapcsolatát gyülekezetével, valamint a jelentkezés indítékait
8. az elmúlt két évben végzett egyházi szolgálatairól (az illető gyülekezet lelkésze által) kiállított bizonyítvány

9. az esetleges állami (vagy azzal egyenértékű) nyelvvizsga bizo-nyítványa

10. a jelentkező nevére megcímezett normál méretű boríték

Az okmányokat eredetiben kell beküldeni, de indokolt esetben hiteles másolatban is lehet mellékelni. A másolat „egyházi használatra” megjelöléssel az egyházközségi lelkész által is hi-telelésíthető.

A felvételhez szükséges annak a lelkésznek az ajánlása a je-lentkező alkalmasságáról, aki az illetőnek az utóbbi időben le-lkipásztora volt. Az ajánlást a lelkész a kérvénnyel egyidejűleg küldje meg külön levélben közvetlenül az EHE rektorának cí-mezve.

A fentiek szerinti mellékletekkel ellátott és az Evangélikus Hit-tudományi Egyetem Felvételi Bizottságához címzett kérvé-nyeknek, valamint a *piros postautalványon feladott 2000 Ft* felvételi vizsgadíjnak *2002. március 1-jéig* kell az Evangélikus Hittudományi Egyetem Rektori Hivatalába beérkeznie. (1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3. Tel.: 363-6451, 3834-537)

Az EHE nappali tagozatos hallgatói – amennyiben ez csak le-hetséges – lakói a Teológus Otthonnak, ahol szállást és ellátást kapnak. A jó tanulmányi eredményt elért és rászoruló hallga-tók szerény ösztöndíjban részesülhetnek.

Az egyetemi szintű képzésre a felvételi vizsgát *alkalmassági vizsga* előzi meg, amelyre *április 2-án* kerül sor. Az alkalmas-sági vizsga területe: beszéd-, ének- és kommunikációkészség. A felvételi vizsga *írásbeli és szóbeli* részére *2002. június 27-28-án* kerül sor. Az időpont módosítására nincs lehetőség.

A *levelező tagozatra* jelentkezők felvételi vizsgájának időpont-ja *2002. június 25-26.*

A FELVÉTELI VIZSGA ANYAGA:

1. Magyar nyelv
2. Az Evangélikus Énekeskönyv páratlan számú énekverses rendjében (1,3,5,7, 9,11) található énekversek éneklése könyv nélkül
3. Általános bibliaismeret (az iskolai hittankönyvek alapján)
4. Luther: Kiskáté szövegének pontos ismerete
5. Pröhle Károly: „Az evangélium igazsága” c. és
6. Sólyom Jenő: „Hazai egyháztörténet” c. könyve
7. Egyházismeret
8. Általános műveltség

Az említett kiadványok beszerezhetők a lelkészi hivatalokban és az Evangélikus Sajtóosztályon (1085 Budapest, Üllői út 24. Tel.: 317-5478, 317-1108).

A felvételi kérelmek elbírálásánál figyelembe vesszük a közép-illetve felsőfokú állami nyelvvizsgát. Budapest, 2002. január 7.

Dr. Szabó Lajos sk.
rektor

Februári számunk egyik súlypontját valláspedagógiai tanulmányok adják. *Jörg Ohlemacher* tanulmányának befejező része mellett olvashatják *Baldermann* professzor írását a Zsoltárok könyvének gyermekek közötti jelentőségéről.

Balla Péter újszövetségi dolgozatát egy olyan sorozat első tagjának tekintjük, amelyben friss doktori, illetve habilitációs dolgozatokból és előadásokból közlünk részleteket. Öröm, hogy református teológiai doktorok habilitációs munkái kezdik ezt a sorozatot, ugyanis a következő számban *Németh Dávid* dolgozatából olvashatnak majd.

Kierkegaard egyházkritikájáról olvashatnak egy tanulmányt (51–56. old.), és közlünk egy előadást a lelkészek lelkigondozásáról (60–65. old.). LMK dolgozatok sorából a virtuális valósággal foglalkozik *Weltler Rezső* munkája. Végül könyvet ajánlunk (70–71. old.), és hívatotat közlünk a nyári ifjúsági találkozóra, a Szélrózsára (71–72. old.).

Az igazhirdetési előkészítőket ebben a hónapban a Fejér-Komárom Egyházmegye lelkészi munkaközössége készítette.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Februári számunk szerzői

Baldermann, Ingo ny. teológia professzor

– Siegen, Németország

Balla Péter docens, KGRE Hittudományi Kar

– Budapest

Bencze András lelkész, esperes – Székesfehérvár

Buday Barnabás lelkész – Budapest

Deméné Smidéliusz Katalin lelkész – Nagykanizsa

Ferenczy Andrea lelkész – Nagyveleg

Fűke Szabolcs lelkész – Tordas

Ihász Beatrix lelkész – Komárom

Joób Máté PhD ösztöndíjas – Budapest

Ohlemacher, Jörg teológia professzor

– Greifswald, Németország

Szabó Lajos teológia professzor – Budapest

Szentpétery Péter teológiai tanár – Budapest

Weltler Rezső lelkész – Győr

Megjelenik havonta

Felelős szerkesztő: Szabóné Mátrai Marianna, 1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3. Tel.: 469-1050

e-mail: mariann.matrai@lutheran.hu

A szerkesztés munkájában a szerkesztőbizottság vesz részt.

Olvasószerkesztő: Laczi Roland. Műszaki szerkesztés és borítótér: Galgóczi Andrea.

Tördelés: Rezessy Szabolcs.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./Fax: 317-5478

e-mail: sajto.osztaly@lutheran.hu

Felelős kiadó: Kendeh K. Péter mb.

Egy szám ára: 480 Ft. Előfizetési díj 1 évre: 5760 Ft

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt) évi 9900 Ft,

egyéb külföldi országokba 10 900 Ft.

A borítón: A *Jó Pásztor* című kép látható Kővágóórsről. A fotót Molnár Géza készítette.

Nyomdai kivitelezés: ETO-PRINT Kft. Felelős vezető: Balogh Mihály

ISSN 0133-2821